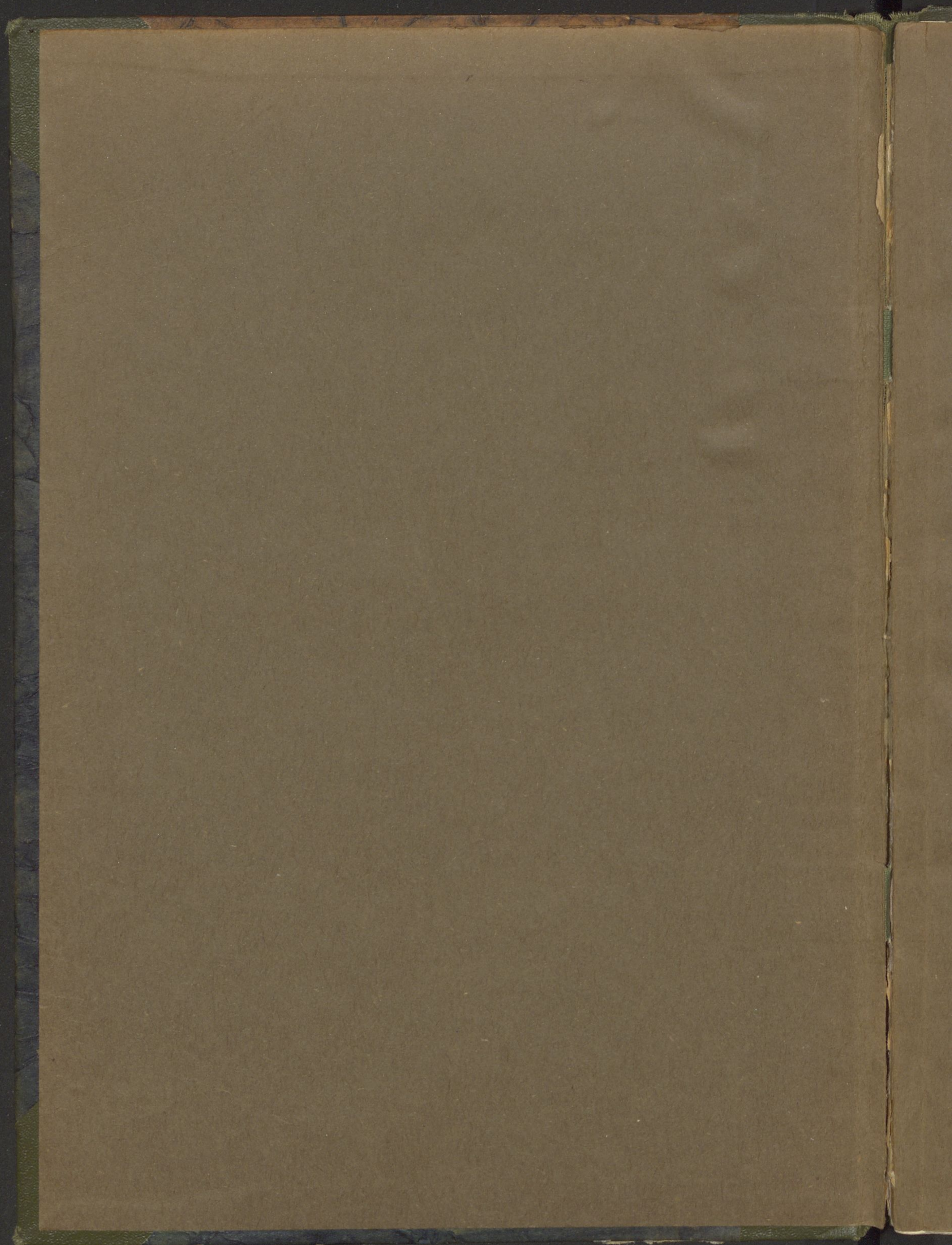

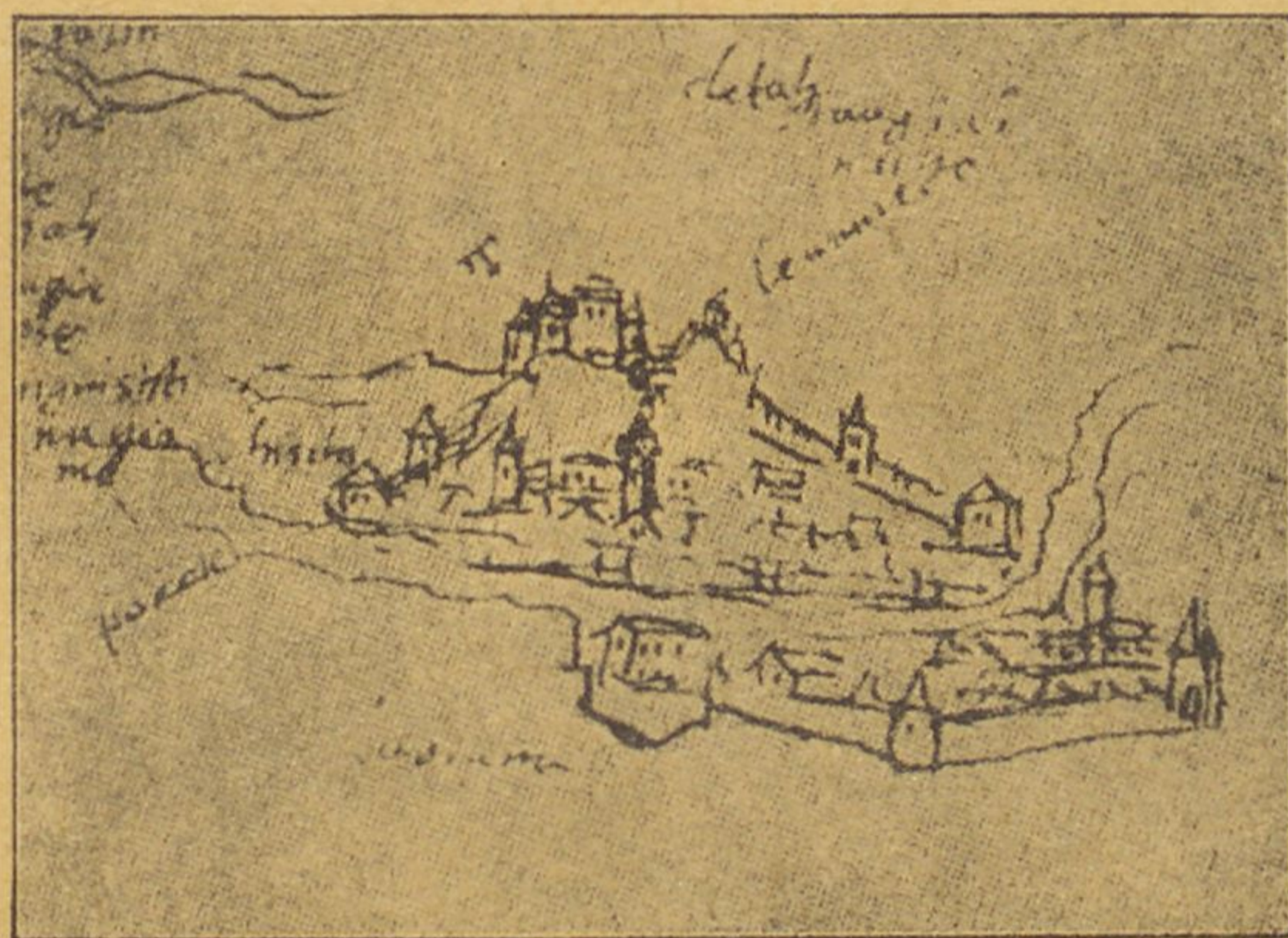
II

45808

VALVASORJEVA LJUBLJANA

FRANCE STELÈ

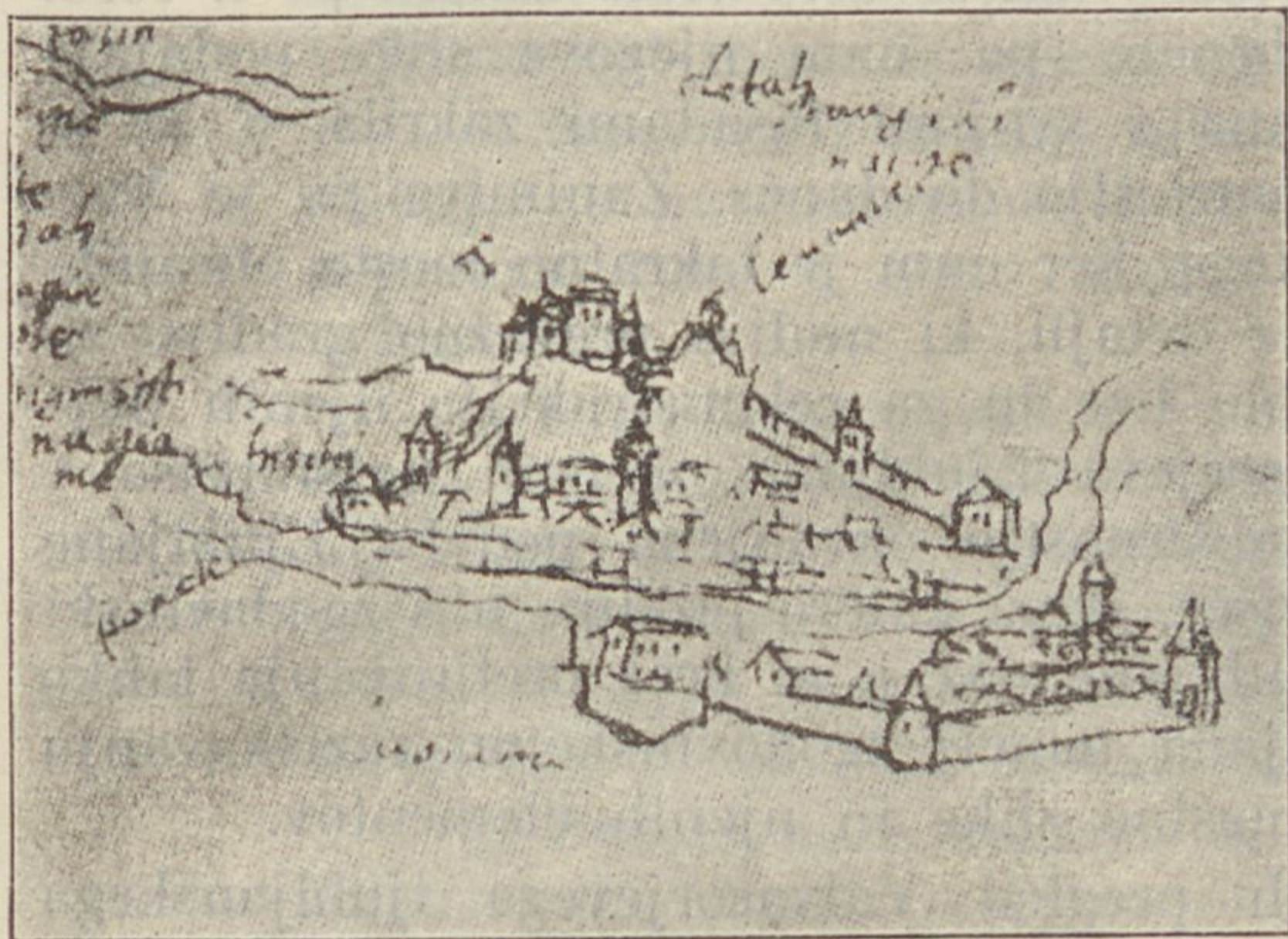

POSEBNI ODTIS IZ GLASNIKA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO, IX., 1928,
STRAN 70 — 98.

Valvasorjeva Ljubljana.

France Stelè.

Sl. 58. Clobucciarich, Ljubljana zač. XVII. stol.

hauptmann von Krain Wolff Engelbrecht Graf Auersperg (1649—1673). Das Bild ist von Nordwesten aus der Vogelperspektive aufgenommen, so dass es uns gleichzeitig die Einsicht in den Plan der damaligen Stadt gewährt und uns auch bisher unbekannte Details über einzelne wichtige Objekte bietet, so den St. Petersfriedhof, das alte Franziskanerkloster, die Domkirche, die Augustiner-, Jesuiten-, Kapuciner- und Deutschritterordensklöster, den Fürstenhof, die Stadtmauern und die Auerspergischen Gärten.

Zur Ergänzung des Materials bei Valvasor und auf diesem Bilde wird ferner ein Plan von Ljubljana aus der Zeit um das J. 1657, ein Plan und ein oberflächliches Bild der Stadt von Giovanni Pieroni aus der Mitte des XVII. Jahr., ein Ljubljana-Bild auf einer Uhr im Böhm. Liberecer Museum, sowie die Skizze von Ljubljana aus den ersten Jahren des XVII. Jhs. von Joh. Clobucciarich und and. publiziert.

Die Bedeutung des hier meistens zum ersten Male veröffentlichten Materials besteht darin, dass uns nun manche Züge des bald nach Valvasors Tode (1693) vollkommen unter einer konsequenten barocken Hülle verschwundenen „mittelalterlichen Ljubljana“ bekannt werden. Der Artikel weist ferner auf die Hartlebigkeit des äussern Stadtbildes der Stadt hin; in diesem Zusammenhange ist es charakteristisch, dass das durch Valvasor für die Topographia Duc. Carnioliae 1679 verfasste Bildschema von Ljubljana noch über 100 Jahre darnach die Grundlage für verschiedene Ljubljana-Bilder dargestellt hat. Zum Schluß wird auf die hartnäckige Erhaltung des Kommunikationsnetzes und gewisser Parzellen hingewiesen und zuletzt die Rolle der geographischen Lage, der Geschichte und der sozialen Struktur der Bevölkerung für das Stadtbild betont. Im Außenbilde fiel bis zur Niederreißung der Stadtmauern Anf. des XIX. Jhs. die Hauptrolle dem Schlossberge und dem Mauergürtel zu. Im Innenbilde schuf die Konstellation des Flusses Ljubljanica zum Schlossberge die Hauptverkehrsader der Altstadt und gleichzeitig ihr ästhetisches Hauptmotiv in der bogenförmig am Flusse des Schlossberges sich entwickelnden Strasse: Pred škofijo — Mestni trg — Stari trg — Florjanska ulica. Die soziale Struktur der Bevölkerung aber äussert sich in den drei Stadtteilen: die Bürgerschaft mit ihrem Symbol, dem Rathause, siedelte sich am Altenmarkt und dem Rathausplatz auf dem rechten Ljubljanicaufer an, der Adel am Neuen Markt auf dem linken Ljubljanicaufer, und schließlich die Priesterschaft mit ihrem Zentrum, der Domkirche, „Pred škofijo“.

„Valvasorjeva Ljubljana“ je Ljubljana, ki nam jo je v sliki in opisu ohranil v svojem delu Valvasor. Namen našega spisa je, pokazati, da je za ljubitelja preteklosti slovenske prestolnice in njenih spomenikov v mnogih ozirih zanimiva in važna. Važna je v prvi vrsti za to ker je Valvasor fiksiral njeno lice zadnji moment pred postankom „baročne Ljubljane“, katere

030099853

rojstvo lahko opredelimo z letom Valvasorjeve smrti 1693, ki je obenem ustanovno leto za razcvet izrazite baročne kulture pri nas osnovno pomembne Akademije operosorum. Valvasor nam je namreč ohranil sliko Ljubljane XVII. stol., ki je temeljila mnogo bolj kakor njena naslednica na srednjeveških tradicijah ter je vsebovala še celo vrsto kmalu po l. 1693. porušenih srednjeveških stavb; obenem pa nam njegove slike podajajo ogrodje, ki ga je baročna Ljubljana s svojimi fasadami zakrila, a se je mnogokje ohranilo za baročno zunanostjo do danes. Zanimiva pa je Valvasorjeva Ljubljana posebno radi tega, ker nam je takratno mesto ohranila v pogledih od različnih strani in z detajli, ki nudijo prevažno gradivo za njeno topografijo, za njeno kulturno lice in za rekonstrukcijo njenih najvažnejših objektov. Ker je Valvasorjeva Ljubljana obenem najstarejša v sliki s potrebno eksaktnostjo in obširnostjo ohranjena podoba Ljubljane sploh, nam je to gradivo pravo žarišče, skozi katero prodira naš zgodovinski pogled do korenin srednjeveške Ljubljane nazaj, in brez pretiravanja lahko rečemo, da je Valvasorjeva Ljubljana temelj zgodovinskemu raziskavanju postanka in razvitka ljubljanske mestne slike in njenih elementov.

Da bomo v sledečem podali pregled Valvasorjevega ljubljanskega gradiva, nam ni povod samo nameravano odkritje spominske plošče temu možu, ampak posebno še srečen slučaj, ki nam je v zadnjih letih odkril v njegovi grafični zbirki, nahajajoči se v vseučilišni knjižnici v Zagrebu, novo, Valvasorjevo doslej izdano gradivo bistveno dopolnjujoče, toda dosedaj prezrto gradivo.

Za uvod nudimo najprej pregled gradiva za takratno Ljubljano, ki nam ga je ustvaril ali ohranil Valvasor.

1. Na prvo mesto spada po svoji obsežnosti, bogatosti in važnosti nedvomno **gradivo za veliko pregledno sliko Ljubljane**, ki se nam je ohranilo na listih 334—340 v XVII. zvezku Valvasorjeve grafične zbirke in na listih 81 in 82 v VII. zvezku, vendar sta zadnja dva lista samo ponovitev listov 339—340 iz XVII. zvezka. Ta slika bo tvorila glavni predmet in osnovo za našo študijo in jo bomo nižje podrobneje opisali.

2. Slike v Ehre...: a) **Velika slika Ljubljane od severozapadne strani** med str. 666 in 667 v Ehre... XI. knj. Velikost $93,8 \times 27,9$ cm. Predstavlja nam Ljubljano od sv. Petra na levi do Vodnih vrat na desni. Spredaj je odrezana vsporedno s smerjo Schellenburgove ulice in nam podrobno kaže sliko gradu s te strani in mestne utrdbe. Poleg gradiva omenjenega pod št. 1. je to najvažnejša slika predbaročne Ljubljane sploh in ono bistveno dopolnjuje. Nudi nam zmerno nad normalno stališče vzvišen pogled na mesto.

b) **Ljubljana od severa** v zgornjem levem kotu slike pod 2a. Velikost $15,6 \times 7,6$ cm. Nudi nam pogled od severne strani in obsega sliko od cerkve sv. Petra na levi do cerkve diskalceatov na desni. Dopolnjuje nam posebno sliko gradu od te strani.

c) **Mestni trg** v smeri škofije. Velikost $15,7 \times 7,6$ cm. Nahaja se v sredi nad sliko pod 2a. Nudi nam sliko od škofijske palače na levi do sedanjega desnega magistratnega krila na desni. Najvažnejša za nas je slika starega rotovža in trga pred njim.

č) **Ljubljana od juga**. Velikost $15,6 \times 7,6$ cm. Nahaja se v desnem kotu zgoraj nad sliko pod 2a. Slika je spredaj odrezana s črto takozvanih „grabljič“ v Ljubljanici, dopolnjuje nam sliko utrdbe in gradu s te strani in nudi detajle obrežij Ljubljanice do čevljarskega mostu.

d) **Ljubljana od severozapada**. Velikost $21,6 \times 11,9$ cm. Nahaja se v v Ehre... med str. 336 in 337 ter je identična s sliko v Topogr. Duc. Carn. l. 127.

Spredaj je odrezana tesno za sedanjo frančiškansko cerkvijo in ozidjem ob sedanji Vegovi ulici. Na levi se pričinja z ogelnim stolpom mestnega ozidja ob bivšem frančiškanskem samostanu in sega na desno do Vodnih vrat. Stališče je približno isto kot na veliki sliki pod 2a, samo premaknjeno nekoliko na desno, toda precej bolj vzvišeno in omogočuje malo več vpogleda v notranjost mesta in njeno strukturo.

e) **Novi trg** z deželno hišo in pogledom na Grad. Velikost $21 \times 11,4$ cm. Nahaja se na naslovnem listu Topogr. Duc. Carn. in je ista plošča brez popravka celo s staro letnico odtisnjena še enkrat na začetku knj. XI. v Ehre...

f) **Ljubljanski grad** na sliki slovesnega vhoda nadvojvode Maksimilijana v Ljubljano l. 1608. Velikost $11,7 \times 14,6$ cm. Nahaja se v Ehre... IX. 68. Slika je fantastična z izjemo slike Gradu. Situacija je pravilna in mišljena pri vhodu v Vicedomska vrata, vendar so tako vrata kot ozidje in mesto za njim brez realne podlage. Le skupina mestnega zastopa s ključi na blazini utegne biti realna vsaj glede oblek.

g) **Pogled na Ljubljano od severne strani** v Ehre.... X. 374. Slavnost na travniku pred Ljubljano ob sprejemu cesarja Leopolda I. l. 1660. Velikost $15 \times 10,8$ cm. Slika ne nudi razen splošnega pogleda na mesto od sedanje Kopitarjeve ulice do Križank nič novega.

h) **Pogled na Ljubljano od juga** v Ehre... XIV. 132. Velikost $10,7 \times 14,8$ cm. Važen je splošni pogled na mesto s predterenom ob sedanji Karlovški cesti, na Grad in na ozidje s Karlovškimi in Vodnimi vrati. Slika predstavlja vhod vojske cesarja Maksimina v Emono.

3. **Slika Ljubljane na poštne listku** v zbirki bakrorezov zv. VI., list 98. Velikost $28,4 \times 19,8$ cm. Ujedkovina v slogu vagenšberških izdelkov. Sign. na desni ob robu spodaj: MG (monogr. za Mathias Greischer) fec: zu Wagensperg in Crain. V ospredju obronek hribovja z velikim drevesom na levi, v ozadju pogled na Ljubljano z Gradom od severozapadne strani. Dobro se vidi Špitalski most s svojimi utrdami, cerkev sv. Elizabete, stolnica in frančiškani ter mestno ozidje od Špitalskega mosta do stolpa pred sedanjim Zmajevim mostom. Po cesti, ki vodi od Špitalskih vrat preko obronka v ospredju na desno, galopira postiljon na konju z rogom pred ustmi. Nad sredino slike držita dva plavajoča putta kranjski grb, druga dva pa pod njim napisni trak „K h a y : P o s t a m b t L a y b a c h“. Novih potez ne nudi. (Sl. 24.).

4. **Slika Ljubljane na poštne listku** v zbirki bakrorezov zv. VI., list 97. Velikost $26,9 \times 19,4$ cm. Bakrorez. Pod spodnjim robom je ležeča vejica in napis: K h a y : P o s t a m b t l a u b a c h. Signatura v valovito očrtanem ovalu v levem oglu spodaj: „Y g i d i u s v a n d e r h e y d e n f e c e t e x c v.“ — Predstavlja isti motiv kakor Greischerjev list pod št. 3, sredi slike plavata dva putta z grbom Kranjske. Ako ni eden izmed njih služil za predlogo drugemu, sta gotovo oba narejena po nekem tretjem doslej neznanem vzoru. Zdi se, da spada med grafične poskuse raznih Valvasorjevih gostov na Wagenspergu. Izvršen je skrajno primitivno od roke, ki grafičnega dela še ni bila vešča. (Sl. 23.).

5. **Pogled na Ljubljano od bližine Karlovškega mosta**. Nahaja se v grafični zbirki zv. XVII., list 86. Velikost $28,5 \times 17,5$ cm. Tehnika: rahla obrisna skica s peresom, spretno lavirana s tušem. Napis nad sliko: L a y b a c h. Signatura v levem kotu ob robu Almanach fecit je zapisana z Valvasorjevo roko. — Kaže nam predteren med sedanjim Gruberjevim kanalom in nekdanjim ozidjem, ozidje z Vodnimi vrati, kos grajskega hriba in utrd na njem ter jezuitski samostan s cerkvijo sv. Jakoba. Ta slika

je najstarejša dosedaj znana umetniška impresija Ljubljane. (Sl. 17.).

6. **Pogled na Ljubljano od severozapadne strani** z obronkom Šišenskega hriba, ki tvori obrobno kuliso. Nahaja se v skicni knjigi za Topogr. Duc. Carn. mod. kot list 147. Tehnika: Obrisna perorisba in tuš. Izvršilec nedvomno Valvasor. Predstavlja Ljubljano od diskalceatske cerkve do Križank. Na obronku hriba spredaj v sredi sedi risar obrnjen k mestu in riše, za njim stoji drug, ki očitno tudi riše. S črkami od a do k so zaznamovani sledeči glavni predmeti: a. diskalceati, b. Sv. Peter, C. klarise, D. avguštinci, E frančiškani, F stolnica, G rotovž, H Grad, i sv. Jakob in k križarji. V primeri s sliko 127 v Topogr. Duc. Carn. mod. predstavlja ta slika nevzvišen naraven pogled na mesto, nudi več predterena in na levi vse, kar je od stolpa za frančiškani na levo, več. Zanimiva je samo kot risarska impresija o celoti mesta, sicer pa ne nudi nobenih novih potez. (Sl. 19.).

7. **Skica za pogled na Ljubljano od severozapadne strani** v skicni knjigi za Topogr. Duc. Carn. mod. list 148. Valvasorjeva lastnoročna, z mnogimi opazkami in korekturami opremljena peresna risba predloge za imenovani list. Predrisba s svinčnikom. List je v detajlih precej nejasen in je zanimiv samo kot dokument Valvasorjevega predдела za grafične liste.

Vse te slike nam nudijo precej popolno sliko zunanjščine Ljubljane 2. pol. XVII. stol. od severovzhodne, severne, severozapadne in južne strani, pouče nas o obsegu in posameznih motivih mestnega ozidja in o splošni sliki glavnih stavbinskih objektov. V notranjo sliko mesta nam posvetijo samo s pogledom od juga na obrežja Ljubljanice, z Novim in Mestnim trgom ter kolikor nam tega odkrije risar pri precejšnji vzvišenosti svojega opazovalnega stališča.

Tu pa nam z bistvenimi podatki priskoči na pomoč pod št. 1. omenjeno gradivo, ki nam podaja **celo Ljubljano Valvasorjeve dobe iz ptičje perspektive** ter razen tlorisne razdelitve njenega teritorija vestno reproducira slike celih trgov in skupin poslopij ter nam tudi posamezne stavbe podaja z bistveno novimi, za rekonstrukcijo stavbinskega značaja takratnega mesta važnimi, pogosto sicer sploh neslutnimi detajli.

To gradivo v VII. in XVII. zv. Valvasorjeve grafične zbirke nam predstavlja studije in grafično izvršene liste za nekako 125×70 cm veliko sliko iz ptičje perspektive, o kateri dosedaj ne vemo ali je bila sploh v celoti izvršena ali ne. Mnogo znakov kaže na to, da do popolne izvršitve niti ni prišlo, ker je list z Mestnim trgom, Gradom in sv. Jakobom ostal v nekaterih delih tudi v risbi nedovršen. Na drugi strani se nam je pa cela spodnja polovica slike z Dunajsko cesto, Gradiščem in Krakovim ohranila v dveh izvodih odtisnjena z grafične plošče, levi del zgornje polovice s sv. Petrom, Poljansko cesto in škofijskim okrožjem pa je ohranjen v tuševi risbi, ki je po konturah gosto nabodena z iglo in je bila torej prenešena na grafično ploščo, katere odtisk se nam ni ohranil. V celem sta se nam ohranila dva lista skic (XVII. 334 in 335) s tušem za dekorativno opremo zgornjega pasu slike, 3 listi s peresom obrisane tuševe slike za zgornjo polovico slike, (XVII. 336, 337 in 338), katerih levi del (XVII. 336 in 337) ima sledove prenosa kontur na grafično ploščo in 2 lista (vsak v dveh izvodih) tiska izvršene spodnje polovice slike (XVII. 339 in 340 ter VII. 81 in 82), katere predloga je izgubljena. Za rekonstrukcijo celotne slike prihajajo v poštev v prvi vrsti listi XVII. 336—340.

List XVII. 334 je 50 cm dolg in 38,8 cm visok. V zgornjem delu na listu se nahaja v tušu izvršen velik prazen napisni list, ki ga razprostira šest plavajočih angelčkov. Na desno od njega držita dva v tušu izvršena angelčka

kranjski grb, še dalje na desno pa je začetek na desni se nadaljujočega napisnega traka, ki ga drži en angel. V okolici grba so sledovi izbrisane predrisbe istega predmeta s svinčnikom. Ostala ploskev ima sledove blede mreže črt s svinčnikom.

L. XVII. 335. je 58 cm širok in 38.8 cm visok. Na njem se zgoraj nadaljuje trak s prejšnjega lista; na desnem koncu ga drži drugi angel. Sledita na desni dva angela, držeča turjaški grb ter štirje putti, razprostirajoči nekoliko manjši napisni list. Na začetku tega lista je na listu v zgornji polovici deloma s svinčnikom, deloma v konturah izvršena slika glavnega poslopja Gradu. V teh dveh listih gre očitvidno za prvo pripravo za dekorativni aranžma zgornjega dela slike z grbi in napisi, ki je bil pozneje bistveno drugače rešen, kakor nam dokazujejo listi XVII. 336, 337 in 338.

L. XVII. 336., sv. Peter, 40.5 cm širok in 38.5 cm visok. V levem zgornjem kotu je prazna napisna ploskev, vokvirjena od značilne baročne ornamentike 2. pol. XVII. stol. z ušesastimi in volutastimi motivi, ženskimi hermani in maskami. (Sl. 25., 26. in 28.).

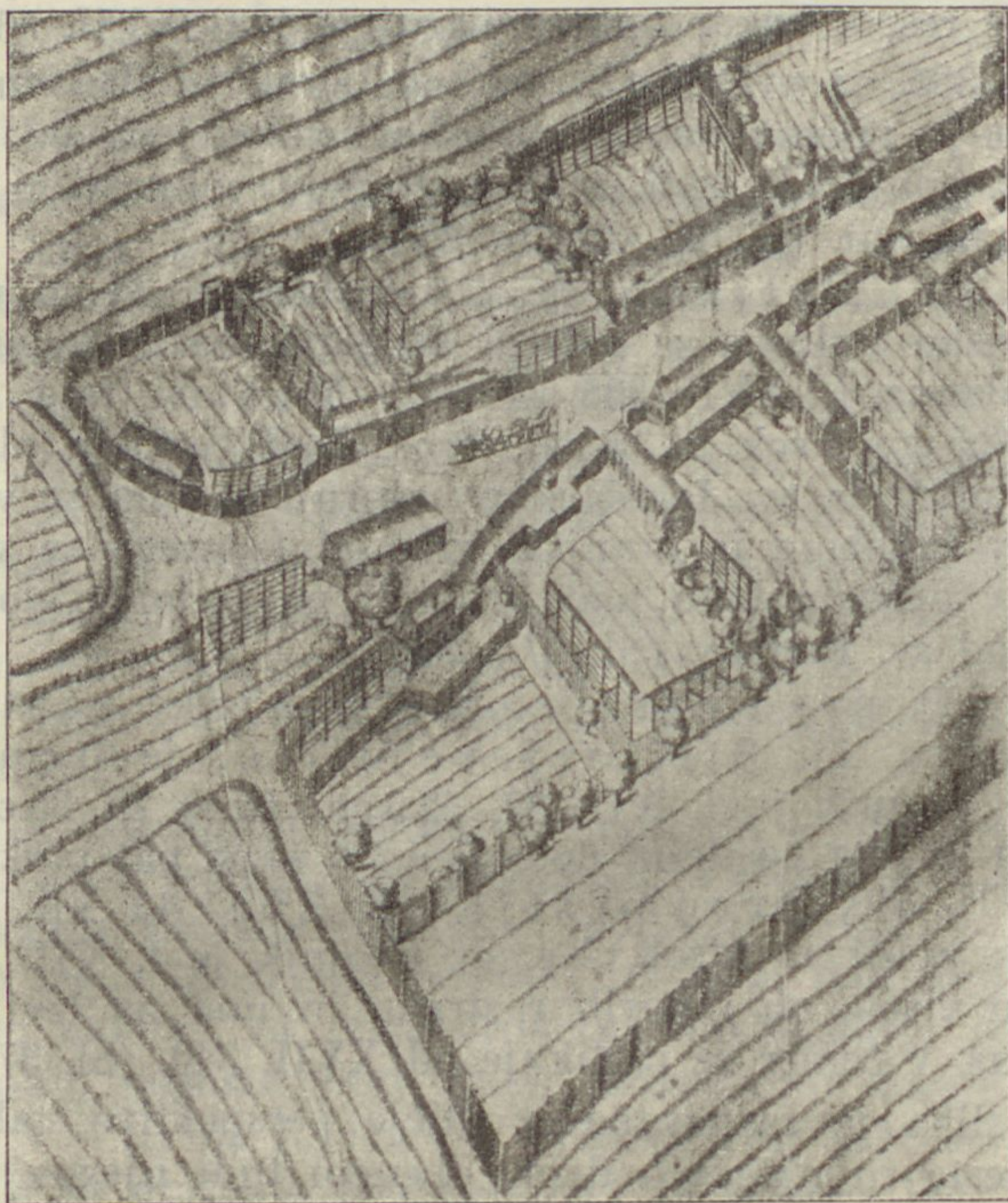
L. XVII. 337., Poljane, je 24 cm širok in 35 cm visok. V praznoti nad frančiškansko cerkvijo se nahaja dvoglavi avstrijski orel z dvema plapolajočima trakoma. L. XVII. 338, Grad, Mestni trg, sv. Jakob in Prule, je 62.5 cm širok in 35 cm visok. Nad Gradom plava orel, ki drži konec nad Gradom in sv. Jakobom po zgornjem robu se vijočega praznega traka. Nad sv. Jakobom je kranjski grb, od katerega se vijeta dva plapolajoča traka, v desnem kotu nad Prulami pa podobno vokvirjena napisna ploskev kot nad sv. Petrom. (Sl. 27.—36.).

L. XVII., 339, predmestje ob Dunajski cesti do sedanje Aleksandrove in Stritarjeve ulice, je 61 cm širok in 33.9 cm visok. Njegov dvojnik je l. VII. 82, 52.5 cm širok in 35 cm visok, ob robovih raztrgan in ima na desni dolepljen 7.6 širok pas preko obsega l. XVII. 339. — L. XVII. 340, predmestje ob Zvezdi in Novem trgu, je 61 cm širok in 34 cm visok. Njegov dvojnik je l. VII. 81, ki je 52.5 cm širok in 35 cm visok, ob robovih raztrgan in ima na levi prilepljen okrog 10 cm širok pas, v čemer se razlikuje od XVII. 340. (Sl. 37.—48.).

Celotna slika je zasnovana iz ptičje perspektive, tako da nam nudi poleg slike mesta in njegovih delov obenem tudi njegov tloris. Stališče se nahaja v smeri proti severozapadu nekje na levo od Tivolija, ki še dandanes velja kot najugodnejša stališčna točka za ljubljansko panoramo. Risar je razdelil sliko mesta v smeri od severovzhoda k jugozapadu v dve polovici in sicer nekako v črti zgornjega, med Slomškovo ulico in Cesto na južno železnico ležečega dela Resljeve ceste v ravni črti skozi mesto na trnovsko cerkev. Zgornja polovica slike obstoja iz treh listov, katerih prva dva (Sv. Peter in Poljane) se stikata približno na križišču Resljeve ceste in št. Peterske ulice in gre njuna delilnica od tod v jugovshodni smeri. Drugi in tretji list zgornje polovice (Poljane in Grad — Mestni trg — Sv. Jakob) se stikata na oglu škofijske palače proti Lingarjevi ulici ter gre njuna delilnica zopet v jugovshodni smeri čez severovshodno pobočje Gradu. Oba lista spodnje polovice slike (predmestje ob Dunajski in Miklošičevi cesti in predmestje ob Zvezdi in Gradišču) se stikata na oglu škofijske palače ob Lingarjevi ulici in gre njuna delilnica v severozapadni smeri tako, da seka Špitalski most in pusti na desni križišče ulic pred sedanjo pošto ter seka zemljišče sedanje Ljubljanske kreditne banke. Zgornja meja na sliki vpoštevane teritorija gre od zemljišča sedanje splošne bolnice preko jugozapadnega konca grajskega hriba in Prul na trnovska močvirja onstran Ljubljance. Prednja meja slike pa gre nekako od sedanjega križišča južno

železnice in Dunajske ceste več ali manj vsporedno s črto južne železnice na sedanji kompleks tobačne tovarne. Slika obsega torej nekako pravokotnik: križišče južne železnice in Dunajske ceste — tobačna tovarna — Opekarska cesta pred mostom na Prulah — Gluhonemnica — križišče južne železnice z Dunajsko cesto.

Prvi list, Šentpeter, (sl. 26., 27.), obsega lok Ljubljane od Zmajskega mostu do cukrarne in ulico sv. Petra, ki tvori kot še danes tetivo tega loka. Od nje se na levi cepi najprej Vidovdanska cesta, ki stremi proti severovzhodu in se stika s prometno žilo, ki pride od Ljubljane za cerkvijo sv. Petra naravnost v severni smeri (sed. Ahacljeva cesta). Druga prometna žila gre od

Sl. 59. Ljubljana, ok. 1660: Stik Kolodvorske ulice s sedanjo Slomškovo ulico.

cerkve sv. Petra v severovzhodni smeri in se razvejevi po sedanjem Vodmatu, kjer je narisanih par poslopij. Sicer pa je na tej strani samo polje razen začetka Vidovdanske ter cele ceste sv. Petra, kjer stoje posamezne hiše z gospodarskimi poslopji in mnogi kozolci označujejo, da so to bivališča poljedelcev. Pred cerkvijo sv. Petra je na levi, po Škofji ulici sedaj na dvoje presekan, ograjen kompleks s poslopji in kozolci nekdanje škofove pristave, na desni pa še danes obstoječi pravokotnik župnišča z dvoriščem in vrtom. Ograja je lesena, vhod je na sedanjem mestu. Na mestu župnišča je ob cesti postavljeno podolžno enonadstropno, za njim pa gospodarsko poslopje. Med sedanjim župniščem in med mežnarijo, ki ima še tudi samo en trakt, vodi ulica mimo sedanje št. peterske kasarne, kjer je na sliki drevesni vrt s hišo (lazaretom) ob Ljubljani, do brega. Na sedanjem svojem mestu stoji cerkev sv. Petra, katere prostor je obzidan s pravokotnim obodom zidu. (Sl. 25.). Pred vhom na še sedaj obstoječem trikotniku med cerkvijo, mežnarijo in župniščem stoji veliko drevo. Vhod na prostor ob cerkvi, ki služi za pokopališče, tvori visok portal baročnih oblik z nastavkom, z volutami ob

straneh in trikotnim čelom na vrhu. Njegov postanek lahko opredelimo v XVII. stol. V ozidju pokopališča na levi se vidi kapelica z baročno zvončasto streho, na desno od cerkvene fasade stoji okrogla, bržkone še romanska kapela s pravokotnim prizidkom. Kapela ima visoko štulasto streho in nastavek za zvonček (?) na vrhu. Za njo se vidi tipični gotski pokopališki svetilni steber, obstoječ iz nizkega pritličnega dela, stebra in tabernakeljskega, s piramidno streho pokritega nastavka za luč. Cerkev, ki stoji sredi pokopališča, ima pravokotno ladjo in ožji prezbiterij, katerega arhitektura je nevidna. Pred fasado stoji naprej pomaknjeni stolp, čegar pritličje tvori tristrano odprto vhodno lopo, opasan je v navpični smeri od treh zidcev; zvonove line so dvojne, streha baročna, zvončasta. Zanimivo je pri tem delu Ljubljane opazovati, kako je ohranil tlorisno razdelitev svojega jedra s škofovo pristavo, cerkvijo, župniščem in vojašnico. Smer škofje ulice je med cesto sv. Petra in Ljubljanico že jasno izražena, obstoja že tudi lesen most na mestu sedanjega in na oni strani na sedanjem Ambroževem trgu stoji osamljen, kakor še vedno, Hrenov spomenik. Na desni strani Ljubljane pa se nasproti vojašnici nahajajo gospodarska poslopja.

Drugi list, Poljane s škofijskim okrožjem (sl. 27.) kaže široko prometno žilo, ki se prične ob Ljubljanici za sedanjim Mahrovim poslopjem in gre preko njegovega ozemlja v južni smeri do grajskega hriba, ob katerem zavzame jugozapadno smer sedanje Streliške ulice. Naravnost proti zapadu pa vodi po še obstoječi črti Poljanska cesta. Prvo opisano črto od Ljubljane do hriba spremlja na desni mestno ozidje, čegar ogel ob Ljubljanici malo pred sedanjim Zmajskim mostom tvori z visoko škarpo podzidan in s stožčasto streho pokrit okrogel stolp. Vsporedno fronti sedanje Kopitarjeve ulice se razteza do križišča s Poljansko cesto na nasprotni strani vrsta pritličnih, vzporedno s cesto postavljenih hiš z ograjami med seboj in vrtovi za seboj. Na oglu napram Ljubljanici se s slemenimi stikata dve hiši, dočim je ogel ob Poljanski cesti nezazidan. Ob Poljanski cesti se vrste na levi hiša ob hiši v strnjeni vrsti, na desni pa so posamezne hiše; na obeh straneh so za hišami ograjeni vrtovi, ki na desni proti hribu mejijo na travnike. Na začetku Streliške ulice so na obeh straneh posamezne hiše, ki ob sedanjem strelišču prenehajo. Znotraj mestnega ozidja gre v podaljšku Poljanske ceste, kakor še danes, ulica Pred škofijo, od katere se proti Gradu odcepi še obstoječa Študentovska ulica, na drugi strani pa pred sedanjim stolnim župniščem ulica, ki poslopja na njegovem mestu deli od frančiškanskega samostana na Vodnikovem trgu. Vhod s Poljanske ceste v mesto zapirajo **Frančiškanska vrata** (sl. 34.), obstoječa iz polkrožnega obrambnega poslopja z lokom, obrnjenim proti Poljanam, in iz prečnega poslopja s portalom preko ceste na notranji strani, tako da nastane tloris v obliki črke D. Na stiku tega vratnega kompleksa se dviga nad višino svoje okolice pravokoten stolp. Kjer se začne dvigati zidovje s stopnjičasto se dvigajočim vrhom v hrib na Grad, se nahaja še en štirioglat, (na zunaj mogoče polygonalen! — ohranjen) stolp. **Frančiškanski samostan** ima ob cesti takoj ob vhodu skozi mestna vrata cerkev, obrnjeno proti vzhodu s prezbiterijem, ki je višji od ladje (je torej posledica povečave cerkve na tem mestu v zreli gotski dobi — mesto starejšega majhnega prezbiterija je bil postavljen višji, širši in daljši, vsled česar je ostala nedvomno z ravnim stropom prekrita ladja nižja poleg njega). Na vshodni strani je zaključen s tremi stranicami osmerokota, ima visoka gotška okna in opornike na oglih. Nižja ladja pravokotnega tlorisa ima preprosto fasado s trikotnim čelom. Ob prezbiteriju na njegovem stiku z ladjo je na severni strani stolp, ki je do višine cerkve pravokoten, naprej pa osmerokoten, zelo potegnjen v višino in prekrit z

močno šilasto piramido. Na severni strani ladje cerkve je prizidan križni hodnik s šilastimi gotskimi arkadami v pritličju (torej je to stari del poslopij!), ki ga obdajajo na treh straneh enonadstropna samostanska poslopja. Vshodni trakt teh poslopij je podaljšan proti severu z enonadstropnim traktom z baročnimi arkadami v pritličju; tudi zapadni trakt sega preko ogla križnega hodnika, pred cerkveno fasado pa mu je pravokotno proti zapadu dozidan še en trakt, ki ž njim vred oklepa mal vrtič, ograjen od zida, ki omejuje samostansko ozemlje proti ulici. Na južni strani ob cesti se nahaja prav tako vsestransko ograjeno pokopališče. Med samostanom, mestnim ozidjem ob Kopitarjevi ulici in cerkvenim prezbiterijem se nahaja drevesni vrt in gospodarska poslopja. Ob Ljubljani se mestno ozidje na tem listu pretrga na oglu sedanjega semenišča, na čegar mestu stoji skupina hiš, ki je po prehodu deljena od poslopij na mestu stolnega župnišča in od stolnice. Skupina poslopij na mestu stolnega župnišča ima v pritličju napram stolnici baročne arkade, s prezbiterijem cerkve ob ulici Pred škofijo pa jih veže zidan polkrožen portal. Ob ulici Pred škofijo sledi stolnica s prezbiterijem obrnjena proti vshodu in ležeča vsporedno z ulico. (Sl. 32.). Tudi tu je prezbiterij višji kot ladja, kar istotako kaže na njegovo mlajšo starost od ladje. Na severni strani ima prezbiterij večji prizidek in tudi ladja je na tej strani nesorazmerno široka. Stolp stoji pred fasado in je kot frančiškanski v zgornjem delu osmerokoten in pokrit s šilasto piramido.*) Škofijska palača je žal ravno prerezana z robom lista. Vidita se pa vseeno precej dobro trakt ob ulici in trakt ob cerkveni fasadi z arkadami. Napram Pogačarjevemu trgu so druga poslopja, ki spadajo gotovo še k škofiji in se vidijo deloma na spodnji polovici slike.

Na nasprotni strani ulice je ob mestnih vratih najprej hiša z ozko fasado, nato pa ogelna hiša ob Študentovski ulici s pomolom na oglu. V Študentovski ulici se vrsti na levi do brega zvezan niz eno- in dvonadstropnih hiš; na desni pa se takoj za ogelno hišo začno vrtovi. Ob ulici Pred škofijo je zopet strnjen niz hiš, katerih prve tri so eno, ostale dvonadstropne, za njimi pa povsod vrtovi.

Tretji list zgornje polovice obsega Mestni trg, Grad in sv. Jakob s Prulami. Grad in sv. Jakob s Prulami so bili v risbi še dovršeni, na Starem in Mestnem trgu pa je bilo risarjevo delo iz neznanega vzroka prekinjeno ter je žal ravno najvažnejši del z magistratom in Skabernetovo hišo ostal prazen. (Sl. 29., 30.—36.).

Na tem mestu vidimo na levo najprej nadaljevanje ulice Pred škofijo, nato ustje Špitalske ulice v Mestni trg, cel Mestni trg in cel Stari trg. (Sl. 31. in 33.). Na levem robu se vidi dalje še kos vrtov korarskih hiš in del stopnjičasto se v hrib dvigajočega mestnega ozidja, ki preneha malo preden doseže Grad, katerega glavno poslopje je bilo na poseben list zrisano vlepljeno na svoje mesto. Na glavni prometni žili spodaj sta do Tranče izvršena oba niza hiš samo v obrisih, na spodnji strani pa še dalje vključno do Stiškega dvorca. V spodnji vrsti vidimo spodaj najprej strehe hiš med škofijo in ustjem Špitalske ulice, med katerimi se dviga šilasti vrh stolpa cerkve sv. Elizabete, ki pa je na spodnji polovici. Levi del ob ustju Špitalske ulice je še nezvršen, nakar sledijo nürnberško slikovite skupine streh in fasade hiš obrnjene k Ljubljani. Prvi dve izvršeni poslopji imata fronti že vzporedni s

*) Kot dopolnilo in komentar k tej sliki stolnice nam prav dobro služi pogled z nasprotne strani nanjo, ki ga je narisal, predno so jo podrli, l. 1701. J. G. Thalnitscher in njen načrt od istega avtorja. Prim. *Historia cathedralis ecclesiae Labacensis* S. Nicolao archiepiscopo Myrensi sacrae Auctore Joanne Gregorio Thalnitscher I. U. D. Labaci... MDCCL, v izdaji knez. škofijskega ordinariata v Ljubljani l. 1882.

trgom, v prvem se vidijo tudi nadstropne stebriščne arkade dvorišča, sledeče tri pa imajo po srednjeveškem načinu slemena obrnjena na ulico, nakar sledi ozka ulica in zopet dve hiši s slemeni proti cesti, ostale hiše do Tranče pa so že vsoporedne ulici. Na zgornji strani ulice so najprej tri hiše s slemeni obrnjenimi na cesto, naslednjih pet pred praznim mestom za magistrat pa ima že strehe s kapom na ulico. V pritličju zadnjih treh se vidijo trgovine značilne starinske oblike, ko pol odprtine služi za vrata, druga polovica pa za izložno okno ali prodajalni pult. Razen zadnjih dveh hiš pred rotovžem imajo vse ozke fasade s tremi okenskimi osmi, ena ima celo samo dve. Isti tip se nadaljuje na desno od rotovža z enakimi trgovinami kot tam. Mesto Skabernetove hiše je zopet prazen prostor, na to pa nasproti Tranče zopet trookenske fasade s trgovinami. Tranča in njena desna hiša sta izpuščeni; pač pa je v obrisu z vrstami svojih bud na levi in desni narisani Čevljarski most in na njegovem začetku ob sedanjem Jurčičevem trgu po ena hiša. Podrobno izrisan je na to na zgornji strani Starega trga blok hiš pred ulico V Rebri, serija hiš na nasprotni strani ob Ljubljani pa samo v obrisu. Večina hiš je ozkih, mnoge imajo, kakor še sedaj, napram Ljubljani „ganke“, druge ob vodni strani so zopet s slemeni obrnjene k nabrežju. Sledi ob vodi skupina hiš raztezajoča se približno do tja, kjer smer sedanje Hrenove ulice zadene Ljubljano. Proti vodi je ta skupina opasana z zidom, ki se pričinja ob stolpu mestnega ozidja, ki je stal nasproti ustju Gradaščice tam, kjer Vožarski pot zadene Ljubljano. Ta skupina obstoja po večini iz ozkofasadnih hiš, ki leže ob smeri sedanje Zvezdarske ulice, le ena nasproti sedanje Virantove hiše obstoja iz dolgega trakta, ki sega od ulice do Ljubljane in ima v pritličju arkade. S hodnikom preko ulice je zvezana s hišo na drugi strani Zvezdarske ulice (Dečji seminar). Ogelni stolp na mestu, kjer ozidje zadene Ljubljano, ima v tlorisu zopet obliko črke D, ki smo jo že pri Frančiškanskih vratih videli. Podzidan je z visoko škarpno, na nji stoji na zunanji strani poslopje, zaokroženo v podobi črke C, ki ga na znotraj čez ogel stika smeri zidu s smerjo vode veže nadstropno ozko poslopje. Malo pred stolpom je nad vodo postavljena buda na kolih, katere konec je v loku z leseno ograjo v vodi zvezan s stolpom. V bližini te bude v Ljubljani se začne druga ograja, ki sega preko vode do sedanje Cojzove ceste, takozvane „grablje“. Obljudena sta oba bregova izliva Gradaščice in posebno sedanje Krakovo, ki kaže približno isto razdelitev kakor še danes, njegove hiše so kakor še vedno, obrnjene po večini z ozkimi stranmi na cesto, za hišami so vrta. Naselbina se razteza proti Cojzovi cesti približno kakor še dandanes, na drugi strani pa je narisani s hišami gosto nasejani del mesta med mestnim ozidjem ob Cojzovi cesti in Križevniško ulico, dočim je nasprotna stran še neizdelana. Izrisan je le blok med Novim trgom, Bregom in Salendrovo ulico ter vrsta hiš, ki je zapirala Novi trg napram vodi in je s svojo značilno fasado z dvema ogelnima, tudi na sliki vidnima pomoloma padla po potresu.

Kot slika mestnega dela čisto svojevrstne zanimivosti se nam pokaže na tej sliki **sv. Jakob s svojo okolico**. (Sl. 36.). Žal tudi tu risar bistvenega dela te slike, skupine hiš med ulico V Rebri in Florijansko ulico, ni izvršil, ravnotako ne cele leve vrste hiš ob Florijanski ulici do sedanje Florijanske cerkve, vendar je vseeno ravno ta del popolnoma jasen v svojih glavnih potezah in vzbuja po svoji redki monumentalnosti prav posebno zanimanje. Od trikotnika treh prijetnih krivulj, Florijanske ulice — Rožne ulice in Hrenove ulice ter Vožarskega pota — Žabjeka in Zvezdarske ulice ter njenega nadaljevanja do Starega trga obdan stoji v sredi **jezujski samostan s cerkvijo sv. Jakoba**. Cerkev ima obliko z dvostolpno fasado, ki jo je

izgubila šele po potresu l. 1895., prezbitერიj ima zunaj gotske opornike in je danes že edini ostanek monumentalne srednjeveške arhitekture, ki ga hrani Ljubljana. Cerkvi je prizidan okrog pravokotnega dvorišča na južni strani dvonadstropni samostan, ki tvori s koncem svojega zapadnega trakta in njemu nasproti ležečim poslopjem (gimnazijo), poznejšo reduto, intimen, tristrano zaključen mal tržič pred cerkveno fasado, v katerega sredi stoji spomenik v obliki stebra. V samostan vodi s trga očitno baročen portal, od tod do cerkve pa so v pritličju odprte baročne arkade. Od ogelne hiše na desni so v Florijanski ulici strnjene hiše z ozkimi fasadami do ogla pri Rožni ulici. Cela Rožna ulica obstoja po večini iz samih enonadstropnih, cesti vzporednih hiš z ozkimi fasadami. Ob njenem koncu je na desni strani samo ob sedanji Zvezdarski ulici mala skupina hiš. Hiše ob Florijanski ulici do Karlovških vrat so samo v obrisu izvršene in imajo ozke fasade, katerih strehe leže vspeoredno z ulico. Ob Hrenovi ulici so hiše samo na levi strani, ako pridemo vanjo iz Florijanske, na drugi pa ograje vrtov hiš Rožne ulice. Vrtovi hiš Hrenove ulice segajo do pota za zidom, sedanjega Vožarskega pota. Karlovška vrata so žal na ti sliki nejasna, lahko pa se poučimo o njih na sliki v Ehre... XI. 666/667. Od njih se vpenja mestno ozidje s stopnjičasto konturo do škarpe sedanje grajske planote. Pod planoto je majhen štirioglat stolpič, nato sledi zidovje robu planote in tvori dve topi osti proti jugozapadu; na teh dveh in na tretjem oglu nad sedanjo Vožno potjo na Grad je po en opazovalni stolpič. Cela planota je na zunanji strani obzidana s strmo škarpo. Na začetku sedanjega Grajskega drevoreda, kjer se planota zoži k vhodu v sedanji drevored in grebenu grajskega griča, je stal večji štirioglat stolp s piramidno štiristrano streho. Skozenj je vodil vhod na planoto. Od njegovega ogla pa je segal do stolpiča, ob katerem je zidovje od sv. Florijana doseglo planoto, zid z dvema prehodoma tako, da je bila planota popolnoma obzidana. Zid med tema dvema stolpoma ima stopnjičast vrh, kar je znak, da se vzpenja po hribu in je prvi stolp stal še pod vrhom planote. Od glavnega stolpa na planoti gre ozidje po robu hrbta nad Vožno potjo in zadene nekako na mestu nekdanjega smodniškega stolpa na manjši štirioglati stolp s piramidno streho. Na tem stolpu, na zidu med njim in onim stolpom, na delih ozidja planote in vsem ozidju med Karlovškimi in Vodnimi vrati se prav dobro opazuje leseni obrambni hodnik, ki opasuje na gradu ozidje samo zgoraj, ob Vožarskem potu pa gre njegova konstrukcija do tal. Del zidu med smodniškim stolpom in vhodom v grad, ki je šel po robu nad streliščem in Krekovim trgom, je nejasen. Dobro pa se vidi nad robom proti sv. Jakobu umeten grič s planoto z velikim drevesom na vrhu. Natančno je nato izrisan **grad**, ki ima v bistvu iste oblike kot še sedaj. Vidiyo se pri enem traktu baročne arkade v pritličju, vidiyo se v bližini glavnega vhoda vrtički, čez streho kuka stolpič grajske kapele itd. Na robu nad Trančo se vidi ob sedanjem razglednem stolpu nižji stolpič z uro, manjšim stolpičkom nad streho in lesenim hodnikom na strani proti mestu (**stolp piskačev**). Po svoji obliki ta stolpič močno spominja na znani graški grajski stolp. (Sl. 35. in 48.).

Onstran mestnega ozidja na Prulah so narisana samo posamezna drevesa in močvirje, le takoj za obzidnim jarkom je nekaj njiv, ob Karlovški cesti pa par hiš in vrtovi.

Spodnja polovica slike nam kaže v smeri proti severu dve prometni žili, ob katerih silijo vrtovi in hiše z gospodarskimi poslopji v polje nekako do črte Pražakova-Slomškova ulica. To sta sedanja Kolodvorska ulica, ki je obljudena prav do prečnice, ki jo seka nekako na mestu sedanje Slomškove ulice in pa Dunajska cesta, katere obljudenost preneha takoj na kri-

žišču pred sedanjo Evropo (na Ajdovščini). Zanimivo je tu opazovati, kako so se tudi v novi Ljubljani obdržale vse glavne prometne žile tega, takrat še napol poljskega okraja: Od Kolodvorske ulice se pred Št. Petersko cepi sedanja Prečna; z Dunajsko jo veže sedanja Dalmatinova, na drugo stran pa s sedanjo Vidovdansko sedanja Komenskega ul.; izpred Špitalskega mosta gre sedanja Prešernova, ki se nadaljuje preko Dunajske v smeri proti sedanjemu Tivoliju, druga pa se sklada z začetkom sedanje Miklošičeve in se zavije za cerkvijo kot sedanja Frančiškanska do Dunajske. Hiše se koncentrirajo okrog začetka Šent Peterske ceste, ki je do sedanje Pollakove tovarne na desni obdana od strnjene črte enonadstropnih in pritličnih hiš s strehami vzporedno z ulico. (Sl. 37., 38., 43., 47. in 59.).

Druga stran ima dobro zaseden začetek nasproti cerkve, ustje Kolodvorske in Prečne ter trikotni otok med njima. Za hišami so do Kolodvorske ulice vrtovi, onstran pa že deloma njive in kozolci. Kolodvorska ulica je obdana tja do sedanje Slomškove ul. s plotovi in dolgimi nizkimi hišicami, za katerimi so vrtovi, njive in kozolci. Vse naokrog pa je do Komenskega ulice ter deloma še preko Dalmatinove do sedanjega hotela Uniona samo polje. Dalmatinova ima na sev. strani, na mestu sedanjega parka hišo, zidano v ogel z vrtom in kozolcem, malo pred stikom s Kolodvorsko pa večjo, podobno zidano hišo. Njen izhod na Dunajsko flankirata dve pritlični, ob Dunajsko cesto postavljeni hiši, njima nasproti na mestu sedanjega Figovca je z ozko stranjo k cesti obrnjeno poslopje, ki je po velikih vratih sodeč skedenj. Preko sedanje Gosposvetske ceste sta postavljena dva kozolca za njima troje, bržkone tudi gospodarskih poslopij. Na mestu sedanje Evrope stoji manjša hiša, nasproti pa je **diskalceatski samostan** s še nedovršeno cerkvijo. (Sl. 47.). Pred njim stoji lesen križ, prednik stebra sv. Trojice. Od cerkve, katere fasada sega nekoliko na cesto, je dozidan samo prezbiterij, nad katerim je na strehi mal zvonček. Od ladje in fasade je postavljen šele spodnji del, iz katerega nam je mogoče posneti tloris te stavbe. Glavni prostor je enoladijen, spremljan ob straneh od plitvih kapel, nad katerimi se zdi, da so projektirane empore. Cerkev je torej istega tipa kakor njena še ohranjena sodobnica frančiškanska cerkev. Fasada je okrašena s pilastri. V notranjščini cerkvene stavbe se nahaja majhno poslopje pravokotnega tlorisa s par stopnjicami spredaj in preprosto fasado s trikotnim čelom. Gre za sporočeno provizorično kapelo, predhodnico stavbe, ki jo pravkar zidajo. Od prezbiterija proti severu se razteza en enonadstropen samostanski trakt s polkrožnimi baročnimi arkadami in pravokotno nanj proti ozadju drug trakt, ki je spredaj presekan v isti črti kot cerkev. Iz tega vidimo, da tudi samostan še ni dozidan in da je glavno poslopje nameravano okrog pravokotnega dvorišča s križnim hodnikom ob ladji cerkve. Dve nizki poslopji ob cesti nedvomno samo še čakata na odstranitev, da napravita prostor poslopju, ki se nam je ohranilo v sliki v Narodnem muzeju iz sr. XVIII. st. Ob samostanu ob Dunajski cesti je velik vrt.

Od Dalmatinove ulice proti pošti je Dunajska cesta nekako do srede na levi obdana od pritličnih hiš, na desni strani pa sta do samostana klaris samo dve hiši. **Samostan klaris** (sl. 38. in 61.) na mestu sedanje Ljub. kreditne banke obstoja iz cerkve, postavljene ob sedanjo Aleksandrovo cesto in orientirane očitno proti zapadu; značilno trodelno polkrožno okno, ki se vidi, je nedvomno okno nad velikim oltarjem. Stolp z baročno kupolasto streho z laternskim nastavkom je ob severni strani cerkve, zdi se, da na dvorišču samostana. Samostan je prizidan cerkvi na severni strani, tako da cerkev zapira četrto stran njegovega pravokotnega dvorišča. Poslopje je enonadstropno, za samostanom ob Aleksandrovi cesti je velik obzidan vrt

Cerkev je tipična baročna stavba in bržkone po tlorisu slična sedanji frančiškanski.

Med Dunajsko cesto in **avguštinskim, sedanjim frančiškanskim samostanom** so sami vrtovi, k njim pripadajoče nizke hiše stoje ob sedanji Prešernovi ulici. Sledi velik frančiškanski vrt v glavnem ob Frančiškanski ulici, dočim je ob Prešernovi ulici pred samostanom ograjen prostor z velikim drevesom na sredi. Na trgu spredaj pa nizka ograja za privezovanje živine. Stoji že sedanja cerkev, katere oblika se od sedanje razlikuje samo v tem, da nima na severni strani prizidane nižje kapele Lavretanske Matere Božje. Nad velikim oltarjem je trodelno polkrožno okno kakor pri klarisah, ob prezbiteriju je na zapadni strani enonadstropen prizidek zakristije, v stiku prezbiterija z ladjo pa se vidi na tej strani samo malo nad žleb segajoč stolp z nizko, očitno provizorično streho, dočim njegovega druga na drugi zakriva streha. Kakor kažejo tudi druge Valvasorjeve slike, stolpa takrat še nista bila dozidana do sedanje višine. Fasada ima ob atiki volute in na oglih čela obeliskaste nastavke kakor še sedaj. Samostan, obstoječ iz treh okrog pravokotnega dvorišča zidanih, na cerkev naslonjenih dvonadstropnih traktov, stoji na sedanjem mestu. Severnemu traktu je na zapadni strani na dvorišču prizidano enonadstropno krilo. Pred frančiškansko cerkvijo vidimo na tem listu še polovico **špitalskega mostu**, katerega vhod flankira na vsaki strani po eno pritlično podolgasto, bržkone prodajalno poslopje, katerih levo je zvezano z ogelno enonadstropno hišo pred sedanjo palačo „splošne zavarovalnice“. Vhod na most ima obliko polkrožnega baročnega portala s trikratnim trikotno slemenastim nastavkom. Na oni strani Ljubljance vidimo pred sedanjo kresijo leseno, deloma na kolih slonečo zgradbo, za njo pa zavito fasado nekdanjega špitala z ozkim notranjim dvoriščem. (Sl. 38., 43. in 46.).

Drugi list nam kaže zgoraj na levi najprej drugo polovico špitalskega mostu, ki jo tudi tu flankirata dve nizki podolžni stavbi, ki sta služili verjetno za tržnice. Na koncu pred vhodom v špitalsko ulico je štirioglat stolp s portalom v pritličnem delu, takozvana **špitalska vrata**. Za njimi na l. vidimo skupino špitalskih poslopij s stolpom cerkvice s.v. **Elizabete** (sl. 46.), ter dalje v Lingarjevi ulici vrsto hiš, katerih strehe so na zgornji polovici slike. Na desni špitalske ulice dobro vidimo, kako energično se je ta ulica zapognila v loku na desno in kako se je temu loku odzval lok stavb ob Ljubljanci do Ribje ulice. Takoj pri mostu se je začelo ozidje, ki je bilo nasproti Ribji ulici ojačeno z nizkim okroglim stolpom s stožčasto streho. Dalje so se za zidom vrstile hiše na obrežni strani do Čevljarskega mosta, ozidje pa je imelo vmes še en enak stolp kakor opisani, nasproti Ključavničarski ulici.

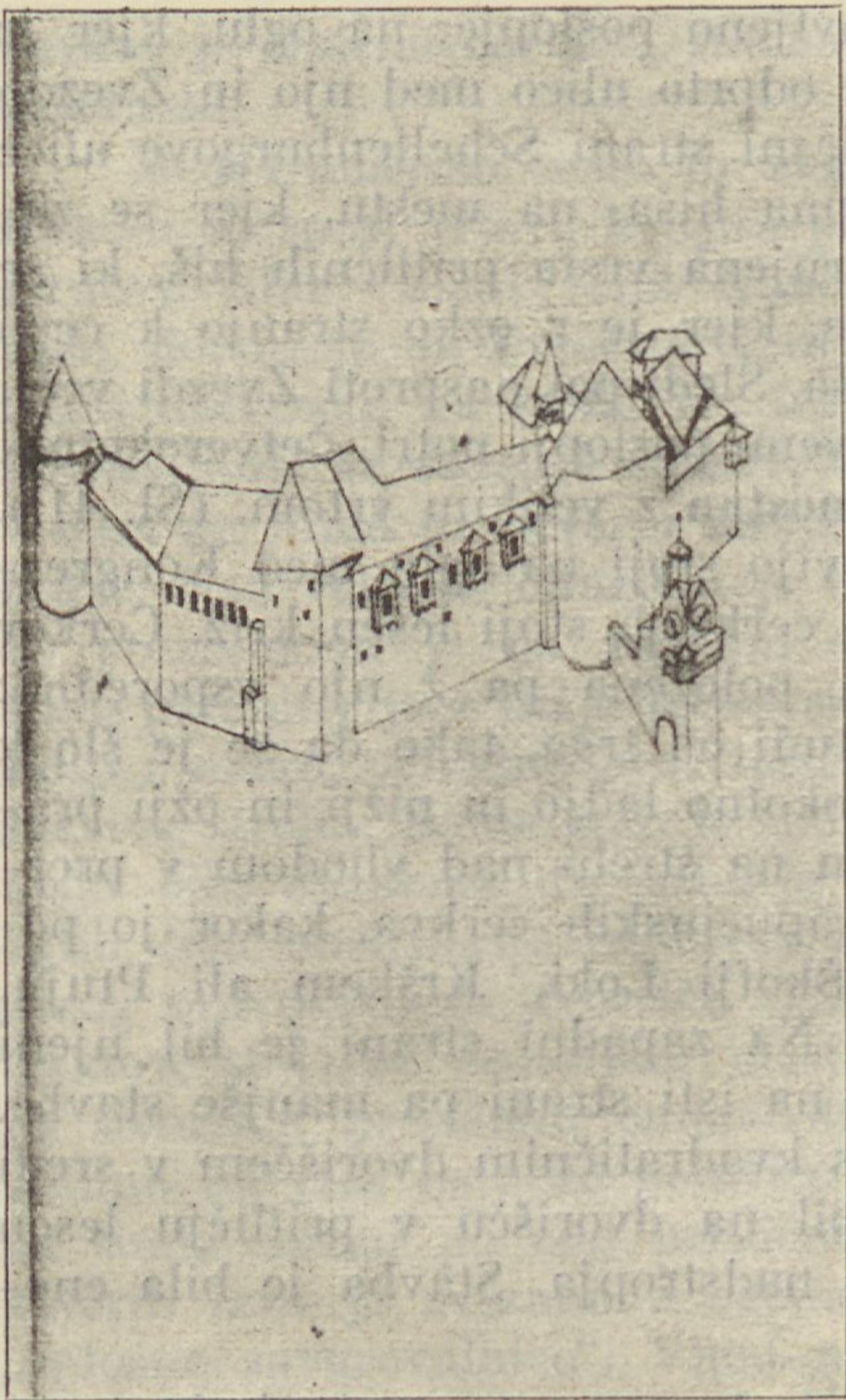
Na levem bregu Ljubljance imamo najprej semintje se previjajočo sedanjo Wolfovo ulico, ki ima na začetku do Ljubljance segajoče počez postavljeno poslopje v isti legi, ki jo ima sedanja hiša. Za to hišo so vrtovi in naprej samo ena, na breg reke postavljena pritlična hiša. Šele nasproti sedanji Zvezdi je strnjena skupina poslopij, ki se končuje ob Gledališki stolbi in se ob nji nadaljuje do reke. Sledi na mestu sedanje Filharmonije pritlično spredaj široko, zadaj ožje do brega segajoče poslopje jahalnice, poznejšega gledališča. (Sl. 39.).

Na drugi strani Wolfove ulice so od Marijinega trga najprej male slemenice k cesti obrnjene hiše, nato pa strnjena vrsta hiš do ogla ob Zvezdi. Ves kompleks med Prešernovo, Wolfovo in Schellenburgovo ulico ter Zvezdo obstoja iz samih vrtov. Na oglu, kjer je sedaj pošta, je večje enonadstropno poslopje. Ob Schellenburgovi ulici na levi je skoz zidana ograja,

ki jo v sredi pretrga daljše, ob cesto postavljeno poslopje; na oglu, kjer je sedaj Kazina, je enonadstropna hiša; še ne odprto ulico med njo in Zvezdo pa zapira nizko podolgovato poslopje. Na desni strani Schellenburgove ulice je na oglu Aleksandrove ceste enonadstropna hiša, na mestu, kjer se začne sedanja Knafljeva, druga, in nato strnjena vrsta pritličnih hiš, ki se neha malo pred prostorom nasproti Kazine, kjer je z ozko stranjo k cesti postavljena, od velikega dvorišča obdana hiša. Sledi pol nasproti Zvezdi večji vrt z zidano ograjo s portalom ob cesti in dvema poslopji notri. Četverokotnik sedanje Zvezde zavzema cel **kapucinski samostan** z velikim vrtom. (Sl. 41.). Ves kompleks je obzidan. Samostan s cerkvijo stoji na oglu med Kongresnim trgom in Wolfovo ulico. Na trgu pred cerkvijo stoji lesen križ. Cerkev je nekoliko umaknjena od Wolfove ulice, položena pa ž njo vsporedno; umaknjena pa je s svojo fasado nekoliko tudi od trga, tako da se je šlo k nji med dvema zidoma. V tlorisu ima pravokotno ladjo in nižji in ožji pravokotni prezbiterij s precej visokim stolpom na strehi nad vhodom v prezbiterij — predstavlja torej tipično obliko kapucinskih cerkva, kakor jo poznamo tudi v drugih samostanih n. pr. Škofji Loki, Krškem ali Ptuju. Orientirana je bila približno proti severu. Na zapadni strani je bil njeni fasadi prizidan enonadstropni trakt, ob nji na isti strani pa manjše stavbe. Samostan v obliki štirih strnjenih traktov s kvadratičnim dvoriščem v sredi se je dotikal prezbiterija. Zdi se, da je bil na dvorišču v pritličju lesen hodnik s pultno streho segajočo do prvega nadstropja. Stavba je bila enonadstropna.

Na spodnjem delu slike se od Aleksandrove ceste cepi široka prometna pot, ki se preko prostora, kjer je sedaj operno gledališče in muzej, zlije v smer Bleiweisove in Tržaške ceste. Ob nji je kmalu na začetku majhna enonadstropna hiša, sicer pa so v smeri Schellenburgove ulice sami vrtovi, na drugi strani pa že tudi polje.

Zanimiv kompleks se nam nudi med to cesto in Kongresnim trgom na mestu sedanjega uršulinskega vrta do Nunske ulice z **Auerspergovim vrtom**. (Sl. 40. in 44.). Na oglu Kongresnega trga in Nunske ulice sta ob trgu dve enonadstropni hiši, z gospodarskimi poslopji za seboj. Hiša ob Nunski ulici ima lep vrt s trojnim kioskom. Nato sledi ob Nunski ulici velik drevesni vrt z dvema hišicama. Za njim pa enake velikosti obsežen, v umetne gredice razdeljen vrt s trinadstropnim vodnjakom in ograjami v sredi. Na koncu vrta vodi skozi njegovo ograjo na l. vhod v drevesnat vrtiček s kapelico podobnim poslopjem. Stavba, ki ima nad sprednjim delom na strehi majhen stolpič in nad koncem strehe križ, je očitno „puščava“, Einsidelei, o kateri poroča Valvasor. Orientirana je proti severu, ima spred nizek prizidek, bržkone lopo, zadaj pa pravokoten prizidek, bržkone prezbiterij ter pravokoten prizidek na zapadni strani. Prav na koncu vrta je ograjen, proti cesti ravno odrezan polkrog ozidja s kioskom in do njega neke vrste mostičem; očitno je kiosk obdan od vodnega bazéna. Zraven na desni pa je majhen ribnik s plavajočimi racami. Na desno od Nunske ulice se vrste na to do Mirja sami vrtovi. Cel desni spodnji rob slike od bazena koncem Auerspergovega vrta, pokrivajo štiri dolge vrste dreves, neke vrste drevo-red, ki sega prav do levega spodnjega ogla slike v bližini tobačne tovarne. Valvasor v Ehre... XI. 668 navdušeno opisuje ta vrt: „Dann über das schöne Gebäu und Hof verdienet ein schöner gemahlter Saal ober der Grotten gesehen zu werden. Aus diesem überschauet man den gantzen Garten, auf jeder seiten dieses Saal, der als ein Thurn aufgeführt. Uberdas ist auch ein Thurn, worinnen allerley klein Geflügelwerck, und noch ein anderer, in dem eine verwunderliche Art von Turteltauben befindlich. — Unter

Sl. 60. Ljubljana, okr. 1660: glavni trakt gradu s stolpom piskačev.

lich groß seyn. Er ist hin und wieder, mit zusammengeflochtenen Spalieren und grünen Stauden eingefangen.“

Kot ilustrativno dopolnilo k naši sliki in Valvasorjevemu opisu Auer-spergovih vrtov nam lahko dobro služita sliki med str. 46. in 47. v M. Meriana Topogr. Prov. Austr. 1649 vrtov t. zv. Neugebäu pri Dunaju in Kielmann-seggovih vrtov pri Dunaju. Posebno zanimiva je v tej zvezi prva slika, ki nam kaže velik vrt, obstoječ iz ribnika, cvetličnega vrta z gredicami in vodometi ter drevesnega vrta. Napram dvorišču je ta vrt ograjen s pritlično arkado služečo spodaj in na ravni, z balustrado ograjeni, z bakrom pokriti strehi za sprehajališče (kar daje razlago za uporabo terase na dvojnem ozidju za knež-jim dvorcem v Ljubljani!). V popisu se omenja v zvezi s to arkado tudi dvorna kapela, kar nas spomni ljubljanske „puščave“. Drugi del tega vrta je še večji in obstoja iz še lepšega cvetličnega vrta z umetnejše razdeljenimi gredicami in vodometi, ki je ves obdan od arkad s teraso, ograjeno z balustradami mesto strehe, služečo za sprehajališče. Okrog tega jedra je veliko pravokotno podkvasto dvorišče, za njim pa drevesni in živalski vrt. V ograji tega vrta je tridelno, s tremi mnogokotnimi piramidnimi strehami pokrito poslopje, ki na zunaj spominja na trodelno, z baročnimi strehami pokrito poslopje začetkom Auerspergovega vrta. Opis pravi o tem poslopju: „Ein kunstlich bronnenwerck dardurch das wasser in den garten geführet wirdt“ in tudi Valvasor hvali v ljubljanskih vrtovih t. zv. „Wasserkünste“.

V Gradišču se odcepi na desni najprej skozi vrtove do Igrišča vijoča se pot, ki odgovarja sedanji. (Sl. 40. in 42.). Preko ogle, ki ga tvorita ta in Rimska cesta, stoji enonadstropna hiša. Ob Rimski cesti je na levi samo eno daljše poslopje, na desni pa več hiš z vrtovi proti Mirju. Na stiku z Vegovo ulico je na obeh straneh po ena skupina hiš, na oglu proti Emonski cesti je

dem Saal ist die schöne Grotte gemacht, deren in Crain wenige vergleichlich. Über dieses sind auch die treffliche Wasserkünste und Spring - Quellen in unzehlicher Menge zu verwundern. Absonderlich aber ziert den Garten ein steinerner künstlich - gearbeiteter Springbrunnen. — Ich gehe hier, beliebter Kürtze wilen, vorbey die treffliche Marmel - Bilder, die raresten Blumen und Pflantz - Sorten, das zur sonderbaren Andacht gewidmete Eremiten-Haus, den durch Kunst-gesammelten, und mit Kaninichen (oder Küniglein) angefüllten Berg, die schiffbare Fisch-Teiche, welche die ungemeine Schwanen - Zahl noch Lust - reizender machen; den Fasan - Garten und anderes seltenes darinn enthaltenes Geflügel; das beliebliche Sommerhaus; die auf beiden Seiten mit Frucht-gebenden Bäumen besetzte Spatziergänge, das wolangeordnete Reithaus, und das dem Adel gewidmete Schießhaus. Woraus leichtlich zu schliessen, daß dieser Garten im Umfange müsse ziemlich

vrt s kupolastim lepim kioskom, par hiš pa stoji ob tej cesti nasproti ustju sedanje Cojzove ceste. V Gradišču je ob Kongresnem trgu na oglu nasproti sedanjih uršulink še sedaj obstoječi prazni umaknjeni ogel; kmalu za oglom so na levi tri zvezane hiše, katerih zadnja ima leseno nadstropje, do sedanje Hilšerjeve ulice je nato samo še ena majhna hišica. V Hilšerjevi ulici sta najprej na desni dve s cesto vsposedni nizki hiši. Malo pred Vegovo ulico se od Hilšerjeve kot še danes na l. odcepi pravokotno zalomljena Soteska. Čveterokot, ki nastane med njo, Vegovo in Hilšerjevo ulico je bil takrat vrt. Sicer pa je na l. strani vsa Soteska dobro zasedena z večjimi hišami. Ob Vegovi ulici so sami vrtovi s pravokotnim kioskom nasproti sedanje Peternelove ulice. Ob Kongresnem trgu so od umaknjenega ogla ob Gradišču do Vegove ulice strnjene hiše, med njimi več s slemenom na cesto obrnjenih.

Važna je za nas posebno slika obzidanega plemiškega dela mesta okrog **Novega trga**, katere manjši del se nahaja na zgornji polovici slike. (Sl. 39. in 40.). Ozidje lahko zasledujemo od stolpa ob Ljubljani na Dvornem trgu do stolpa na oglu Vegove ulice in Cojzove ceste. Odtod do „grabelj“, odnosno sedanjega št. jakobskega mostu pa se zidovje le še nejasno vidi. Stolp na Dvornem trgu ima polkrožno obliko, spodaj je škarpa, na nji pa venec zidu brez strehe. Ker tudi ozidje ni zvezano na tem mestu s stolpom, se zdi kakor da ta del ni popolnoma dovršen. Na sliki v Ehre... vidimo na tem mestu visok z ozidjem zvezan stolp. Ozidje od stolpa do Vicedomskih vrat ima v zgornjem delu strelne line. Vicedomska vrata so dvonadstropen štirioglat stolp s polkrožnim portalom v pritličju in se drže **Vicedomske palače**, ki tvori ogel proti sedanji Vegovi ulici. Ogel te palače stoji prav v ozidju, ki se ob Vegovi ulici nadaljuje v črti njene fronte. Hiša ima obliko pravokotne podkve; ogel je zavarovan s trdnjavsko ostrogo obrnjeno na sedanji Kongresni trg. Ozidje odtod naprej do knježjega dvorca ima strelne line in še danes ohranjeni okrogli stolp ob Peternelovi ulici. Na oglu knežjega dvorca je ob sedanji Knežji ulici pravokoten stolp s polkrožnim škarpastim prizidkom z balkonom na vrhu. Stolp spada očitno že k knežjemu dvorcu. Desni trakt dvorca pa sega prav v ozidje in ga z zgornjim nadstropjem nadkriljuje. Med tem traktom in med opisanim stolpom je ozidje dvojno in se nahaja na njem terasa, ograjena na obe strani z balustrado in neke vrste kiosk. **Knežji dvorec** (sl. 45.) sam je zidan v obliki pravokotne podkve, katere glavni trakt leži ob Gosposki ulici, oba stranska pa se naslanjata na ozidje. V glavnem traktu je v sredi na strehi počez postavljen nadzidek pokrit s štiristransko streho. Na dvorišču se vidijo trinadstropne odprte baročne arkade. Na desni strani je k dvorcu naslonjena vrsta hiš, ki tvori ogel Gosposke ulice in Valvasorjevega trga. Na vhodu na sedanji Valvasorjev trg so **Nemška vrata**, ki se samo s streho dvigajo preko ozidja in imajo v pritličju polkrožno završen portal. Med dvorcem in temi vrati je zidovje dvojno. Dalje gre dvojno ozidje skozi sedanji Križevniški vrt do ogla ob Cojzovi cesti, kjer je zopet okrogel stolp z močno škarko spodaj in nadstropjem, ki nekoliko previšuje zid. Streha je stožčasta. Konec ozidja ob sedanjem šentjakobskem mostu je nejasen. Vidi se le, da se malo pred koncem zapogne na sedanjo cesto in se potem ravno obrne k vodi. Na koncu mu je na notranji strani prizidano večje poslopje.

Ves mestni del, ki ga oklepa to ozidje, je gosto zazidan. Na l. se vidi najprej Židovska ulica s svojimi hišami, dalje za Vicedomskimi vrati Gosposka ter njena zveza na levo z Židovsko in obrežjem. Druga hiša na levo Gosposke ulice je dvonadstropna. V bloku pred Novim trgom so same dvonadstropne hiše. Sledeči blok z deželnim dvorcem je žal prerezan.

Dobro se vidi nato Salendrova ulica, od Križevniške pa je izrisana samo desna stran na zgornji polovici slike. Zanimivo točko nam nudi **Križevniški samostan**. (Sl. 42. in 45.). Ob sedanjem Valvasorjevem trgu stoji cerkev, katere tloris se zdi, da ima obliko enakokrakega križa. Nad križiščem je visok stolp. Vidi se trije kraki križa, dočim je četrti s prezbitერიem zakrit. Krak ob cesti je ravno zaključen in ima na oglih gotske opornine. Zapadnemu kraku je na levi prizidana neke vrste stranska ladja, ki je mnogo nižja in ima lastno pultno streho. Tudi ta prizidek ima gotske opornike, tako da je nedvomno, da je bila cerkev o Valvasorjevem času še gotska. Za cerkvijo in deloma ob nji na zap. strani se nahaja samostan, obstoječ iz več traktov; oni proti jugu ima v pritličju baročne arkade.

Del Krakovega, ki je na spodnji polovici slike, nam kaže še sedanjo Krakovsko ulico z gosto vrsto z ozko stranjo k cesti obrnjenih hiš na levi, na desni pa je samo na oglu pritlična hiša z gospodarskimi poslopji ob ulici in nato lesen plot. Vse okrog so vrtovi. (Sl. 30. in 42.).

Važno je predvsem vprašanje, kedaj je ta slika nastala. Slika sama vsebuje celo vrsto elementov, s pomočjo katerih čas njenega postanka na desetletje lahko ugotovimo. Posebno nam pri tem služijo tisti objekti, ki so nastali v sredi in 2. pol. XVII. stol. ali pa oni, ki so o Valvasorjevem času doživeli važnejše spremembe. Ako pričnemo na levi, vidimo takoj v tem oziru najvažnejši objekt te slike, diskalceatsko cerkev in samostan.¹⁾ Cerkev, ki so ji l. 1657. položili temeljni kamen, je dozidana šele v prezbitერიu, od ladje in fasade pa se je zid šele nekoliko dvignil od tal. Prav tako še deloma stoji pristava, na katere mestu je bil postavljen novi samostan, in je od samostana dozidan šele samo zadnji del v vrtu. Samostan tudi l. 1689, ko je izšla Ehre..., še ni bil dovršen, pač pa cerkev, ki jo Valvasor hvali kot lepo, s štukaturami okrašeno. Na sliki vidimo v novem prostoru, ki se zida, majhno nizko poslopje pravokotnega tlorisa, okrog in preko katerega se novo poslopje zida. To je provizorična lesena kapela, s katero je novi red otvoril svoje delovanje na tem mestu l. 1653.^{1a)}

Da z zidanjem diskalceatske cerkve ni šlo gladko, to vemo tudi iz drugih virov.²⁾ Tako vemo, da je delo zastalo do l. 1675. in so stavbo šele to leto spravili pod streho. Na Valvasorjevi veliki sliki Ljubljane v Ehre... XI. l. 1689. cerkev še vedno nima dovršene fasade s stolpi, ki jo spoznamo iz slik XVIII. stol. Posvečena je bila šele l. 1700. Tako nam razvoj te cerkve res prav dobro lahko služi kot kronološki pomoček pri našem in pri sličnih slučajih.

Tudi Frančiškanski samostan na Vodnikovem trgu utegne imeti svoj pomen pri določitvi časa postanka te slike: Samostansko poslopje ima v bistvu isto sliko kot na veliki Valvasorjevi sliki. Razlikuje pa se cerkev po tem, da je na vseh Valvasorjevih slikah njena ladja enako visoka kot prezbitერიj. Ker je Valvasor pri podobno sestavljeni stolnici vpošteval pravo obliko na vseh svojih slikah, kljub shematičnosti izvršbe ne moremo dopustiti misli, da bi bil isto potezo pri frančiškanski cerkvi prezrl. Četudi bi to mogoče ne bilo popolnoma izključeno, saj je tudi stolp narisal kot da raste iz križišča med prezbitერიem in ladjo, dočim je iz naše slike, ki je gotovo zanesljiva in po naravi posneta, popolnoma jasno, da stoji

¹⁾ Pri podatkih se opiram na Valvasorja Ehre... XI. 664 sl. Laybach, J. Vrhovca, Die wohll. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach, 1886 ter I. Vrhovnika, Zatrte nekdanje cerkve... v Danici 1903—1905.

^{1a)} I. Vrhovnik, Danica 1904, str. 157.

²⁾ Prim. I. Vrhovnik, Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske, 10. Cerkev sv. Jožefa, Danica 1904, str. 157 sl.

posebej prislonjen k cerkvi na severni strani in se vidi celo dobro njegov spodnji štirioglati del. Ob času, ko je nastajalo Valvasorjevo delo, so samostan temeljito prezidali in l. 1689. stavba še ni bila dovršena „sondern annoch im besten Bauen beschäfftigt“ (Ehre... XI, 692). Ker se naša in Valvasorjeva slika samostana z izjemo cerkve skladata, bi si upal sklepati, da obe nudita še sliko pred to prezidavo in da je Valvasor pri svoji sliki vpošteval samo šele prezidano cerkev, katere ladja je bila po nji vsekakor dvignjena in verjetno tudi obokana, kar bi bila gotovo prva estetska zahteva takratnega časa, ako ni bila sploh popolnoma na novo postavljena. V tem mnenju nas potrjuje tudi slika novega samostana iz srede XVIII. stol., kjer se jasno vidi po polkrožnih oknih, da je bila ladja povišana do enake višine s prezbiterijem (prim. sl. na str. 116 v Ilustr. Slovencu 1928).

Samostan in cerkev klaris sta bila dovršena l. 1656., ko je bila cerkev posvečena. Naša slika nam ju kaže popolnoma dovršena v isti obliki kot poznejša Valvasorjeva.

Frančiškanski samostan s cerkvijo s še nedozidanimi stolpoma, ki so jo začeli zidati l. 1640., ima isto obliko kot na Valvasorjevi sliki.

Čevljarski most, ki na naši sliki ni izvršen, ima očitno že novo l. 1658/9 nastalo obliko, ki jo kaže Valvasorjeva slika.

L. 1644. je bil postavljen stolp na „meščanskem bastijonu“ na Gradu, ki ga naša slika močno vpošteva.

Cerkve sv. Florijana, ki je bila zidana 1671/2, naša slika pa tudi nobena Valvasorjevih še ne pozna, pač pa Valvasorjev opis l. 1689. (Ehre... XI. 693) govori o nji.

Važno za nas je dalje, da manjka pri detajlno izdelani cerkvi sv. Jakoba na sev. strani prizidana kapela sv. Frančiška Ksav., ki je bila postavljena l. 1669./70. in jo Valvasorjeva slika l. 1682. postavljenega Marijinega stebra pred to cerkvijo že ima.

Tako se nam postanek naše slike sam po sebi opredeli med l. 1660. (prenos relikvij sv. Peregrina k diskalceatom — l. 1658./9. novi čevljarski most) in 1669/70 (postanek kapele sv. Frančiška Ksav.). Mogoče pa smemo z ozirom na še nedozidano diskalceatsko cerkev njen postanek približati raje l. 1660. kakor 1670.

Slika je bila namenjena očitno kot poklonilo deželnemu glavarju in ne mestnemu magistratu, kateremu je pozneje Valvasor posvetil svojo v Ehre... O tem pričajo grbi, ki so avstrijski, kranjski deželni in v sredi turjaški. Naslovnik skoro ni mogel biti drugi kakor takrat najbolj ugledni Wolff Engelbrecht grof Auersperg, ki je bil deželni glavar od 1649—1673.³⁾ Tudi doba njegovega glavarstva se sklada torej s tem, kar smo glede časa postanka slike ugotovili zgoraj.

Le nekaj se vsaj zdi, da odločno govori proti temu datiranju: spomenik pred cerkvijo sv. Jakoba. Prostor med samostanom, gimnazijo in cerkvijo je po tej sliki napram cesti, ki veže Stari trg z Zvezdarsko ulico ograjen z zidom, ki sega do višine prvega nadstropja obeh poslopij, notri pa stoji na štirioglatem podstavku, obdanem od nizke ograje, steber z nerazločnim predmetom na vrhu. Prvi utis govori zato, da je to Marijin steber, ki je bil po Valvasorjevem zanesljivem pričevanju postavljen šele l. 1682. Vendar pa se s to domnevo absolutno ne moremo sprijazniti, ako primerjamo Valvasorjevo sliko tega stebra v Ehre... XI. med str. 688 in 689 z našo. Valvasorjeva slika nam kaže, da je steber postavljen prav na

³⁾ Ehre... IX. 55.

rob ceste, tako da podstavek z balustrado sega celó nekoliko na cesto. Tlak trga pred cerkvijo je za dve stopnjici dvignjen nad nivó ceste. Enaka odprta nizka balustrada z renesanskimi balustri, ki obdaja podstavek, zapira tudi trg napram ulici tako, da je puščen prost vhod na trg samo na obeh straneh tik ob hišah. Razlike med eno in drugo sliko so prevažne in pretemeljite, da bi mogli smatrati obe sliki za reprodukciji istega položaja. Risar slike Ljubljane se je izkazal povsod kot natančen opazovalec, tako da v tem oziru njegova slika gotovo prekaša Valvasorjeve, ki so pogosto občutno shematizirane. Na šentpeterskem pokopališču je n. pr. gotski svetilnik tako natančno podal, da o njegovi obliki ni nobenega dvoma. Kolikor ga moremo kontrolirati, je povsod zanesljiv in ne verjamemo, da bi bila izjema ravno to ne najmanj važno mesto. Naravna razlaga je le ta, da ne gre za isti spomenik, ampak za neki drug objekt, ki je stal poprej na tem prostoru. Za to govori tudi že omenjeni zid, ki so ga l. 1680 podrli, da so dobili prostor za novi spomenik.⁴⁾ Zid in Marijin spomenik se torej časovno izključujeta in če je za zidom viden spomenik v obliki stebra, je to nedvomno nek drug starejši spomenik, čegar položaj se ne sklada s poznejšim in čegar oblika je drugačna posebno po tem, da spodaj na podstavku nima štirih kipov, ki so značilni za Marijin steber in ki bi jih risar gotovo ne bil prezrl. Na stebru na risbi je tudi dobro viden kapitel in nad njim mal predmet, ki nikakor ne odgovarja niti po velikosti, niti po obliki Marijinemu kipu. Preko tega spomenika torej lahko mirno preidemo na dnevni red.

Zanima nas sevé končno tudi avtor slike. Med wagensperške izdelke že po času svojega postanka ne more spadati, razlikuje se pa od njih tudi toliko po načinu grafične izvedbe, da izmed glavnih zastopnikov te delavnice nihče ne pride v poštev. Način, kako je zrisana — perorisba in tuš — je v bistvu isti, ki ga pozneje porablja Valvasor pri svojih skicah. Razlikuje pa se od njega zopet v tem, da gre tu za suhoparno korektno obrisno risbo, katere ogrodje je bilo nedvomno ob ravnilu izvlečeno in kjer tuš ne nastopa slikovito prosto, kakor pri dobrih Valvasorjevih skicah, pri katerih se občuti celo nekaj temperamenta, ampak prav enolično shematično in preračunjeno na poznejši prenos v grafični način. Prav tako suhoparno korektno in skrajno shematično je bila ta skica prenešena mehanično (vbodljaji z iglo) na ploščo in skrajno enolično in shematično posneta tuširana forma z vzporednim črtkanjem.

V nasprotju s tehniko izdelave plošč v Valvasorjevi delavnici, kjer prevladuje jedkanje kombinirano z vrezanjem osnovnega ogrodja, je ta reprodukcija izvršena v čistem bakrorezu. Kakor pa je izvršba skrajno enostavna in na prvi pogled celo nerafinirana, nam grafično izvršeni spodnji del slike vseeno dokazuje, da imamo opraviti z izvežbanim bakrorezcom in ne z navadnim diletantom, kakor se pogosto javljajo v Valvasorjevi okolici in h katerim pripada tudi on sam. Tudi način gledanja slike je v močnem nasprotju z Valvasorjevim, ki pri pogledih na mesta podaja redno normalno, mogoče nekoliko dvignjeno sliko in način „prospekta“, kakor se sam izraža, porablja le, kjer hoče dati pogled čez večje dele pokrajine in je le pri splošnem pogledu na Celovec, ki je vsled svojega pravičnega florisa naravnost izzival k temu, napravil izjemo.

Izključiti moramo tudi domnevo, da bi bil mogoče mladi Valvasor izvršil to sliko, ki bi jo bil grafično prenesel kak izurjen grafik; to že radi tega, ker je bilo desetletje 1660—70 v njegovem življenju izpolnjeno z vojno

⁴⁾ Diarium Collegii S. J. dne 10. in 11. III. 1680 v Deželnem arhivu v muzeju v Ljubljani.

službo in potovanji ter on na drugi strani za tako obsežno delo tudi še ni bil dozorel. Tudi o tem, kako je ta slika, oziroma njena izvršena spodnja polovica in nedokončane skice za gornjo polovico, prišla v njegovo posest, je vsako ugibanje odveč. Še manj o tem, zakaj je slika ostala nedovršena.

Važnosti te slike za zgodovino Ljubljane nam ni mogoče zadosti poudarjati. Po nji šele dobi Valvasorjeva Ljubljana, ki je ohranjena v raznih slikah v njegovih delih, pravo vsebino. Ker sta si časovno le kvečjemu 20 let narazen, zato bistvenih razlik ni opaziti; pač pa oživé po poznanju te slike pred nami pri Valvasorju močno shematizirani detajli do take jasnosti, da je na podlagi kombinacije obeh slik možna točna rekonstrukcija Ljubljane 2. pol. XVII., dočim nam je to na podlagi Valvasorja samega klub njegovemu opisu nemogoče. Pa tudi opis Ljubljane pri Valvasorju ima tu tako nazorno ilustracijo posebno glede Auerspergovih vrtov, knežjega dvorca in marsičesa drugega, da si boljše komaj moremo želeči.

Naša slika ima poleg drugega posebno tudi to prednost pred Valvasorjevimi, da nam nudi tloris takratne Ljubljane, in ker nedvomno fiksira objekt za objektom razen nevažnih vrtov in dreves v njegovi individualni obliki, bi bilo mogoče po njej izdelati pravilen tloris celo z vrisanjem posameznih hiš.

Srečen slučaj pa nam je ohranil tudi **tloris Ljubljane** iz približno istega časa, kakor je naša slika, v zborniku v vojnem arhivu na Dunaju, tlorisni in ženijski arhiv K VII/b, 1 in v njega moderni kopiji v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Zbirka je nastala po komisijonelnem ogledu trdnjav, ki bi prišle v poštev za eventualno obrambo proti Turkom. Njen original je t. zv. „Stierscher Atlas“ v Nacionalni biblioteki na Dunaju Cod. 9225; izvod v vojnem arhivu istotam je pomanjšana stara kopija tega atlasa, izvod v Gradcu (Steierm. Landesarchiv, Handschr. 1511 No Die Montecucculischen Pläne des k. u. k. Kriegsarchives in Wien) pa je kopija narejena l. 1894. po asistentu Kargerju. Naslov zbirke se glasi: „Beschreibungen und Abrisse verschiedener Grenzfestungen, Schlösser und Städte in Steiermark, Crain und Istrien, 1660—1664.“ Pod št. 11. se nahaja **L a i b a c h o d e r L a b a c h**. Nudi nam tloris takratne Ljubljane v goli perorisbi. Ta tloris je tak, da ga kar lahko podložimo kot dopolnilno razlago k naši sliki. Vrisane so takratne utrdbe in prometne žile, obenem pa je vrisan tudi tlorisni projekt moderne trdnjave, v katero bi se Ljubljana v slučaju potrebe spremenila. Ojačitve se projektirajo na Gradu, sicer pa bi se morala trdnjava v obliki takrat moderne trdnjavske zvezde bistveno razširiti proti zapadu. Nova trdnjava bi od Vodnih vrat segla mimo Gradaščice čez Mirje do Bleiweisove ceste, bi se zaobrnila čez Auerspergove vrtove, opero, samostan klaris, čez Dunajsko cesto med diskalceati in Frančiškansko ulico ter dalje preko stika Dalmatinove s Kolodvorsko ulico k Resljevi cesti in Ljubljanici in tam preko k ozidju ob frančiškanskem samostanu. (Sl. 20.).

Detajlov nam ta tloris razen ozidja in omrežja ulic ne nudi nobenih; vendar se ob opisani sliki tudi lahko pogrešajo. Edini večji detajl je **tloris Auerspergovih vrtov** in tlorisi samostanov. Ker bo ta tloris, kakor čujemo, v kratkem strokovnjaško objavljen, se tu lahko omejimo samo na opozorilo na njegovo vrednost v zvezi z našo sliko. Za nas važni detajli so posebno: Dvojni zid od stolpa ob Ljubljanici do Frančiškanskih vrat, dejstvo, da je vrisan samostan diskalceatov, ki je bil ustanovljen l. 1653., a so ga začeli graditi šele l. 1657.; tu je vrisan običajen samostanski tloris z narobe (proti zapadu) orientirano cerkvijo — torej gotovo ne po že obstoječi stavbi. Samostan klaris, dovršen 1656, je vrisan pravilno. Zanima nas dalje dvojni zid za knežjim dvorcem in križevniki in konec ozidja ob Cojzovi cesti ob

Ljubljani, ki kaže štirioglat stolp (prim. sliko na uri v Češ. Libercah) in zapira v obliki kljuke proti jugu ob bregu jarek ob „Cojzovem grabnu“. Datiranje v 1657, ki se splošno navaja, se mi zdi nevzdržno in bo pravilnejši okvir 1660—64, ki ga nudi naslov.

Ko spoznamo ta načrt za velikopotezno utrditev Ljubljane in če pri-
tegnemo še nekaj starejši Pieronijev načrt za utrditev gradu, o katerem
bomo še govorili, se spomnimo Valvasorjeve opazke v Ehre... XI. 667, da
je lega celega mesta taka, da bi se prav lahko spremenilo v glavno trdnjavo,
če bi obdali z ozidjem zapadna predmestja, priključili temu mesto in bi na
Gradu naredili boljše utrdbe. Iz tega je razvidno, da je bila boljša utrditev
Ljubljane problem, ki ga tudi o Valvasorjevem času po zmagi pri Sv. Got-
hardu niso pustili iz misli.

Kot neko dopolnilo Valvasorjeve Ljubljane nam lahko dalje služi
pogled na Ljubljano 2. pol. XVII. stol. na solnčni uri v muzeju
v Čeških Libercah, ki je bila kupljena pred vojno v Berlinu. Ura ima obliko
štirioglatega lesenega stebra, visokega ok. 1,30 m. Plošča je iz žgane gline
in leži vodoravno na stebru. Na tej plošči se nahaja v rahlem črtnem re-
liefu v sredi arhitektonskega in figuralnega okvira kazalni krog z latin-
skimi številkami. V sredi kroga pa je pogled na Ljubljano od prvih utrdb
na Ljubljani pri „grabljah“ proti severu. Na sliki je napisni trak LABACUM.
Po sliki navzgor teče Ljubljana, preko katere so potegnjene „grablje“
od Vodnih vrat do ostroge na začetku sedanje Cojzove ceste. Vidi se na
levi ozidje ob Cojzovi cesti s strelnimi linami in okroglim stolpom, na če-
gar temelje so zadeli pri regulaciji Cojzove ceste ob Zupančevem vrtu. Na
drugi strani se vidi ozidje z okroglimi Vodnimi vratmi, pravokotnimi Kar-
lovškimi, z mostičem preko obzidnega jarka ter stolp v hribu nad sv. Flori-
janom in meščanski bastijon. Na gradu se vidijo med bastijonom in gradom
3 stolpi in velika lipa. Slika grada s stolpom kapele in stolpom piskačev
s hodnikom okoli je površna. Slika mesta je shematična razen nekih de-
tajlov posebno pri važnih objektih. Tako vidimo v Florijanski ulici, da
prevladujejo hiše obrnjene s slemenom na ulico. Stoji že cerkev sv. Florijana.
Kjer se cepi Stari trg na Florijansko ulico in smer Zvezdarske ulice, se
vidi na oglu poznejše redute znani vodnjak. Splošna dispozicija jezuitskega
samostana s cerkvijo je pravilna. Vidi se tudi hodnik deškega seminarja,
izpeljan preko Zvezdarske ulice. Ob Ljubljani se vidi ob Vodnih vratih
kos ozidja z velikim portalom in majhnim pristanom za čolne. Na levi
strani se vidi na bregu za utrdbami najprej večja hiša, zraven na levi pa
cerkva sv. Lovrenca. Dobro se vidi nato pristan na Bregu in začetek hiš,
ki so zapirale Novi trg. Čevljarski most ima isto obliko kot na Valvasorjevi
sliki. Med hišami na levi je najprej kot gotska, s stolpom iznad križišča
označena križevniška cerkev, dalje se vidi stolpič deželnega dvorca, kapu-
cinski samostan s križem na trgu, klarise, stolp diskalceatov in avguštinska
cerkev z nedozidanimi stolpi, nasproti na desni pa nekoliko nenaravno osme-
rokotni stolp stolnice in v ozadju frančiškani. (Sl. 22.).

Kljub veliki shematičnosti nam nudi ta slika v detajlih vseeno, ka-
kor vidimo, nekaj važnih potez in je vpoštevanja vredna poleg in v dopol-
nilo Valvasorjevih slik. Kot terminus post quem za njen postanek nam služi
cerkev sv. Florijana, postavljena 1671/2. Prav daleč preko tega datuma pa je
ne bo mogoče pomikati proti koncu XVII. stol.

Na prvi pogled spada v okvir Valvasorjevih slik tudi slika izvršena v
bakrorezu s podpisom **Prospect der Haupt-Stadt Laybach in Herzogthum**
Crain (vel. 29 × 20,7 cm), signirana z A. Sommer fec. in Joseph Eder

exc. Slika je očitvidno z začetka 19. stol., tudi avtor A. Sommer (gl. Naglerjev leksikon umetnikov) pripada tej dobi, — odkod torej očitvidno stara slika Ljubljane v celoti in v podrobnostih? Že po površnem primerjanju z Valvasorjevo veliko Ljubljano v Ehre... XI. se nam izkaže kot direktna, netočna in pogosto naivno interpretirana kopija po nji, samo da je na levi odrezan Št. Peter, na desni pa ogel s stolpom na križišču Vegove in Cojzove ceste in Vodnimi vratmi in da je avtor, ki Ljubljane bržkone nikdar videl ni, dodal nekaj polja spredaj in sliko spredaj zaključil z običajno kuliso razglednega pobočja z dvema figurami. Da je slika kopija ravno po omenjeni Valvasorjevi sliki, nam dokazuje slika gradú in posebno slike takih objektov, ki so pozneje sploh izginili, kot frančiškanska cerkev na Vodnikovem trgu, stolnica, križevniška cerkev ali diskalceatska cerkev, ki ima značilno še nepopolno obliko. Kake pričevalne vrednosti ta slika torej nima prav nobene in če smo pojasnili njeno razmerje do Ljubljane XVII. stol., smo to storili samo, da jo izločimo iz dokumentaričnega materiala dobe njenega postanka. Vse razlike napram Valvasorjevim slikam so posledica kopistove netočnosti ali samovoljne interpretacije.

Redke slike Ljubljane, ki so starejše od sr. XVII. stol., nam nudijo prav malo porabno gradivo. Tako je slika Ljubljane v Schedlov kroniki iz k. XV. stol. sploh fantastična in z resnično Ljubljano nima nobenega opravka.⁵⁾ Slika se nahaja na str. CCLXXVII. svetovne kronike Hartmana Schedela, ki je izšla v Nürnbergu l. 1493. Isti kliše markira na str. XIX' neko mesto starega testamenta, na str. XXVIII' se nahaja kot Atene, na str. LXXIII kot Pavija in na str. LXXVII' kot Aleksandrija. Z resnično Ljubljano, ki jo Sch. imenuje „insigne oppidum“, tudi brez ozira na to dejstvo ta slika nima nobene zveze (prim. J. A. G.: Najstarejša slika Ljubljane? v ZUZ III., 80).

Drug star pisatelj, Sebastian Munster, navaja Ljubljano v tekstu in na kartah list XVII. in XVIII. ter str. DCCCCXLVII v svojem delu Cosmography oder beschreibung aller Länder herrschafftenn vnd fürnembsten Stetten des ganczen Erdbodens itd., 6. izd. l. 1578. Označuje jo vselej s sličico gradú, ki pa nima nobene zveze z resnično sliko ljubljanskega gradu.

Najstarejša resnična doslej znana slika Ljubljane se nahaja v skicnem gradivu za topografsko karto Notranje Avstrije, ki ga je med l. 1601. in 1605. zbral Janez Clobucciarich, prior avguštinskega samostana v Fürstenfeldu.⁶⁾ Slika⁷⁾ je prav majhna, le kakih 8 × 6 cm velika in nam v prav površni peresni skici, opremljeni z več opazkami, ki so na levi strani v reprodukciji žal odrezane, kaže pravzaprav samo grad z utrdbami. Pogled je vzeti od severozap. strani in toliko vzvišen, da prav dobro razgrne pred nami venec takratnih utrdb, ki se v splošnem skladajo z onimi Valvasorjeve dobe. Narisana je Ljubljanica, kako deli mesto na dva dela, izmed objektov v mestu so s stolpi označeni samo frančiskani, stolnica in Križevniki. Cerkve sv. Jakoba na sliki še ni, ker je bila njena takrat obstoječa prednica majhna in očitvidno v mestni sliki ni igrala kake posebno vidne vloge, sedanjo pa so začeli zidati šele l. 1613., torej po postanku te skice.⁸⁾ Trdnjavski venec pa nam, kakor rečeno, ta slika klub naglici, s katero je izvršena, precej točno označuje in tudi splošno značilno

⁵⁾ Gl. sliko v Ilustr. Slovincu IV., str. 114.

⁶⁾ Prim. Fr. Popelka, Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich (1601—1605), Graz, Ullr. Moser, 1924.

⁷⁾ Popelka, o. c. tabla XXV., sl. 101 Laibach (Lubiana).

⁸⁾ J. Vrhovec, Laibach, str. 50.

obliko Ljubljane presenetljivo točno fiksira. V ozadju vidimo Grad, utrdbe na meščanskem bastijonu, visoka Karlovška vrata, očitno okrogla Vodna vrata, visoka Nemška vrata, okrogli stolp ob Vegovi ulici, ostrogo ob vicedomskem dvorcu, okrogli stolp ob Ljubljanici za frančiškani in visoka Samostanska vrata. (Sl. 58.)

Klub svoji neznatnosti ima torej ta slička vseeno svoj pomen.

Takorekoč brez vrednosti pa sta dve drugi dekorativno porabljeni sliki Ljubljane, ena, starejša, iz 1. pol. XVII. stol. na naslovnem listu Kristusa na križu umirajočega⁹⁾, druga iz kon. XVII. stol. na naslovnem listu Bratovščine sv. Dizme.¹⁰⁾ Prva kaže nezanesljiv pogled od zapadne strani. Celota absolutno ne odgovarja resnici, grad je fantastičen, najrealnejša je nova cerkev sv. Jakoba in pa stolpa stolnice in frančiškanske cerkve.

Druga pa je vsaj splošno resnična in popolnoma sprejemljiva kot slika zunanje slike Ljubljane koncem XVII. stol. Grad s stolpom piskačev, lipa in jezuitska cerkev so precej resnično podani. Stolpa stolnice in frančiškanske cerkve nudita le bolj impresijo njune vloge v njih delu mesta. Na obeh teh dveh slikah je poudarjen Špitalski most s Špitalskimi vratmi.¹¹⁾

Večjo vrednost kakor te slike pa imajo slike in posebno načrti Ljubljane v zborniku „Relazzioni di Ao 1639“ v Deželnem arhivu v Nar. muzeju v Ljubljani. Izdelal jih je, kakor izhaja iz pridejanih signiranih poročil, Giovanni Pieroni. Zbornik obsega poročila o obstoječih trdnjavah na Kranjskem, Hrvaškem, v Istri in na Goriškem ter končno še v Feldbachu in Fürstenfeldu. Redno je pridejana slika dotičnega utrjenega kraja, načrt utrd z eventualnimi predlogi za njih ojačitev in podrobna pismena ocena obstoječega in obrazložitev predlogov. Vse je izdelano v dveh izvodih.

Ljubljano predstavljata dve sliki mesta, katerih ena je od l. 1908 vzeta iz zbornika in razstavljena med slikami Ljubljane na hodniku muzeja v 1. nadstropju, dva celotna načrta mesta z utrdбами in dva načrta utrd na Gradu s predlogom za njih ojačitev.

1. — Slika Ljubljane je $21,5 \times 14,5$ cm vel.; izvršena je v okorni perorisbi in prav rahlo lavirana z barvo v drevesnih partijah. Nudi nam pogled od zapada in je stališče dvignjeno toliko, da so utrdbe lahko pregledne. Utrdbe so risarju tudi glavno in to v glavnem njihov del od Nemških vrat do Špitalskega mosta. Slika mesta v tem ozidju pa je proizvolna in niti eno poslopje, kakor tudi splošna slika najmanj ne more aspirirati na kako zanesljivost. Vidita se sicer na levi stolnica, na desni pa križevniška cerkev, a brez najmanjšega sledu resnične slike. Isto velja na levi za izven ozidja ležečo cerkev kapucinov, ki pa ima vsaj toliko vrednosti, da nas pouči kako je bil urejen dohod k nji. Najbolj resničen je še Grad, vendar je popolnoma zanemarjena slika hriba proti desni. (Sl. 21.)

Ozidje ima od stolnice do Vicedomskih vrat tri nizke okrogle stolpe, katerih prvi naj pomeni bržkone Špitalska vrata, četudi most ni narisana. Za druga dva vemo, da sta obstojala. Največ vrednosti za nas ima slika jarka in ostroge ob Vicedomski palači, ki nam kaže od še ohranjenega stolpa ob Vegovi ulici do ostroge s posebnim zidom zavarovane stopnjice na teraso

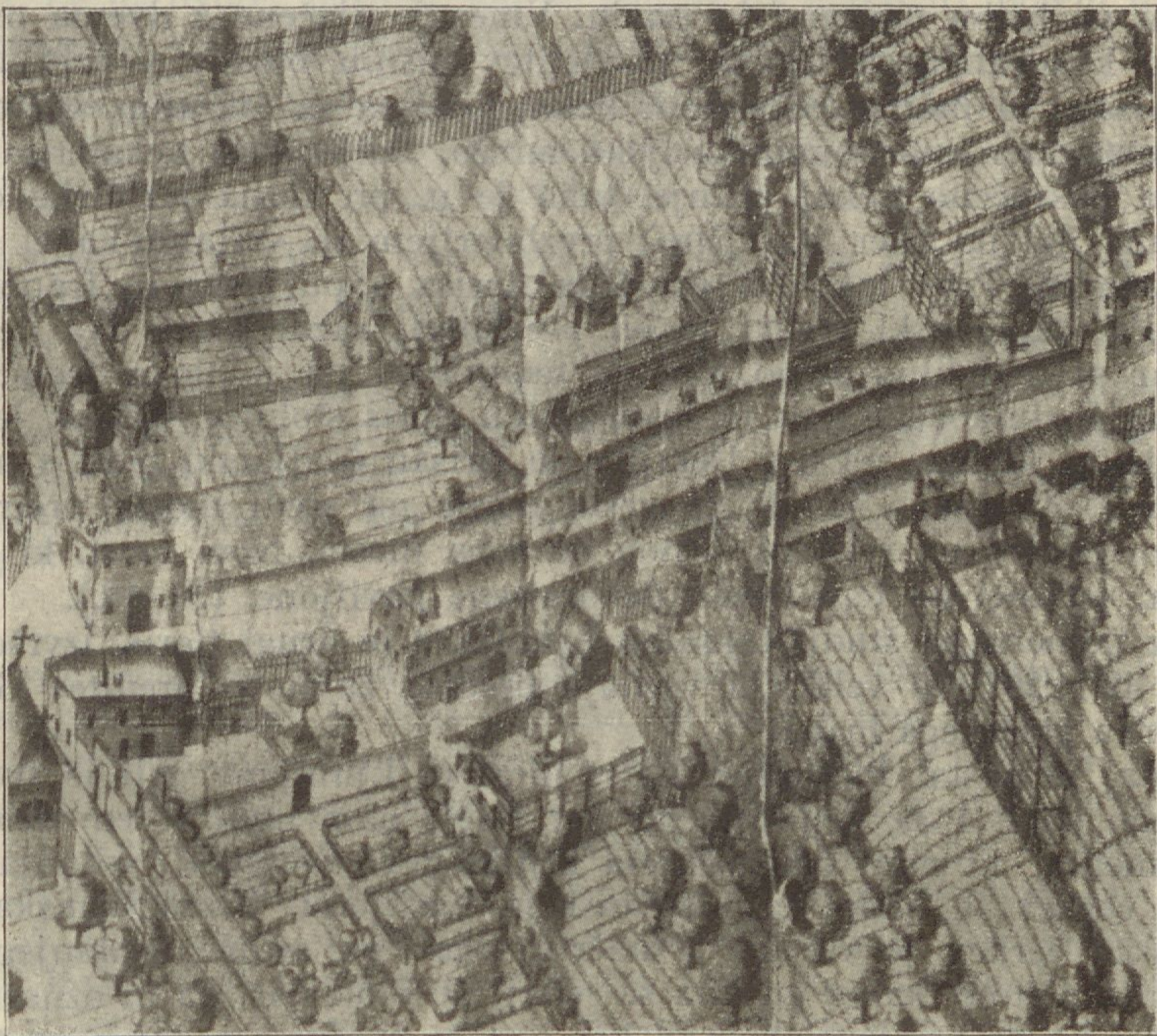
⁹⁾ Gl. sliko v Ilustriranem Slovencu, IV. str. 113.

¹⁰⁾ Gl. sliko v Ilustriranem Slovencu, IV. str. 120.

¹¹⁾ V okvir Valvasorjeve Ljubljane spada sicer čisto brezpomembna slika Ljubljane vtisnjena v usnjate platnice Vinogorskega registra iz Wagensperga, ki je bil 1686 že v Valvasorjevi posesti. Gl. o tem članek M. Dolenca, Valvasor in slovenska ljudska sodišča v pričujočem zvezku.

v ostrogi. Prav tako nam pošlane jasnejši položaj z dvojnim zidom za knežjim dvorcem, ko tu jasno vidimo, kako se zid pravokotno upogne proti cesti in se potem nadaljuje v novi, prvotni paralelni smeri do Nemških vrat.

2. — Načrt Ljubljane kljub onemu iz ok. 1657 ni nezanimiv, ampak ga v marsičem dopolnjuje; razen tega zasluži največjo pozornost kot najstarejši doslej znani načrt Ljubljane. Velik je 61.5×50.3 cm. Izvršen je v perorisbi, izpolnjeni z akvarelnimi barvami. Načrt objema ves utrjeni teritorij takratne Ljubljane. Za nas je zanimiv tlorisni obris Gradu s še obstoječimi stolpi in na rob brega nad Trančo pomaknjenim, za takratno Ljubljano tako značilnim stolpom poskačev. V tlorisu je označena dalje za takratni grad istotako tipično značilna planota z lipo — „Piano

Sl. 61. Ljubljana, ok. 1660: Schellenburgova ul., na levi cerkev klaris.

alto“. Zid od vhoda v grad nad Krekovim trgom do meščanskega bastijona ima dva polkrožna stolpa. Na mestu meščanskega bastijona je samo večji pravokotni stolp. Od njegovega jugozap. ogla gre neojačen zid do Karlovških vrat, ki imajo pravokoten tloris. Od tod se nadaljuje zid z rahlim zapognjenjem v sredi razdalje do Vodnih vrat, ki obstojajo iz okroglega stolpa. Od tega stolpa se vleče zid ob Ljubljanici dalje do tja, kjer zadene breg smer Hrenove ulice. V stolp vodijo od znotraj ob tem zidu s paralelnim kratkim zidom zavarovane stopnice. „Grablje“ segajo čez Ljubljanico od Vodnih vrat do začetka ozidja ob Cojzovi cesti. Ob Ljubljanici to ozidje nima ojačitve, pač pa v srednji razdalji napram Emonski cesti polkrožen stolp. Stolp na oglu Cojzove in Emonske ceste je okrogel. Od njega pa do konca knežjega dvorca sta dva vsporedna zidova, med katera so vzdana najprej Nemška vrata, ki imajo kvadratičen tloris, ter na koncu tega dvojnega pasu zidu polkrožen stolp, ki se dobro vidi na opisanih slikah na levem oglu knežjega dvorca. Do okroglega stolpa za vicedomsko palačo gre zi-

dovje dalje samo v notranji črti, tam pa se zopet začne zunanji paralelni zid, ki tu varuje stopnjice, ki vodijo na ostrogo na oglu vicedomske palače. Od te ostroge gre zid do brega Ljubljanice, kjer se v obliki kratke kljuke zapogne nazaj ob bregu. Na vhodu v Gosposko ulico je vrisan tloris Vicedomskih vrat, ki se odlikuje po bogati razčlenitvi od vseh drugih. Na desnem bregu Ljubljanice se ozidje pričinja ob Čevljarskem mostu in gre po bregu do Špitalskega mosta. Vmes je ojačeno z dvema okroglima stolpoma. Špitalska vrata imajo zopet enostaven kvadratičen tloris; od tod gre zidovje dalje ob bregu do okroglega stolpa na oglu ob frančiškanskem samostanu. Kjer pride vštric s samostanom, se pravokotno vpogne k samostanu, mogoče zato, da se združi z že poprej obstoječo utrdbo frančiškanskega samostana. Od ogla gre v ravni črti do Samostanskih vrat, ki imajo kvadratičen tloris in potem po hribu navzgor do gradu. Vmes je ojačeno z dvema manjšima stolpoma kvadratičnega tlorisa. Razdelitev hišnih blokov v ozidju je površno orisana, a nam vseeno nudi nekaj gradiva za takratno, večinoma do danes nespremenjeno komunikacijsko mrežo. Dalje je le nekaterim važnim objektom posvečeno nekaj pažnje, tako je n. pr. tloris jezuitske cerkve z razmeroma dolgim (ker starejšim) prezbiterijem in vrstami kapel ob ladji dobro označen. Prav tako sta pravilna tlorisa kapucinske in frančiškanske cerkve. Pri kapucinski cerkvi je bil prezbiterij razdeljen v dva dela in je stal oltar pred delilno steno. Gotovo nepravilen pa je tloris frančiškanske cerkve na Vodnikovem trgu in le približen tloris stolnice. Rotovž je naznačen z arkado, ki sega na trg. Detajlno je izrisan Čevljarski most s tržnicami ob straneh. Zanimivo je, da je vrsta tržnic na sredi mosta pretrgana in omogočen pogled na reko in dostop do roba mosta. Novi most, ki ga slika Valvasor, je imel na tem mestu dekorativne paviljone. (Sl. 18.).

Brez pomena za študij takratne Ljubljane je drugi tloris, izvršen v isti tehniki, $42 \times 26,5$ cm velik, ki vsebuje predlog za novo ureditev Gradu in celega vrha grajskega hriba.

Kedaj je nastal Pieronijev načrt in slika Ljubljane? Ali je stari zapis s tem, da l. 1639, zanesljiv ali ne? Načrt nam nudi v tem oziru samo dva momenta, ki nam omogočujeta kritiko tega podatka: sedanja frančiškanska cerkev in stolp na meščanskem bastijonu. Frančiškanska, takrat avguštinska cerkev je vrisana v načrtu točno na svojem sedanjem mestu in z istim načrtom, kakor ga ima še sedaj; ne moti nas, da ni označil stranskih kapel kakor pri šentjakovski, ker je bila prednica sedanje na tem mestu že l. 1494 iz strahu pred Turki odstranjena,¹²⁾ njena neposredna predhodnica, prva avguštinska cerkev po povratku reda v Ljubljano pa je ležala nekje ob začetku sedanje Wolfve ulice, bližje Zvezdi, in jo je že l. 1629 uničil požar.¹³⁾ Sedanjo cerkev pa so začeli po Valvasorju (l. c.) zidati šele l. 1640 in so jo glasom datuma na glavnem portalu dovršili šele l. 1646. Ta govori torej proti l. 1639.

Prav tako tudi stolp na meščanskem bastijonu, če je zanesljivo Valvasorjevo poročilo (Ehre... XI. 671), da je bil sezidan šele l. 1644. Tako bi se čas postanka Pieronijevega gradiva premaknil nekoliko dalje proti sredi XVII. stol., kar pa za njegovo presojo ni bistveno važno.

Proti tem našim zaključkom pa bi govoril v prvi vrsti položaj pri knežjem dvorcu, kakor ga riše Pieroni, če ga imamo tako razlagati, da

¹²⁾ Valvasor, Ehre... XI. 694.

¹³⁾ Valvasor, Ehre... XI. 694. „Im Jahr 1628 ist die, von denen zurückgekommenen P. P. Augustinis **nicht zwar auf den alten Platz, sondern auf der andern Seiten über, gegen der Gassen, bey denen Capuciniern zu**, wieder neu-erbaute Kirche den 18. May von den Laybachischen Bischoff Thoma geweiht worden.“

dvorca še ni. Dvorec je bil po Vrhovcu¹⁴⁾ postavljen l. 1642. Pozneje je ta dvorec, kakor se jasno vidi tako pri Valvasorju na veliki sliki Ljubljane v Ehre... XI. in v sliki iz 1660—1670, segal s svojim desnim krilom prav do drugega zidu, levo krilo pa je dosegalo ogel z okroglim stolpom, nad katerim je bilo dozidano celo nadstropje. Prav tako je moral biti po sliki iz 1660—70 sodeč vrh dvojnega zidu med konci teh dveh kril spremenjen v nekako teraso. Pieronijev tloris riše pač knežjo ulico, dvorca, kakor drugih važnih poslopij pa ne upošteva. Določno pa riše dvojno ozidje od Knežje ulice do Cojzove ceste, ne da bi naznačil, da sega kako poslopje preko notranjega zidu do zunanjega. Ker pa n. pr. tudi pri vicedomski palači ne označa njenega obsega v razmerju do obzidja, mislim, da smemo preko pomisleka, da knežjega dvorca še ni in damo prednost onima dvema argumentoma. Če pa dvorec obstoja, kar se pač ne da ugotoviti, potem imamo lu še en argument več za premaknitev datuma postanka.

Pismeno poročilo Pieronijevo, od katerega se je ohranil samo en list, in ki je pisano v italijanščini, ne vsebuje ničesar za nas porabnega in se peča samo z Gradom in njega utrditvijo.

Žal nam Matevž Merian v svoji *Topographia Provinciarum Austriacarum Austriae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae. Tyrolis etc., Frankfurt 1649*, v kateri na str. 122 piše o Ljubljani („ist fein erbawt / vnnd sehr volckreich / aber der Luft ist sehr vngesund allda; ist auch die Statt wieder Feindes Gewalt schlecht versehen / vnd gegen dem Wasser Laybach gar offen...“), ni ohranil tudi njene slike, kakor Kranja in Škofje Loke in nas s tem oropal prevažnega dopolnila za več kot eno desetletje pred našo veliko sliko iz 1660—70.

* * *

Likovno gradivo za razumevanje in detajlno proučavanje Valvasorjeve Ljubljane, kolikor je doslej znano, bi bilo s tem izčrpno. Najdragocenejše in najbolj avtentično literarno dopolnilo svoje Ljubljane v sliki pa nam je podal Valvasor sam v svoji „*Ausführliche Beschreibung der Crainerischen Haupt-Stadt Laybach*“ v Ehre... XI. str. 664 do konca. Moderniziral je Valvasorja in ga za poznejši čas bistveno dopolnil I. Vrhovec v svojih dveh glavnih delih: *Die wohllöbl. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach* (Ljubljana, 1886) in *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih* (Ljubljana, 1886). Mnogo arhivalnega gradiva vsebujejo P. v. Radics - a *Alte Häuser in Laibach* I., II., III. (Ljubljana, 1908-1911) in I. Vrhovnika *Zatrtje nekdanje cerkve in kapele ljubljanske* (Danica 1903—1905). Marsikaka v tej zvezi porabna tradicija se bo našla tudi v Ivana Vrhovnika knjižici *Gostilne v stari Ljubljani* (Ljubljana 1926). Na osnovi teh spisov in slik, ki smo jih zbrali okrog problema Valvasorjeve Ljubljane, bo danes mogoče načeti marsikako detajlno vprašanje ljubljanske zgodovinske topografije, ki ga utegne sprožiti podrobno raziskavanje.

Končno se ustavimo nekoliko še pri splošni označbi Valvasorjeve Ljubljane in pri njeni važni vlogi v značaju in razvoju ljubljanske mestne slike.

Valvasorjeva Ljubljana in vse, kar je zvezano ž njo, je osnovno važna tako za poznavanje Ljubljane preteklosti, kakor za razumevanje izrazito baročne Ljubljane XVIII. stol. in Ljubljane sedanjosti. Že prva resnična slika, ki nam nudi prav za prav samo le splošno površno impresijo o nji, Clobucciaricheva, nam podaja osnovni karakter zunanje slike Ljubljane

¹⁴⁾ O. c. str. 14.

popolnoma izrazito oblikovan, tak, ki ga ni mogla zabrisati niti tako temeljita notranja prenovitev, kakor jo je povzročila 1. pol. XVIII. stol. in v veliki meri še danes kljub temu, da se je mesto razlilo že daleč okrog takratnega jedra, ni dosti drugačen. Posebno jasno se nam kaže to trdovratno življenje osnovnih potez tradicionalne Ljubljane v tem, da je Valvasorjeva mala Ljubljana, ki je bila prvič objavljena na l. 127 v Topogr. Duc. Carnioliae l. 1679, še skozi celo XVIII. stol. pogosto služila za podlago za sodobne slike Ljubljane. Primeri n. pr. Ljubljano na glavah raznih diplom rokodelskih cehov v XVIII. stol., kjer je ta odvisnost v vseh nevažnih detajlih tako očitna, da odpade vsak dvom o tem, da bi bila vsaj poskušena kaka nova rešitev dane naloge. Z Valvasorjevo se skladajo v tem, kako sliko odrežejo na straneh in spredaj tesno za frančiškansko cerkvijo in za ozidjem v Vegovi ulici.¹⁵⁾ Posebno se ta odvisnost očituje tudi v načinu, kako nenaravno je poudarjen klanec v Florijanski ulici in izpeljan v ravni črti poševno navzgor h Karlovškim vratom. Edino, kar so osnovni in okvirni Valvasorjevi shemi dodali poznejši njeni ponavljalci, je, da so času primerno modernizirali zunanjščino glavnih poslopij, kar nam tudi edino omogočuje relativno datiranje teh epigonskih slik Ljubljane, kjer ni drugih zunanjih momentov za to.

Valvasor je pa tudi zares zajel svojo Ljubljano v odločilnem trenutku, ko se je že prav močno napovedovala doba, ki sicer ni spremenila bistveno njenega zunanjega lica, ki je bilo po Gradu in trdnem pasu ozidja za stoletja nespremenljivo, pač pa skoro vse važne elemente, iz katerih je obstajala. In prav v tem, da so ohranile slike, ki jih priobčujemo, in pa Valvasorjeve, lice in pogosto tudi detajle, že za Valvasorjevega življenja ali pa vsaj kmalu po njegovi smrti temeljito spremenjenih ali sploh obnovljenih objektov, je njihov ogromni zgodovinski pomen. Pri opisu slik smo pogosto opozarjali na starinsko lice takratnih ljubljanskih ulic tudi tam, kjer so kmalu na to nastale sedanje obcestne baročne fasade in ne samo v Florijanski ulici, kjer so se edino deloma še do danes ohranile. Opozarjali smo dalje na važne ostanke srednjeveške, gotske arhitekture, o katerih nova Ljubljana že zdavnaj nič ne ve. In ker je Valvasorjeva na meji, kjer odmirira srednjeveška Ljubljana v svoji celotni obliki (ulične slike z ozkimi fasadami, staromodni trgovski lokali itd.) in v svojih zadnjih detajlih (stolnica, frančiškanska cerkev, križevniška cerkev, frančiškanski križni hodnik, spomeniki pri sv. Petru) in se od srednjega veka podedovana lupina šele polagoma polni z novo vsebino, zato je njen pomen dvakrat važen. XV. in 1. pol. XVI. stol. sta dala mestu ozidje in s tem dala definitivno obliko, trdno lupino temu, kar so stoletja pod vplivom realnih geografskih in posebnih socialnih razmer razvila iz malega jedra na Starem trgu in okrog cerkve sv. Jakoba. Trije vodilni stanovi takratne družbe so si ustvarili tri ločena središča, na katera so uprli vsak svojo moč in svojo mogočnost. Najstarejša oblikovalca sta bila tudi njena ustanovitelja: meščanstvo in plemstvo. Da je bil meščan bržkone prvi, to kaže že prastara nomenklatura Stari (meščanski) in Novi (plemiški) trg. To je tudi razumljivo: pod okriljem deželnega gospoda, čegar simbol in oporišče njegove moči je bil grad, je nastala okrog sv. Jakoba naselbina njegovih podložnikov in drugih, ki so jih privabile razne prednosti, s katerimi je obdaroval deželni gospod prebivalce naselbine ob svojem oporišču, v

¹⁵⁾ Prim. n. pr. Ljubljano, objavljeno v Ilustr. Slovencu, IV. l., str. 114. Ena taka slika se nahaja na diplomi usnjarskega ceha in je signirana: Joseph Leop. Wiser delineavit et scripsit Ao 1762. — Druga, diletantsko izvršena in mogoče po Wiserjevi posneta je tudi iz 2. pol. XVIII. stol. na diplomi lectarskega ceha.

kateri se je razvila obrt in trgovina in ž njo glavna meščanska stanova, trgovec in obrtnik. Ko je Ljubljana pozneje postala glavno mesto vojvodine Kranjske in sedež predstavnikov upravne oblasti, ni postala samo uradniško središče, ampak središče življenja dodeljenega ji teritorija in je naravno, da se je v njej zbralo v večjem številu tudi plemstvo, ki si je svojo nasebino postavilo na nasprotnem bregu Ljubljanice in ji dalo kot poznejši ime Novi trg. Z ustanovitvijo ljubljanske škofije pa je dobil tudi tretji vodilni srednjeveški stan, duhovništvo, svoje središče ob cerkvi sv. Nikolaja, kjer je Pred škofijo nastal mestni oddelek, ki je nosil in še ohranil po stolnici, škofijskem dvorcu, kanoniških hišah in frančiškanskem samostanu izrazito cerkven značaj. Meščanski del mesta pa se je proti koncu srednjega veka že tudi davno razlil preko ožine pri Tranči v smeri proti novi stolnici in ko so l. 1484. postavili na sedanjem mestu tudi novi rotovž, se je težišče meščanskega dela mesta preneslo s Starega trga na sedanji Mestni trg. Vsak teh zgodovinsko razvojnih in socialno struktivnih elementov pa je dal notranji grupaciji mesta svoj pečat z zunanjim reprezentantom svojega dostojanstva, moči in samozavesti v reprezentativnem poslopju, kjer se je osredotočalo njegovo življenje: meščanstvo v r o t o v ž u, plemstvo v d e ž e l n i h i š i, duhovščina v s t o l n i c i in ž njo združenim škofijskim dvorcem. Nad vsemi pa je bdel in še bdi kot odmev iz najodaljenejše preteklosti mesta, g r a d, simbol moči gospodarja dežele. Vsi ti notranji povdarki so se vidno izrazili tudi v zunanji sliki mesta in za stoletja ustvarili njene estetske osnove.

Važno vlogo pri medsebojni konstelaciji elementov razvoja mesta pa sta igrala dva geografska momenta, Grad in Ljubljana, tako da je notranja struktura Ljubljane kot mesta tako posledica družabne strukture dobe njenega postanka, kakor nič manj geografskega položaja ozemlja, ki je bilo izbrano za prizorišče tega razvoja. Geografska konstelacija je postala posebno važna za osnovni estetski značaj ljubljanske mestne slike naznotraj, ker je njena neposredna posledica estetska magistrala starega mesta od Krekovega trga preko Mestnega in Starega trga do cerkve sv. Florijana, pa nič manj na zunaj, kjer je dominantna Gradu povzročila tisti konstantni element v sliki Ljubljane, ki je kakor smo videli zgoraj, za stoletja določil okvir estetske zunanjščine mesta. Tem činiteljem, ki so določali po svojih imanentnih zakonih obliko Ljubljane, pa se je koncem srednjega veka pridružil še važen zgodovinski činitelj v turški nevarnosti, ki je par stoletij visela nad mestom kot Damoklejev meč. Njena posledica je bila, da je mesto v opisani tridelni notranji strukturi dobilo tudi na zunaj trdno lupino v obrambnem mestnem ozidju, ki je prav tako za stoletja (do zač. XIX. stol.) postalo poleg opisanih zadnji odločilni estetski element, brez katerega si Ljubljane do zač. XIX. stol. ne moremo misliti. Poleg lege, Gradu, razpoložitve mestnih delov in stolpov cerkva je ravno ozidje odločivno za zunanje in notranje lice stare Ljubljane. V njegovem okviru so se sicer spreminjali posamezni elementi, posamezni kristali in mesto njih nastajali novi, a splošna slika se na zunaj tudi po barokiziranju notranjščine Ljubljane ni spremenila, kar nam posebno zgovorno dokazuje trdoživost Valvasorjeve sheme ljubljanske slike. V notranjščini je pa Valvasorjeva Ljubljana kmalu odmrta, vendar pa je bil močnejši kot te zunanje spremembe fasad, okvir ulic in trgov in pod., še en element, to je mestni tloris, mreža glavnih komunikacij in celo vztrajnost parcelnih kompleksov. O tem nam priča zgovorno primerjanje sedanjega načrta Ljubljane s Pieronijevim, ki nan žal le malo nudi in onim iz okr. l. 1657, ki nudi precej več, ter posebno s sliko v Valvasorjevi grafični zbirki, ki nam riše daleč za meje obzi-

danega mesta njegove komunikacije s svetom in mrežo njih medsebojnih zvez. V obzidanem mestu pač ni čuda, če so vstrajale ulice skozi stoletja; le neznatne spremembe bi mogli ugotoviti. Zanimivo pa je, da so se ohranile mnoge takrat še nezazidane parcele v zazidanih blokih poznejše in sodobne Ljubljane. Opazujte na pr. parcelo št. peterskega župnišča, ki je do najnovejše regulacije vedno obstojala iz vrtnega dela ob sv. Petra cesti in poljskega ali travniškega ob Ljubljani, nasproti ležeče škofovo posestvo je sicer prerezano ali vseeno merodajno za razdelitev tamošnjih blokov, Kravja dolina (Vidovdanska cesta) še kljub Taboru stremi proti svojemu stiku z Martinovo cesto, Kolodvorska, Komenskega, Dalmatinova, Slomškova, Pražakova in Dunajska cesta so osnovno omrežje komunikacij severnega dela Ljubljane kakor so bile sr. XVII. stol. Posebno zanimiv je trikotni blok med Kolodvorsko, Prečno in Št. Petersko ulico. Lega franč. samostana je postala merodajna za bodočo novo smer Miklošičeve ceste, ki si je priborila pot do Masarykove šele v naših dneh. Zanimive so dalje oblike trga pred Evropo (na Ajdovščini) ali razširitev Kolodvorske ulice pred stikom s Slomškovo, ali oblika Marijinega trga. Še danes ni zabrisana prečna zveza od Aleksandrove do Bleiweisove ceste, ob operi in okrog muzeja, ki iz vijuge postaja pravokotno lomljena zveza. Važno ozemlje Auerspergovih vrtov nam je ohranil uršulinski samostan, blok nekdanjega kapucinskega samostana pa sedanja Zvezda. Poučno je dalje Gradišče, posebno prečna zveza po Igriški ulici, ki iz vijuge postaja vedno bolj ravna; velezanimiv je od Soteske, Hilšerjeve in Vegove ulice objeti približno pravokotni blok, ki se je nespremenjen ohranil kljub temu, da o Valvasorjevem času še sploh ni bil zazidan. Zanimivo je dalje posebno Krakovo.¹⁶⁾

Opozarjam na te reči, ker so važne za sodobno Ljubljano. In kar ima Ljubljana kljub temeljitemu zunanjemu barokiziranju še tradicionalnega z njenim srednjeveškim licem zvezanega, temelji ravno na tej trdoživosti parcelacije in komunikacijskih smeri. Osnovno razpoloženje, ki ga nudi obiskovalcu stare Ljubljane magistrala od Vodnikovega trga do sv. Florijana, je še isto kot je bilo pred barokizacijo, ki je pač spremenila takt, s katerim sodobnega potnika vodi nepretrgana prijetno napeta krivulja vsaj na levi strani skoro brez pavze po vsi cesti, dočim je še potnik Valvasorjeve dobe bolj po kratkih stopicah ozkih fasad doživljal približno isto, le da je pri tem takrat bolj deloval slikoviti element grupacije in posebno nazobčana črta k cesti obrnjenih zatrepov, dočim je novi baročni takt bolj monumentalen in bi skoro lahko smatrali vso črto fasad od Študentovske ulice do Tranče na levi za eno samo fasado z estetsko nujnim kontrastnim poudarkom pri rotovžu, kjer ti silna arkada z energičnim korakom stopi naprej kakor poveljnik pred fronto svojih vojakov. Prav tako deluje posebno v mesečnem svitu, ki ugodno zabriše detajle, desna stran Mestnega trga kot ena sama fasada in od ogelne velike hiše pri Tranči ima Stari trg do sv. Jakoba na obeh straneh estetsko vzeto eno samo fasado, ki se postopoma razvija kot neprestano se menjajoča skupna slika. Le sv. Jakob s svojim oklepom v levi fronti hiš Florijanske ulice in spoštljivo od cerkve v loku umaknjeni

¹⁶⁾ V tej zvezi opozarjamo na problem, ki ga je vzorno načel dr. Marian Sidaritsch v svoji *Geographie des bauerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark* (Graz, Ullr. Moser, 1925), posebno na pobude oddelka VI. Die Wandlungen des Siedlungsbildes seit hundert Jahren. Naša slika nudi za ljubljanska predmestja in njih razvoj prezanimivo gradivo, ki bi se dalo z gradivom poznejših slik in sedanjim stanjem predmestij izborno dopolniti in izrabiti.

Rožni ulici diše še, četudi že precej zastrto razpoloženje, kakor ga je dihala v detajlih in celoti še precej srednjeveška Valvasorjeva Ljubljana.

Valvasorjeva Ljubljana in v njenem žarišču osredotočeni žarki, s katerimi prihaja k nam luč srednjeveške, v sliki žal neohranjene, Ljubljane, pa ne živi samo v starem mestu svojega življenja dalje, ampak tudi v novi Ljubljani s tem, da je, kakor smo videli, dala osnovno mrežo za njeno sedanjo delitev. Primerjajte samo sedanji načrt s sliko iz Valvasorjeve zbirke, pa Vam bo povedano takoj jasno. In kakor je pravokotnik rimske Emone v tlorisu Gradišča in Mirja preživel srednjeveško in Valvasorjevo Ljubljano, tako je ohranjen še v današnji že razmeroma utrjeni komunikacijski in obrisni mreži tega dela Ljubljane.

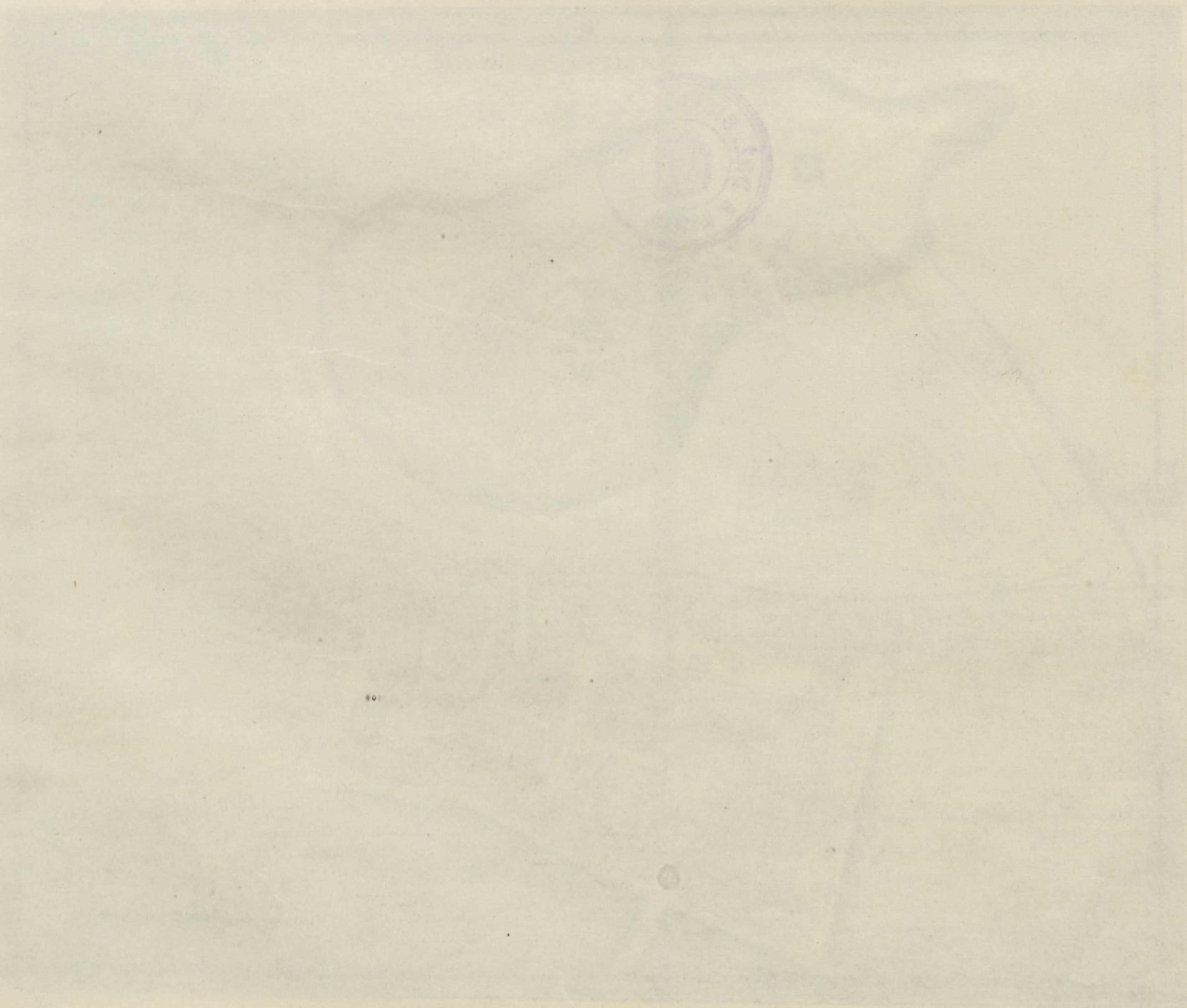
* * *

Z odkritjem Valvasorjeve Ljubljane, ki je bilo namen tega spisa, katerega nam je omogočil s svojim neprecenljivim gradivom zbiratelj Valvasor, smo predstavili lečo našega spoznanja o Ljubljani nazaj v sredo XVII. stol.; od tod naj sedaj pionirji njene lokalne zgodovine kopljejo naprej in naj iztrgajo nemi preteklosti nova spoznanja o nji.¹⁷⁾

St. 11. — *Allegory of the Virgin Mary, 16th century.*

St. 12. — *Allegory of the Virgin Mary, 16th century.*

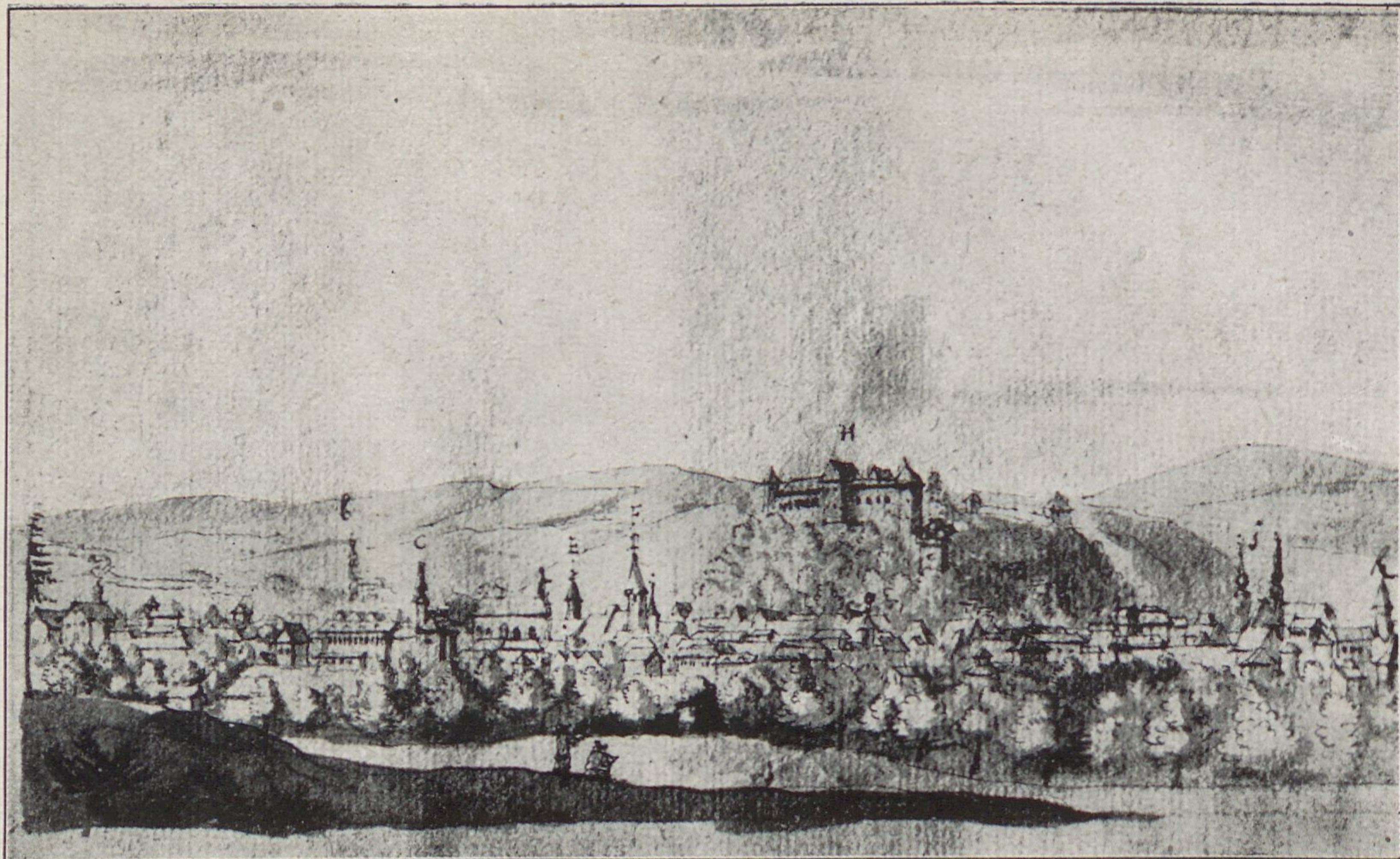

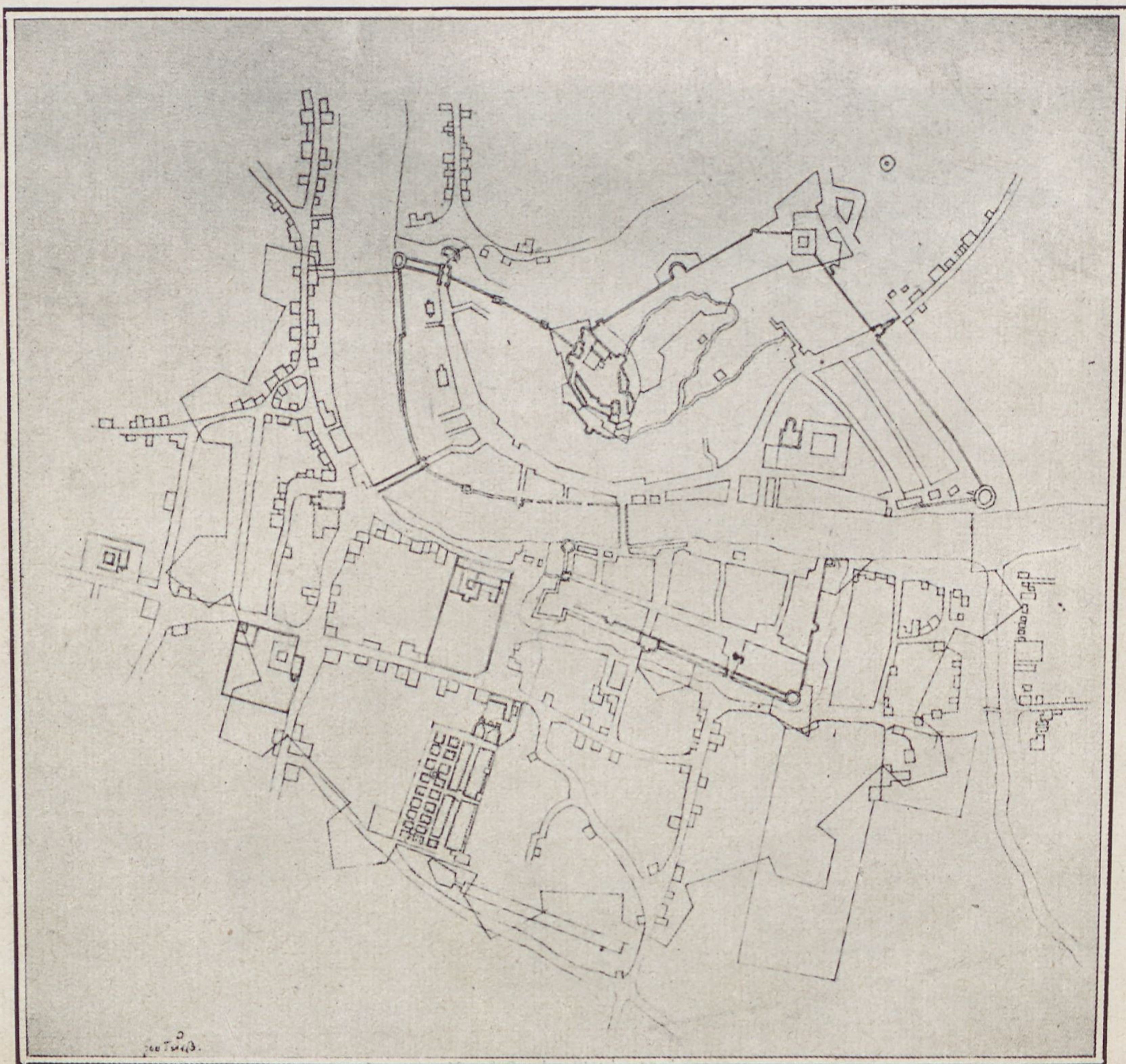
Sl. 17. — Almanach, Ljubljana, pogled na Št. Jakob (2. p. XVII. stol.).

Sl. 18. — G. Pieroni, tloris Ljubljane, ok. 1650.

Sl. 19. — I. Valvasor, *Ljubljana od severozapada*.

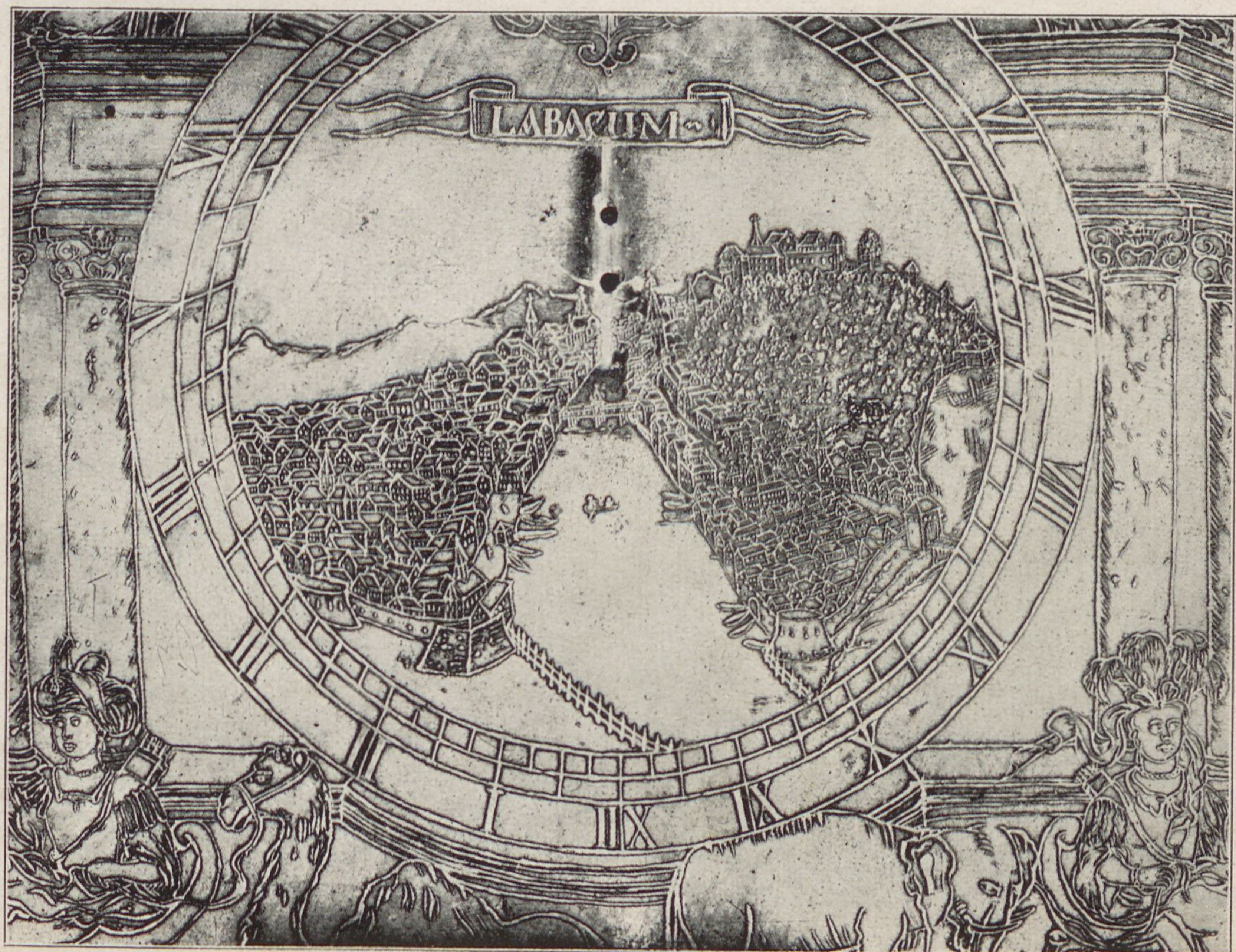

Sl. 20. — *Tloris Ljubljane s projektom novih utrdb iz sr. XVII. stol.*

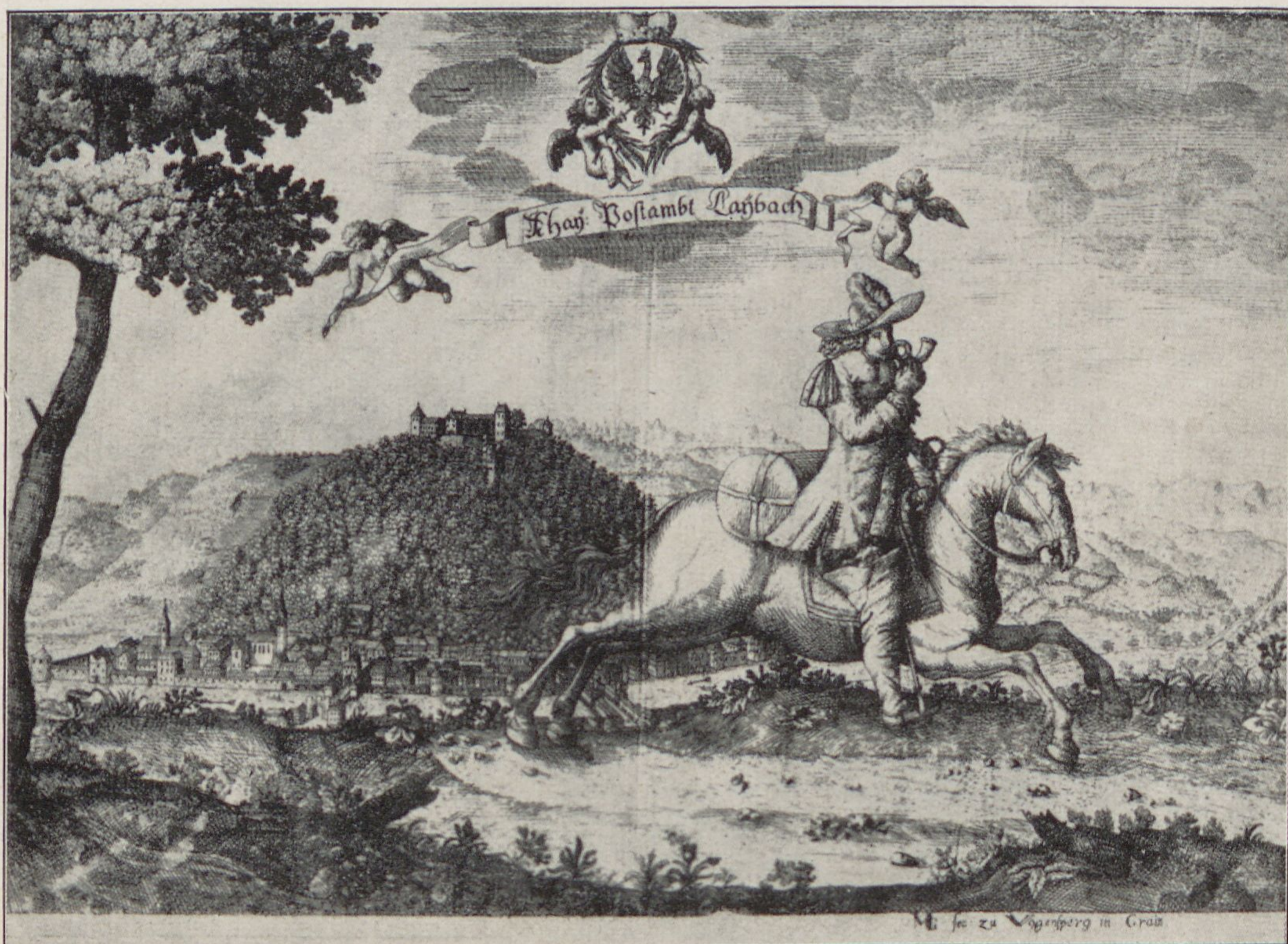
Sl. 21. — G. Pieroni, Ljubljana od zapada (okr. 1650).

Sl. 22. — Ljubljana okr. 1680 na uri v muzeju v Čeških Libereh.

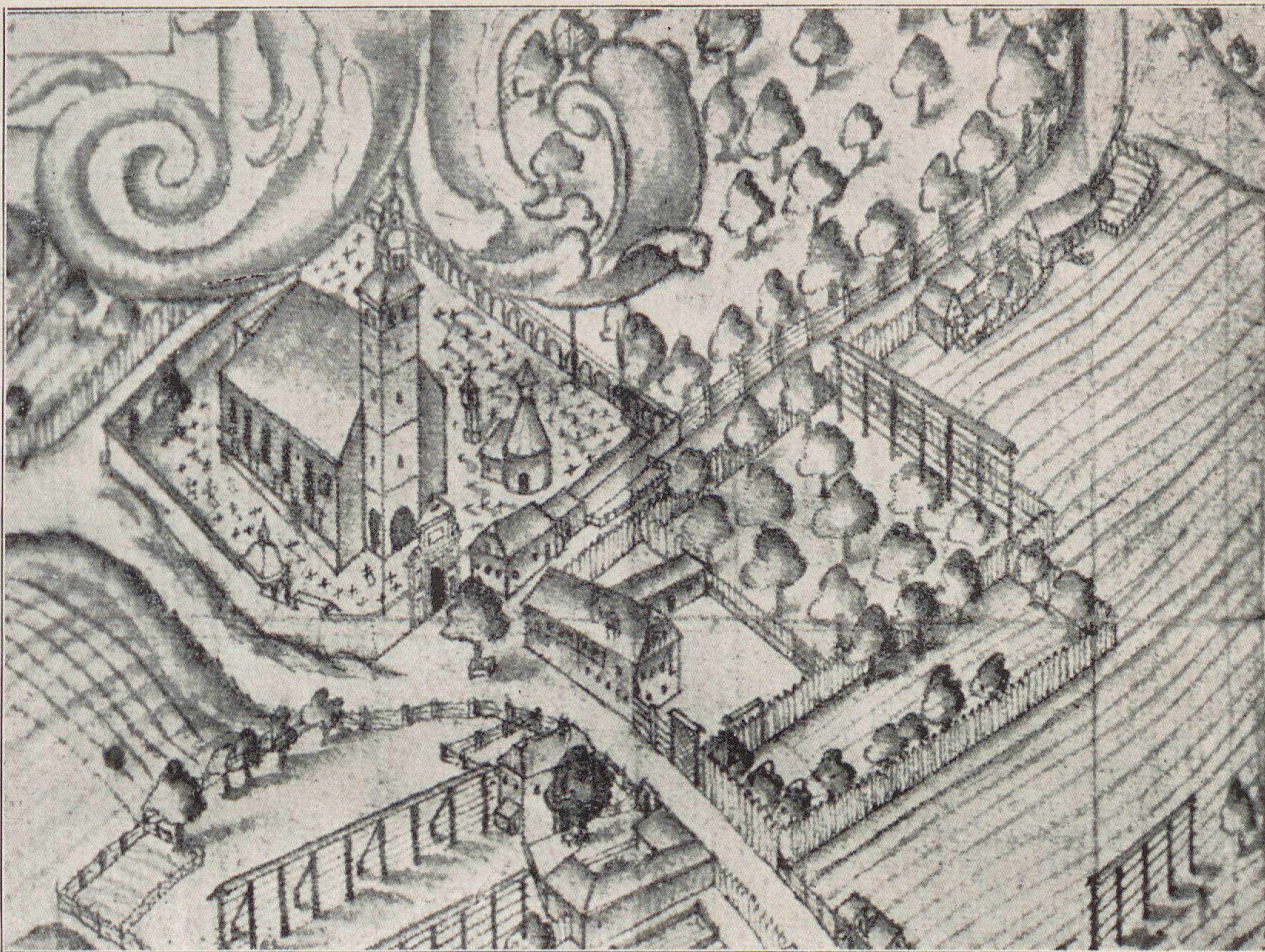

Sl. 23. — Ygidius van der Heyden, Ljubljana, 2. pol. XVII. stol.

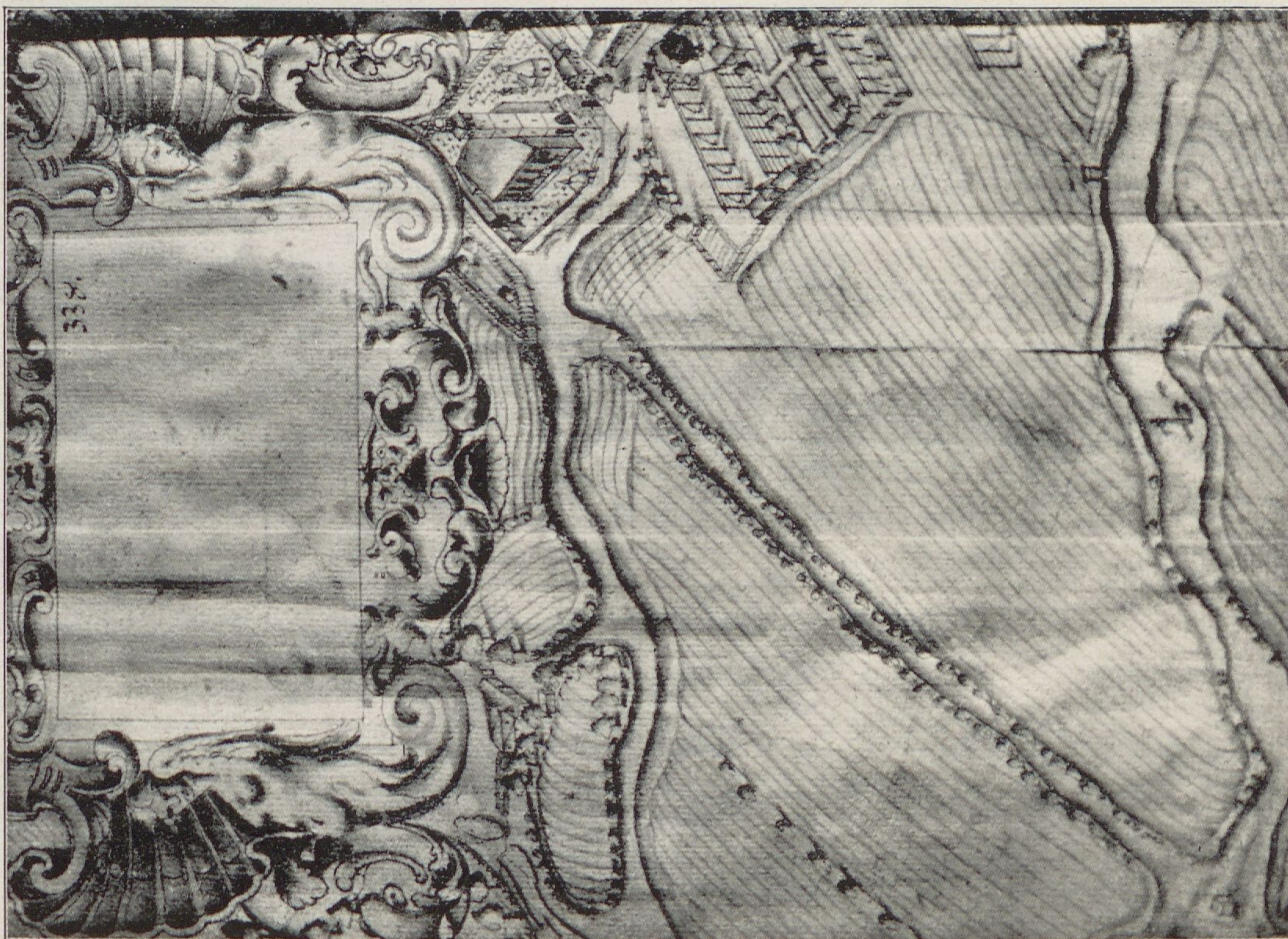

Sl. 24. — M. Greischer, Ljubljana, okr. 1680.

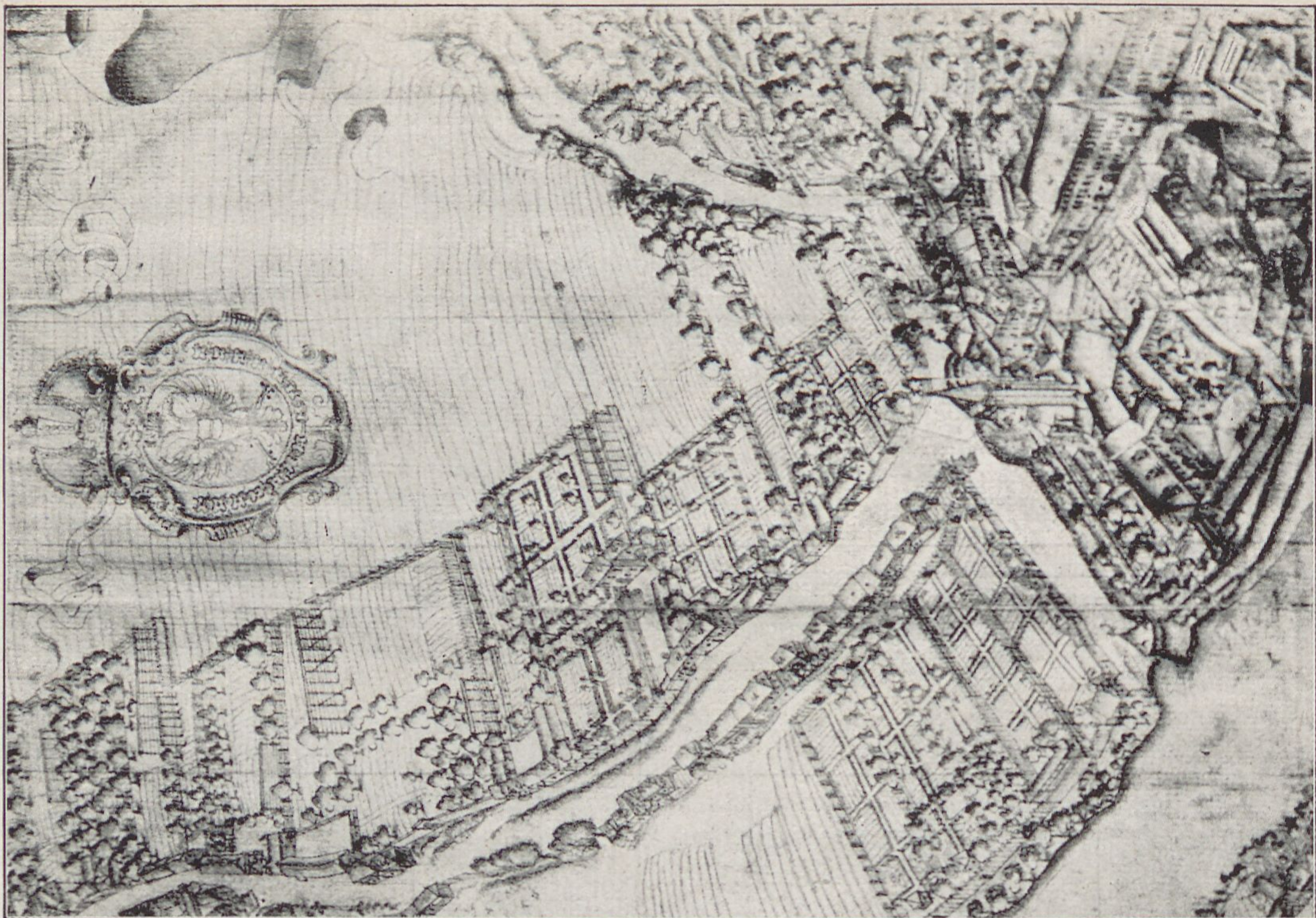

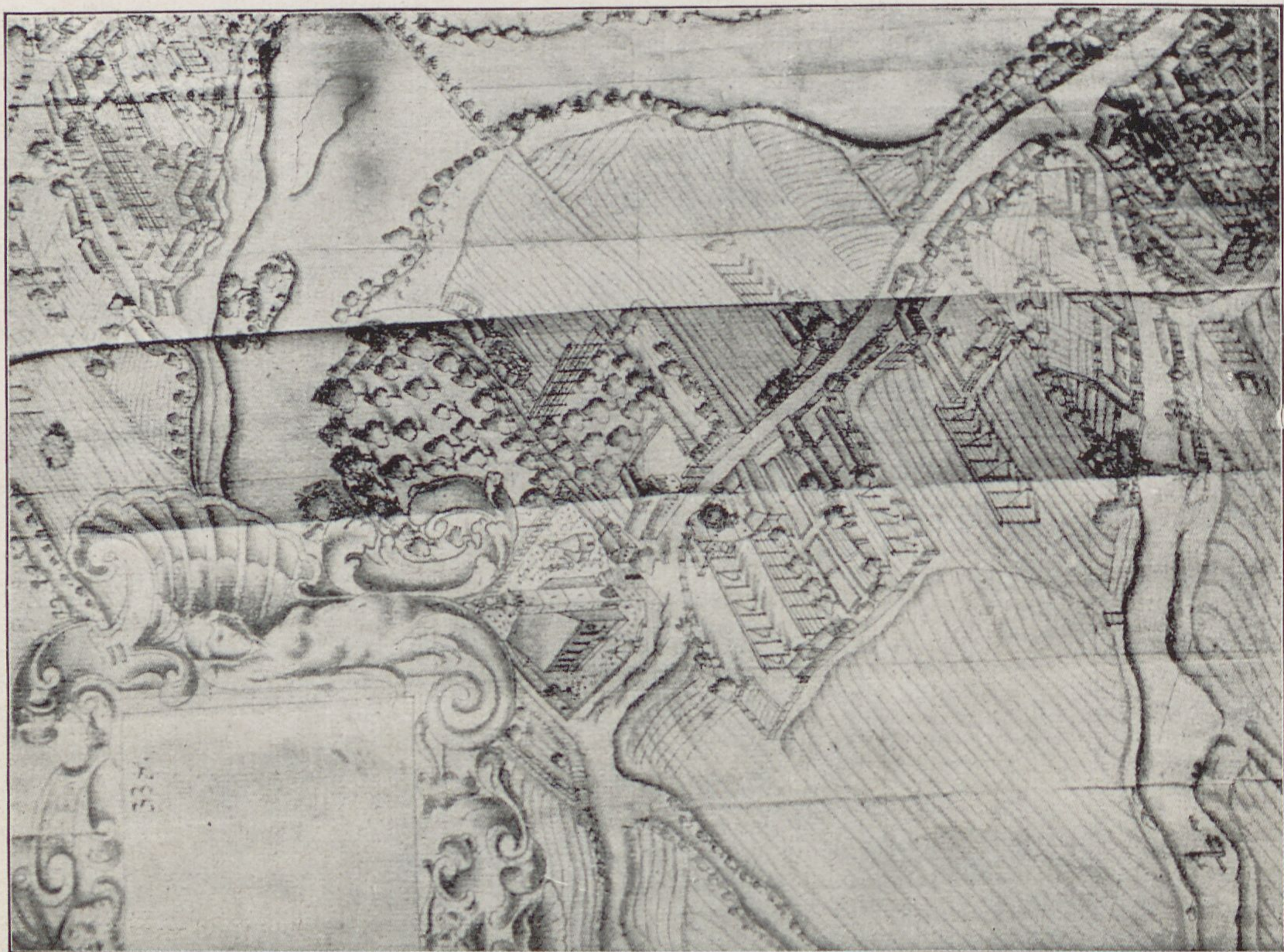
Sl. 25. — Ljubljana, ok. 1660: Cerkev sv. Petra in župniški vrt.

Sl. 26. — Ljubljana, ok. 1660: Sv. Peter, Udmat, Ahacljeva in Vidovdanska cesta.

Sl. 27. — Ljubljana, okr. 1660: Poljane, Kopitarjeva in Streliška ulica, Vodnikov trg in Pred škofijo.

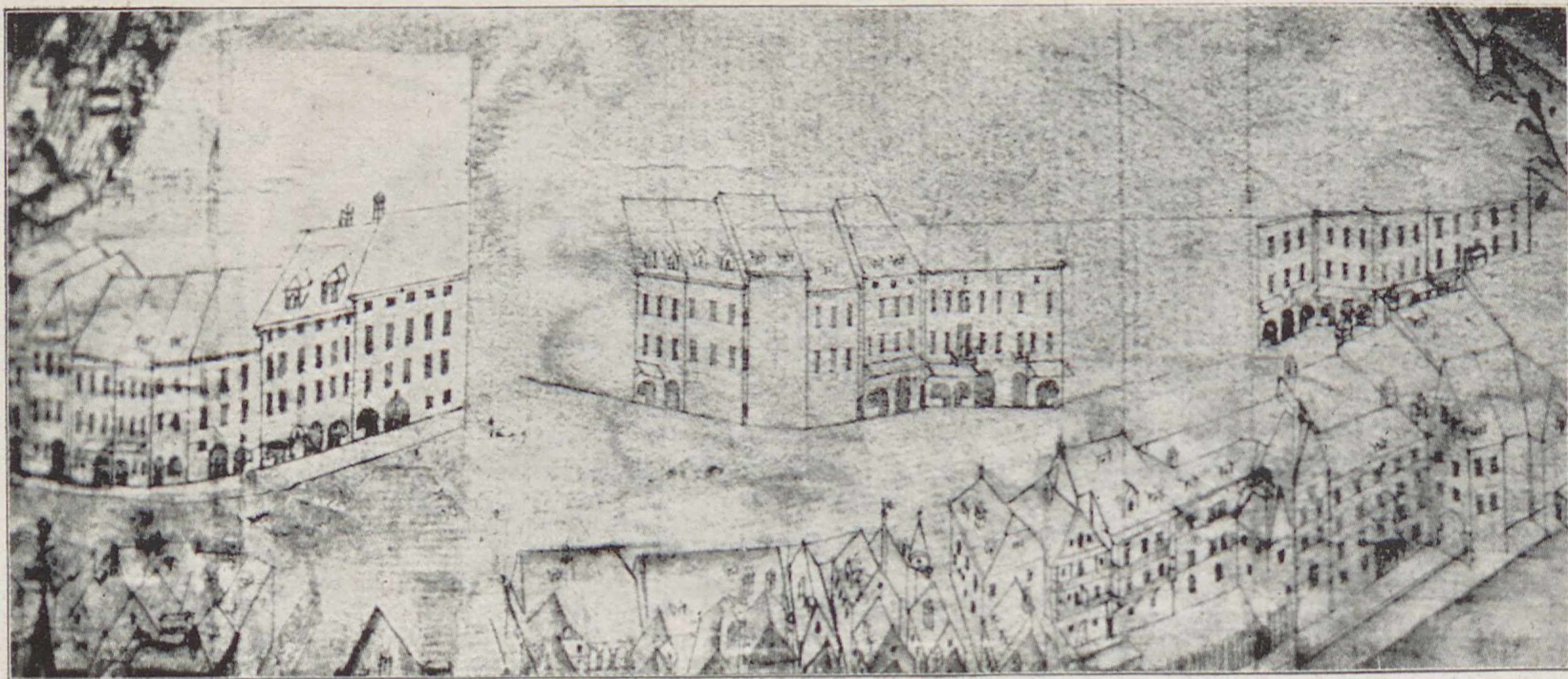
Sl. 28. — Ljubljana, okr. 1660: Sv. Peter, Ljubljanica, most, Ambrožev trg, Sv. Petra in Vidovdanska cesta.

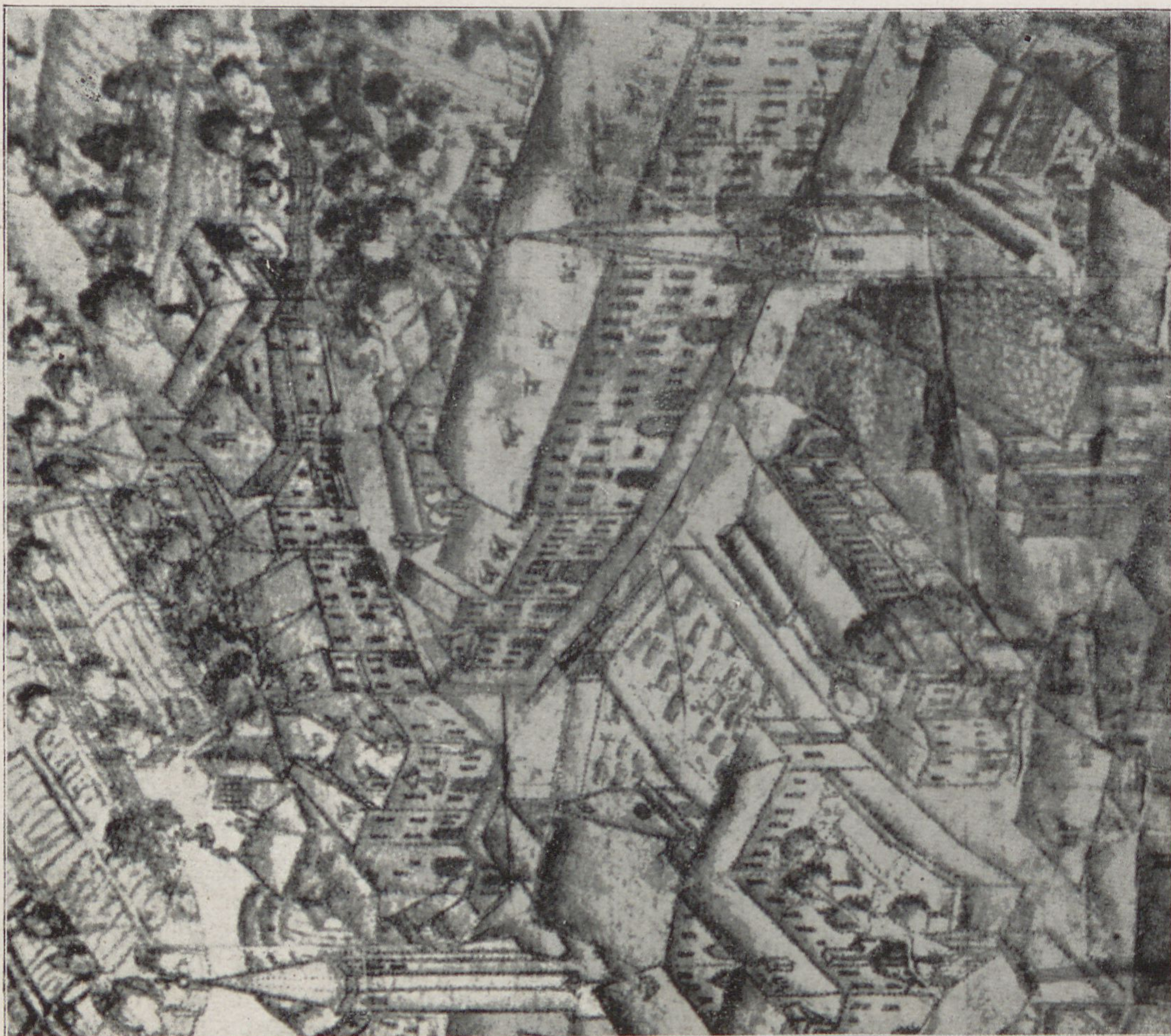
Sl. 29. — Ljubljana, okr. 1660: Sv. Jakob, Prule, ozidje, Ljubljanica, Breg, Stari trg, Florijanska ul.

Sl. 30. — Ljubljana, okr. 1660: Vodna vrata, Ljubljanica, ustje Gradaščice, Trnovo in Krakovo.

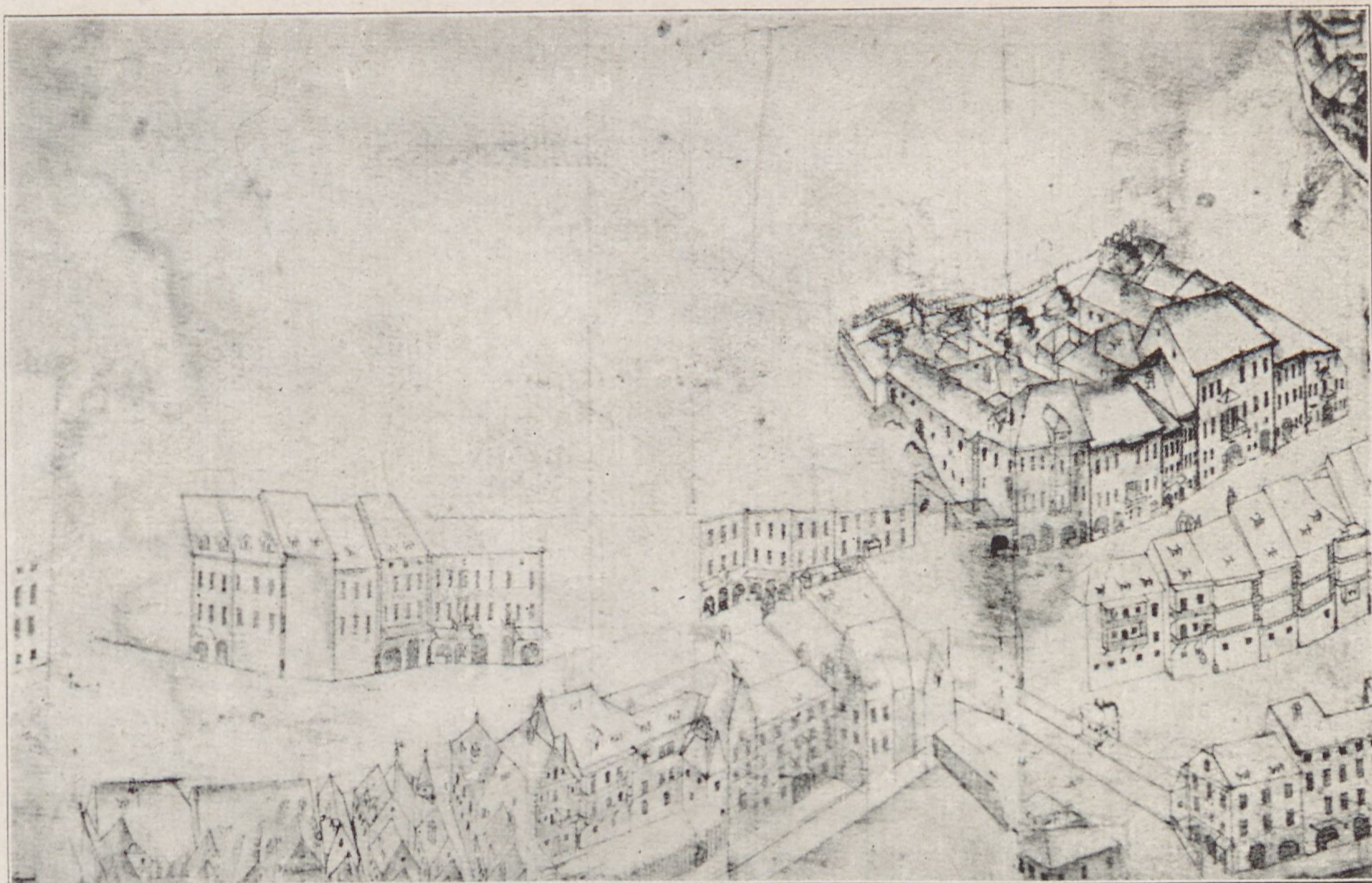

Sl. 31. — Ljubljana, ok. 1660: Mestni trg.

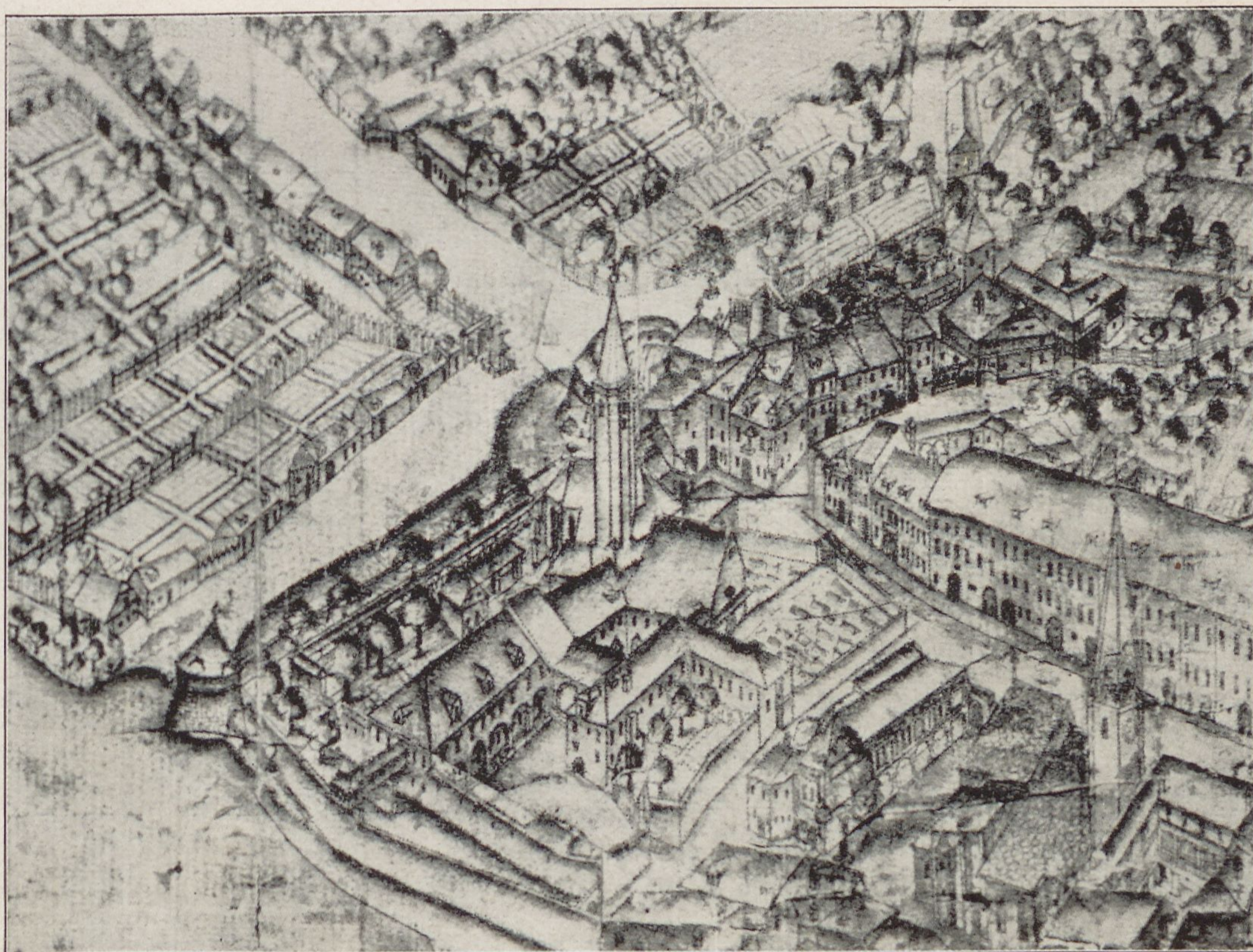

Sl. 32. — Ljubljana, ok. 1660: Stolnica in Pred škofijo.

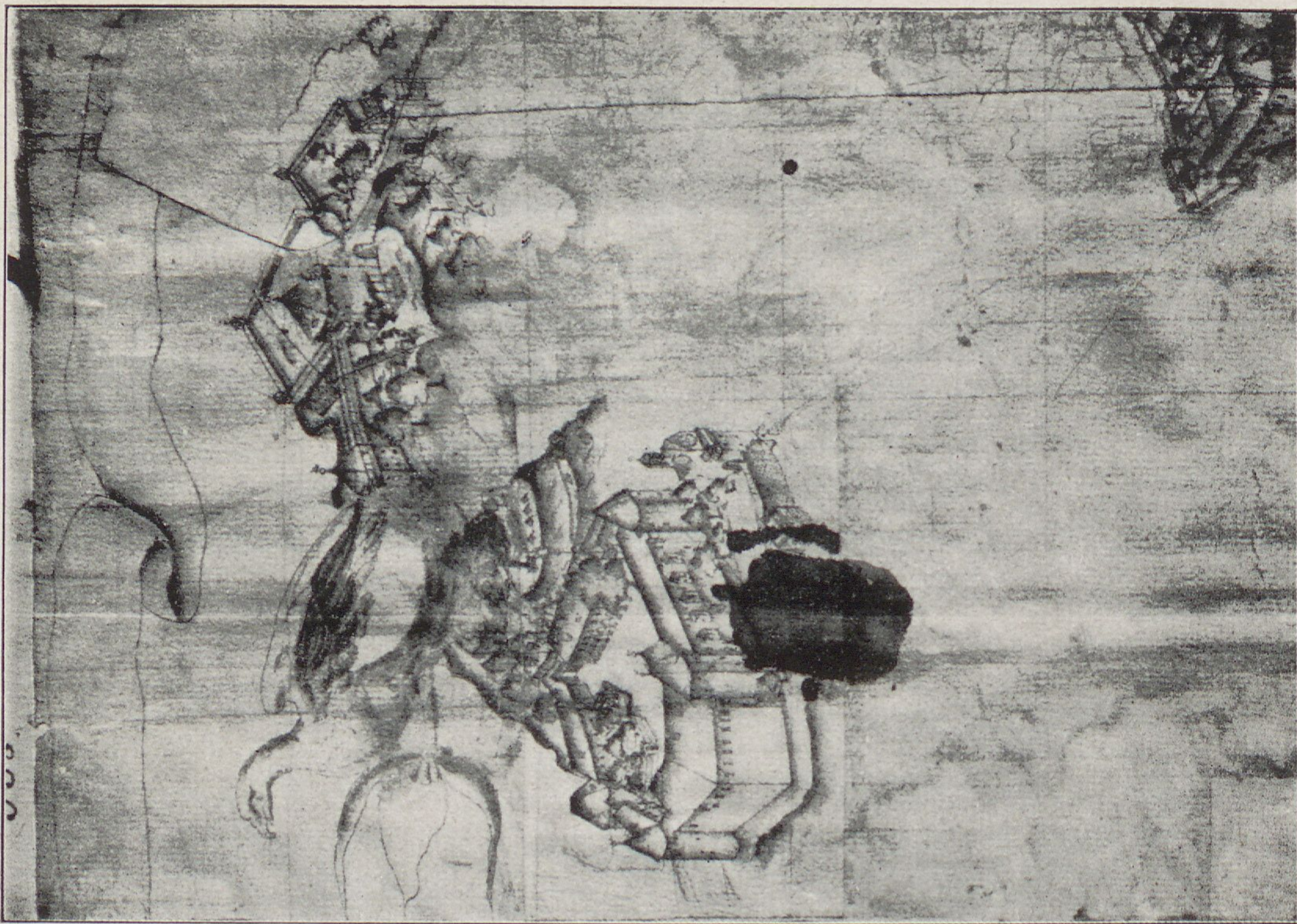

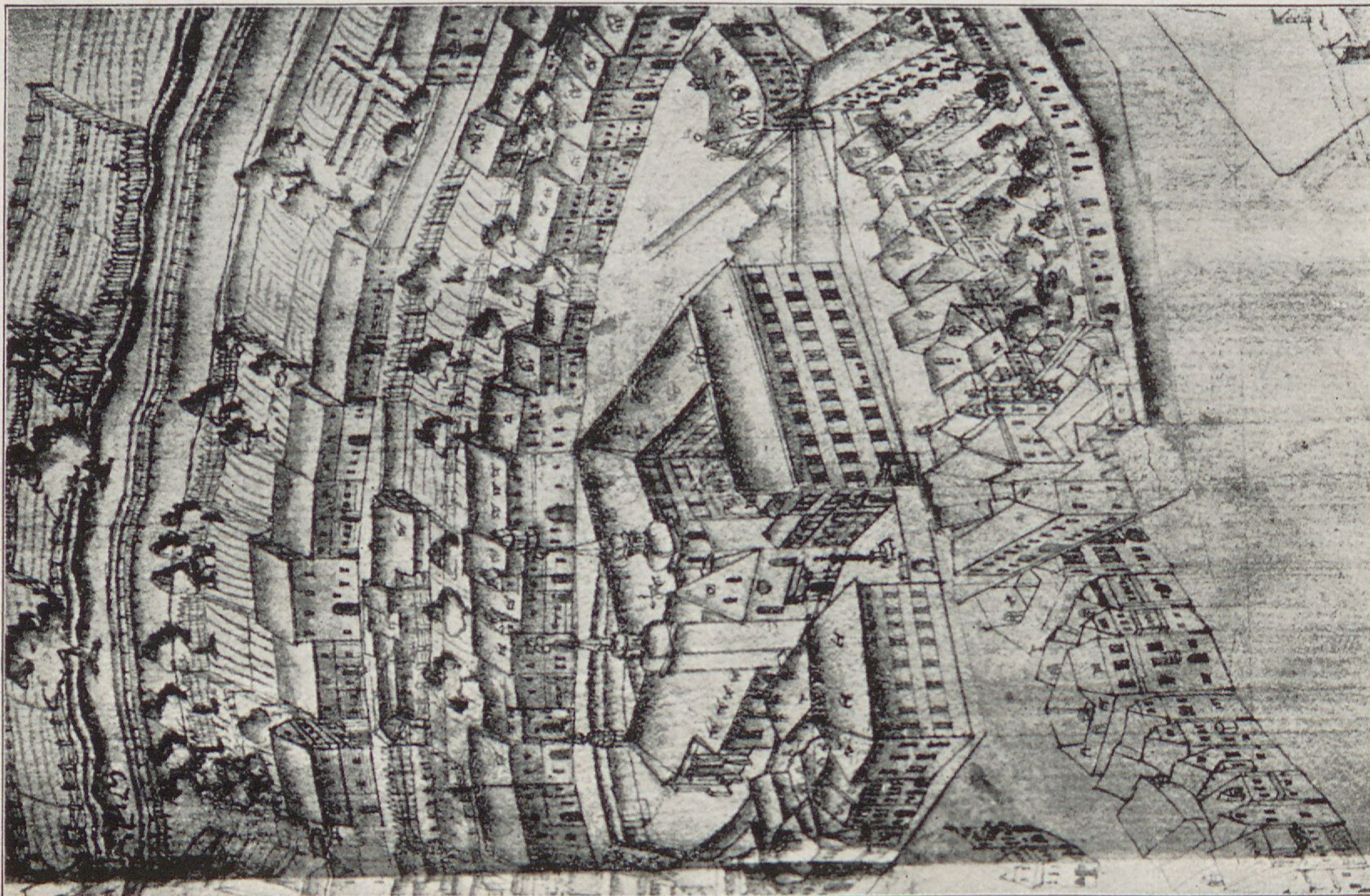
Sl. 33. — Ljubljana, ok. 1660: Mestni trg, Čevljarški most, Stari trg.

Sl. 34. — Ljubljana, ok. 1660: Stolnica, frančiškanski samostan (Vodnikov trg), Študentovska ul., Pred škofijo in ozidje.

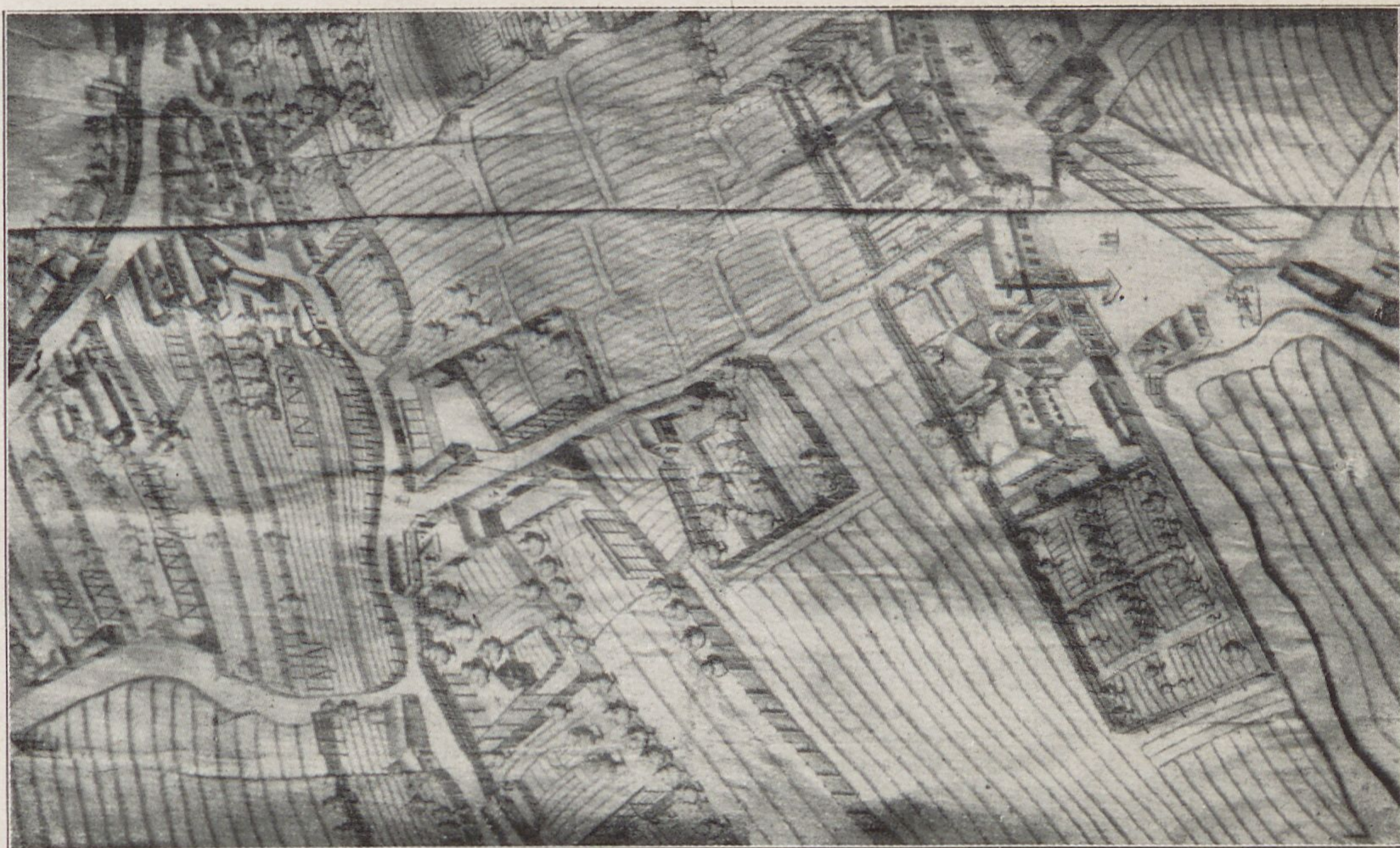

Sl. 35. — Ljubljana, ok. 1660: Grad s stolpom piskačev in Meščanski bastijon.

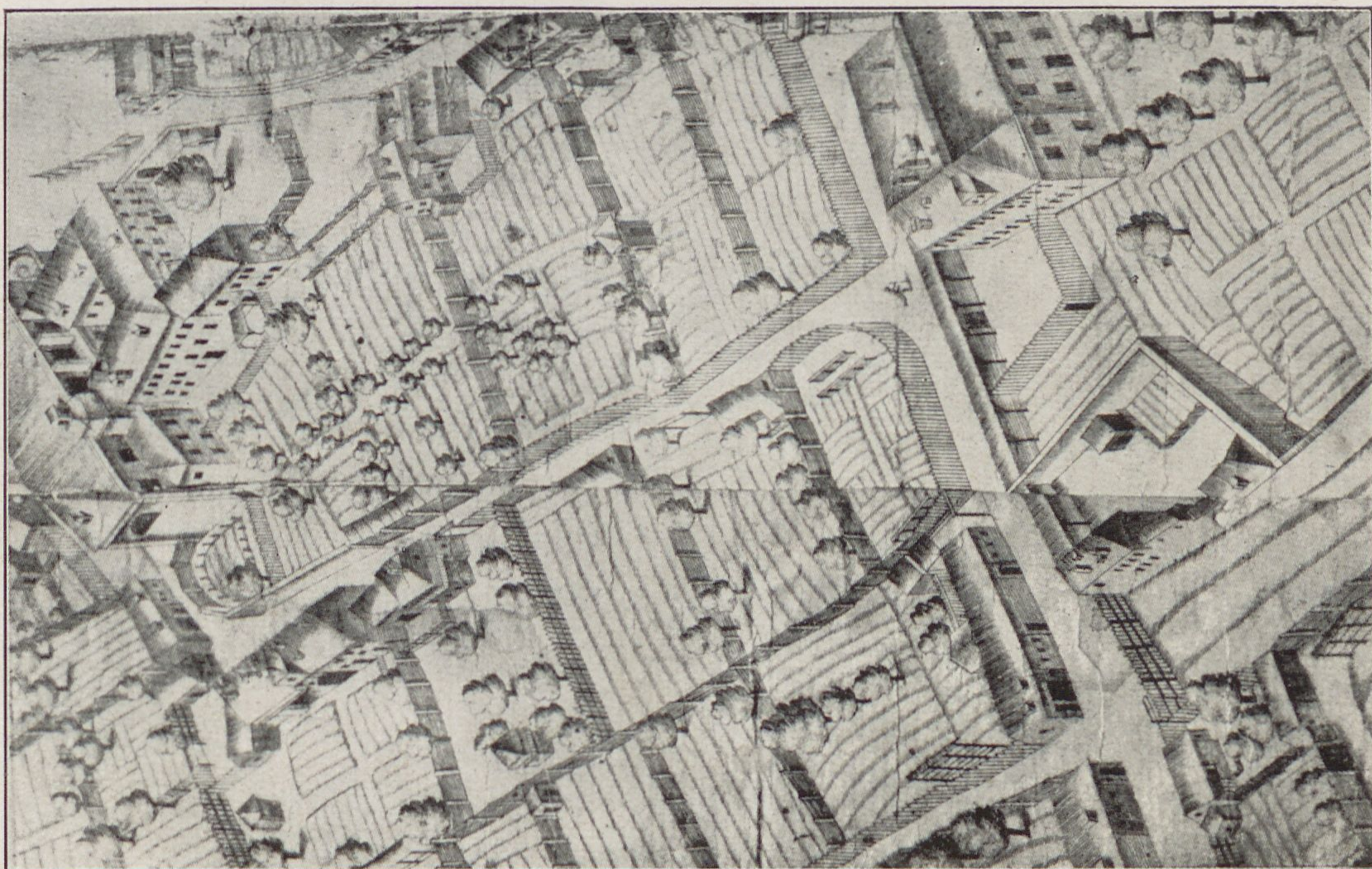

Sl. 36. — Ljubljana, ok. 1660: Cerkev sv. Jakoba, jezuitski samostan, mestno ozidje.

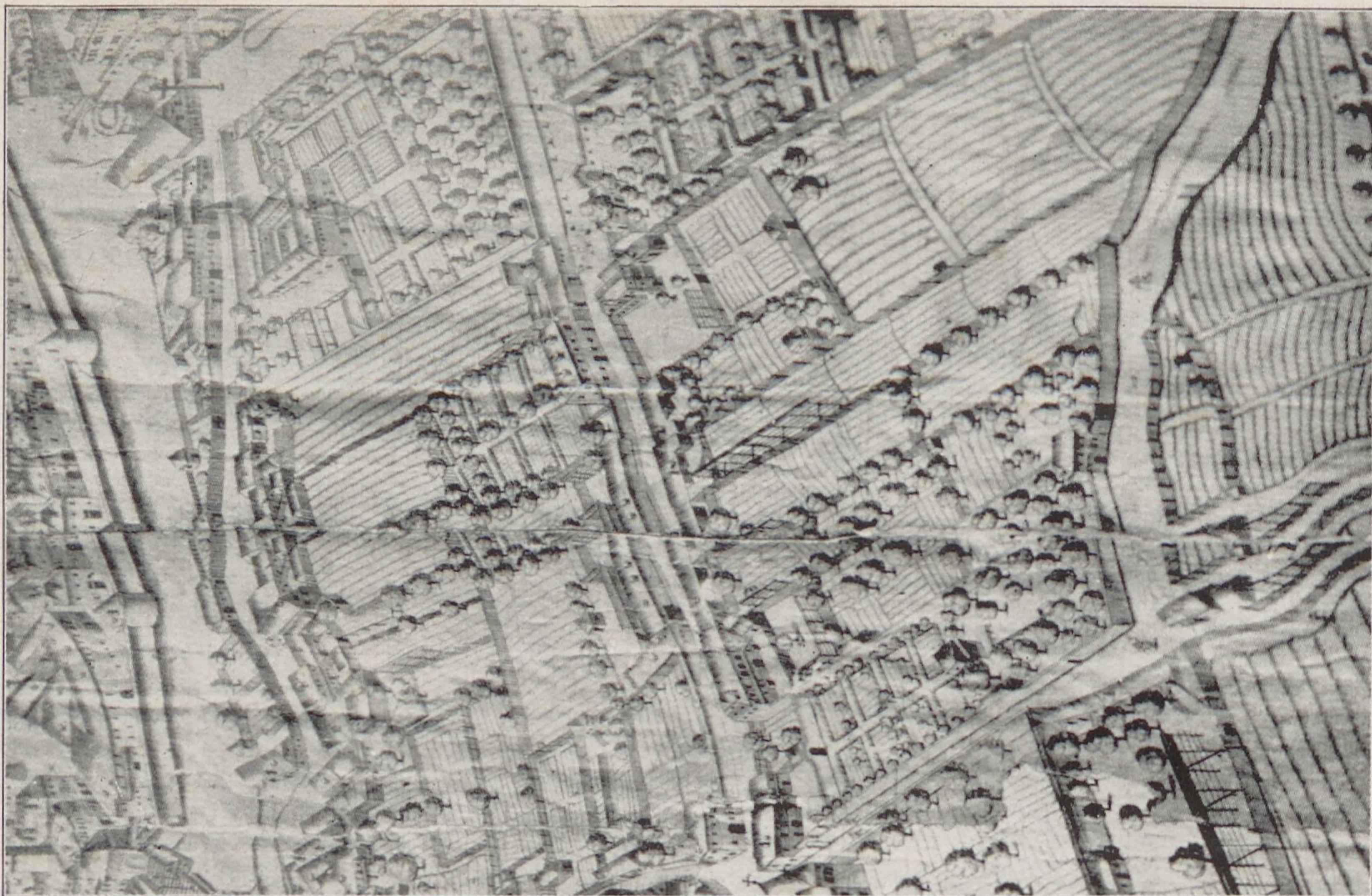

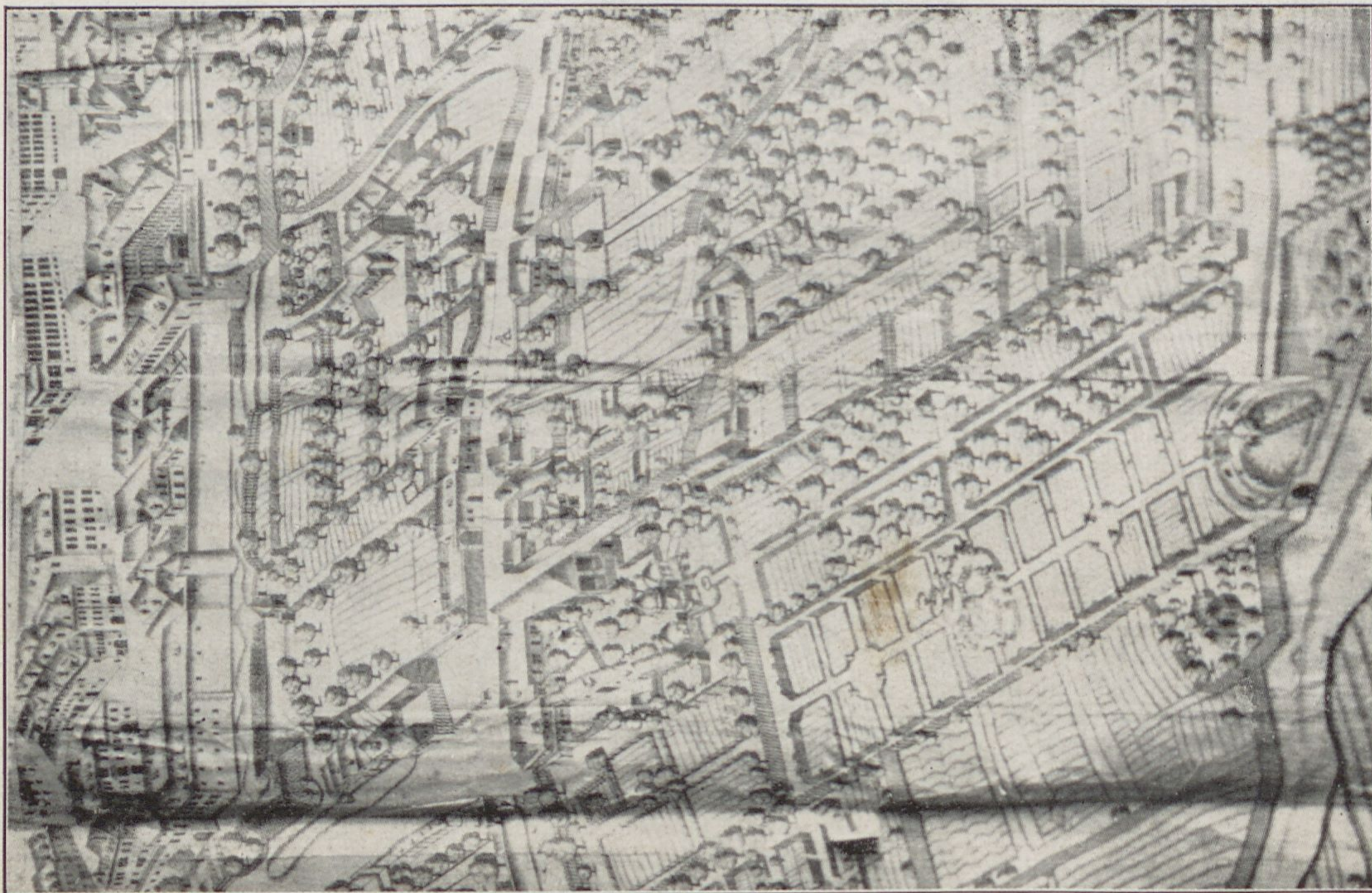
Sl. 37. — Ljubljana, ok. 1660: Dunajska cesta, nedozidani samostan diskalceatov, Dalmatinova, Kolodvorska, Št. Peterska, Prečna in Komenskega ulica.

Sl. 38. — Ljubljana, ok. 1660: Dunajska cesta, Franciška in Prešernova ulica, samostan klaris in frančiškanski samostan.

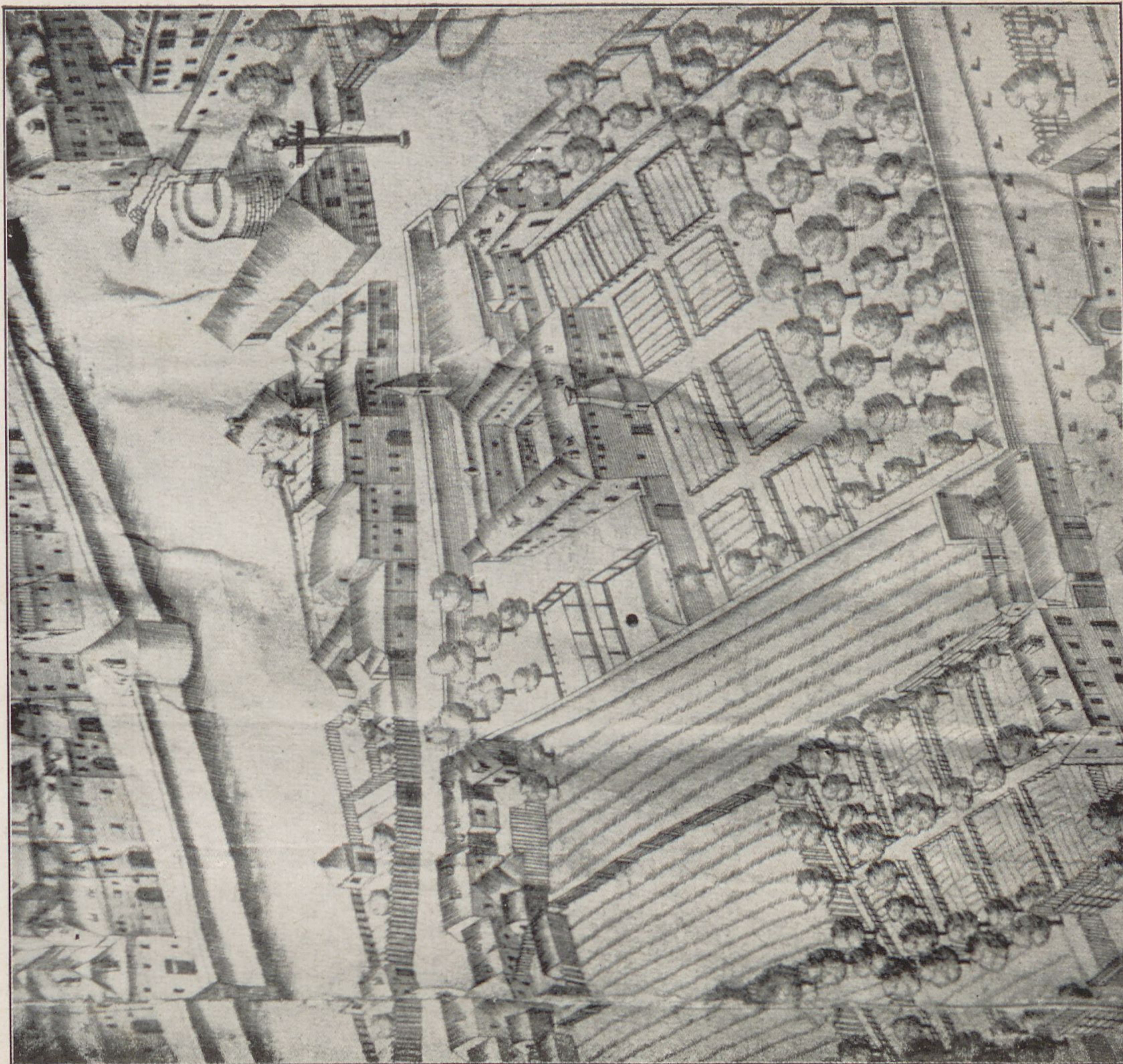

Sl. 39. — Ljubljana, okr. 1660: Aleksandrova cesta, Gledališka-Šubičeva ulica, Schellenburgova in Wolfova ulica, cerkev klaris, kapucini (Zvezda), Kongresni trg, jahalnica (Filharmonija) in Ljubljanka.

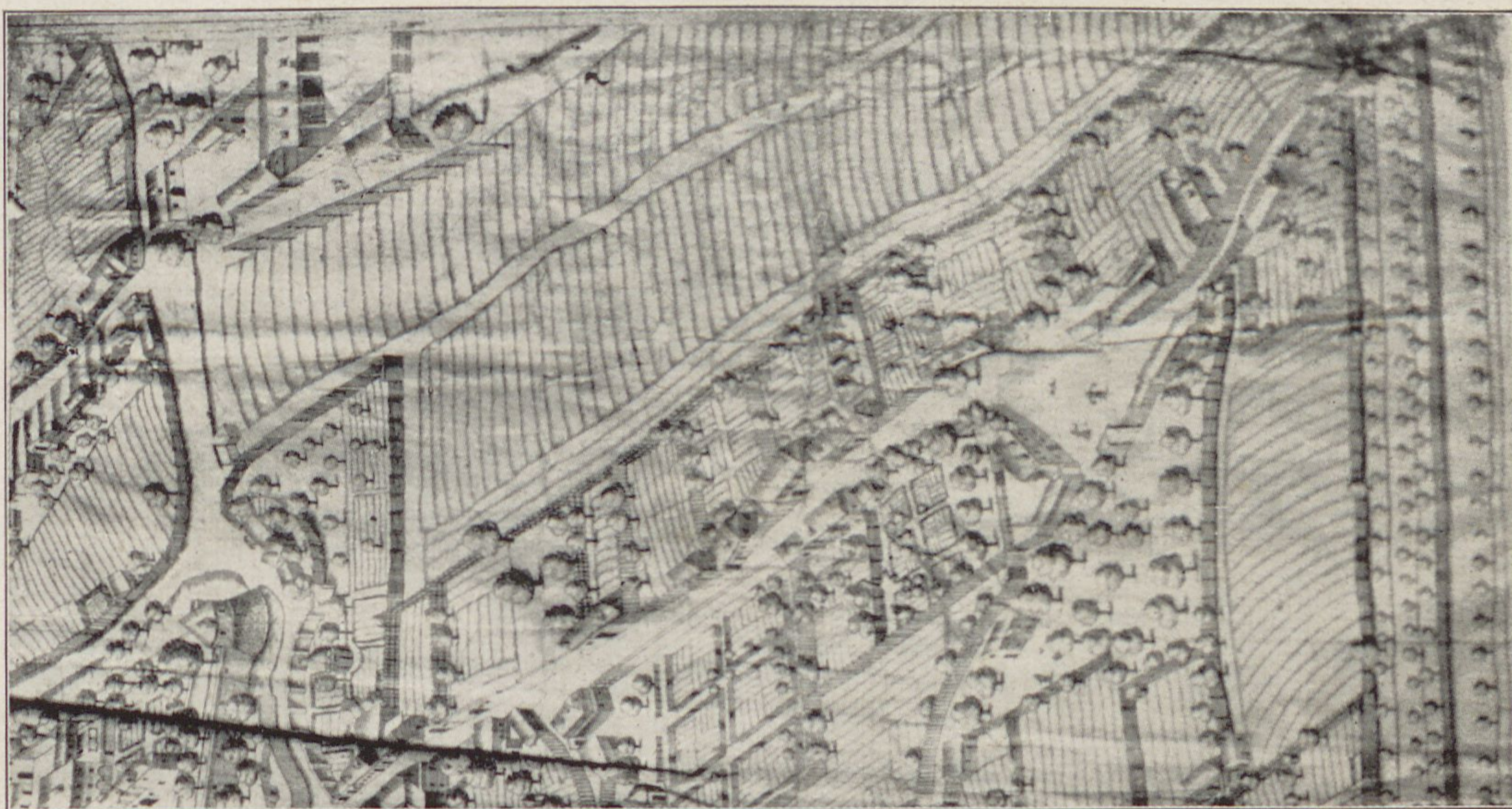

Sl. 40. — Ljubljana, okr. 1660: Gradišče, Auerspergovi vrtovi (nune), vicedomska in Auerspergova palača, ozidje ob Vegovi ulici.

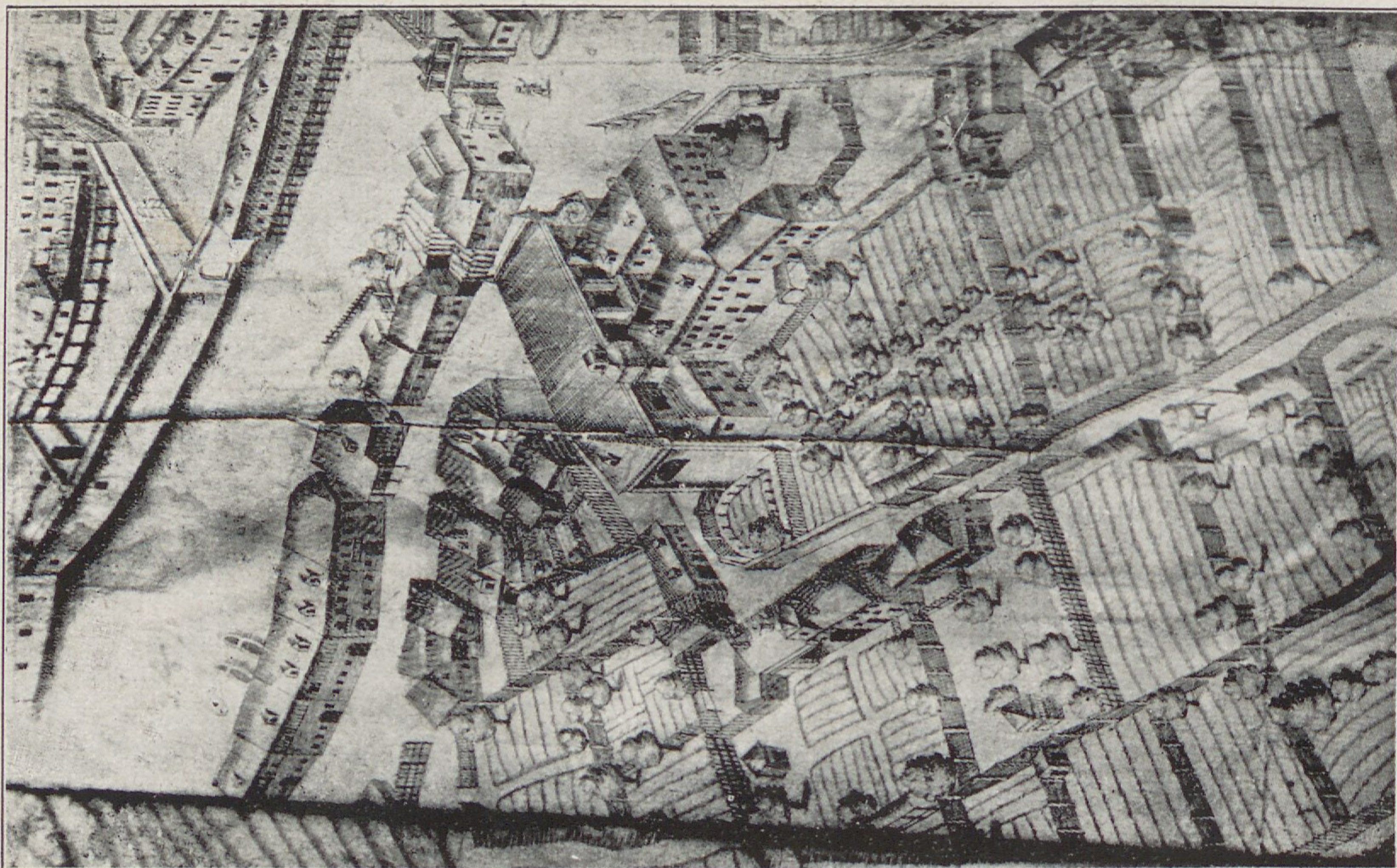

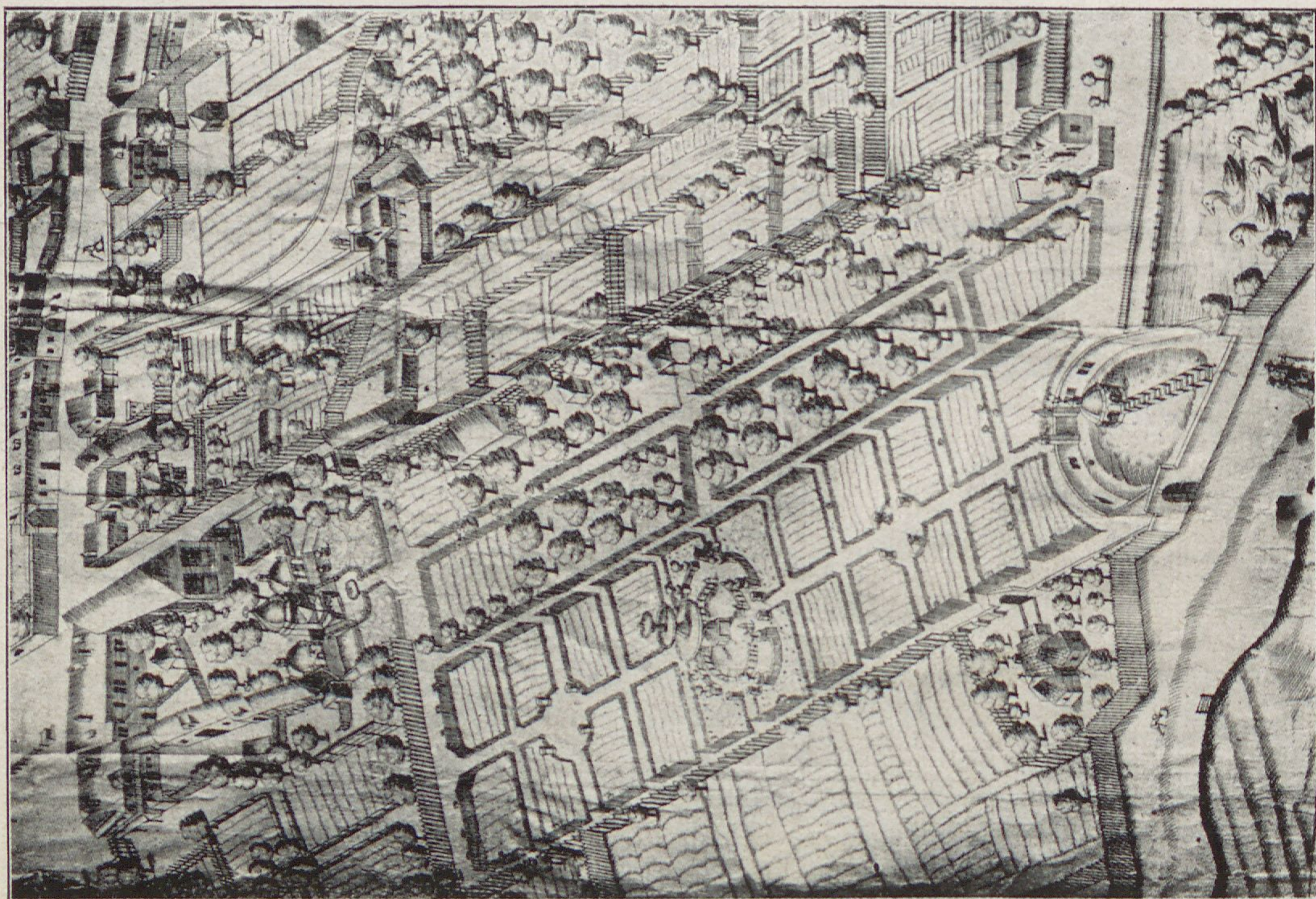
Sl. 41. — Ljubljana, okr. 1660: Kapucinski samostan (Zvezda), utrdbe ob Ljubljanici.

Sl. 42. — Ljubljana, okr. 1660: drevored ob Bleiweissovi cesti, Igriška ulica, Rimska cesta, stolp ob Cojzovi cesti, Krakovo.

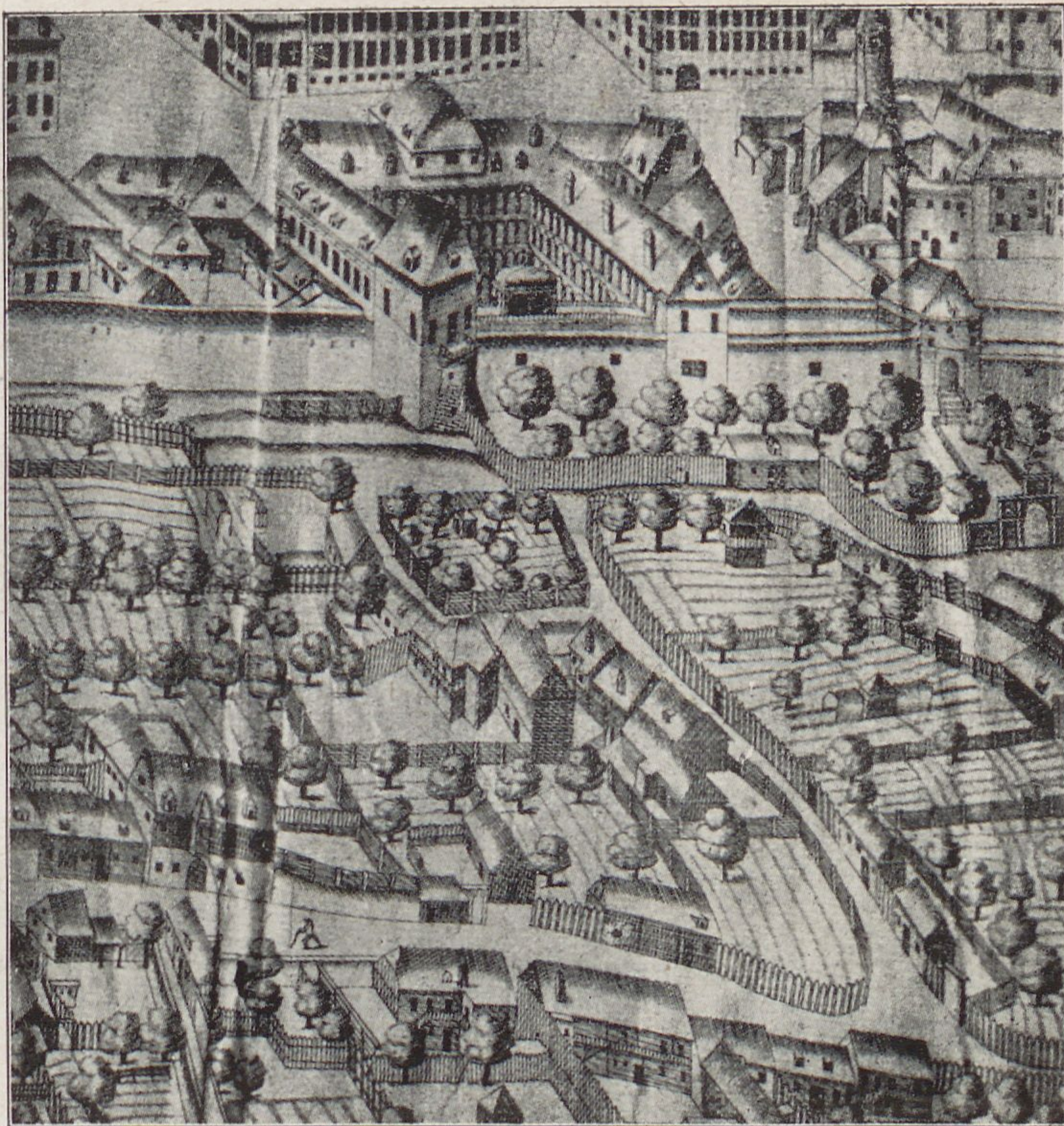

Sl. 43. — Ljubljana, okr. 1660: Frančiškanski samostan, Sv. Petra cesta, Marijin trg, most, Ljubljanica.

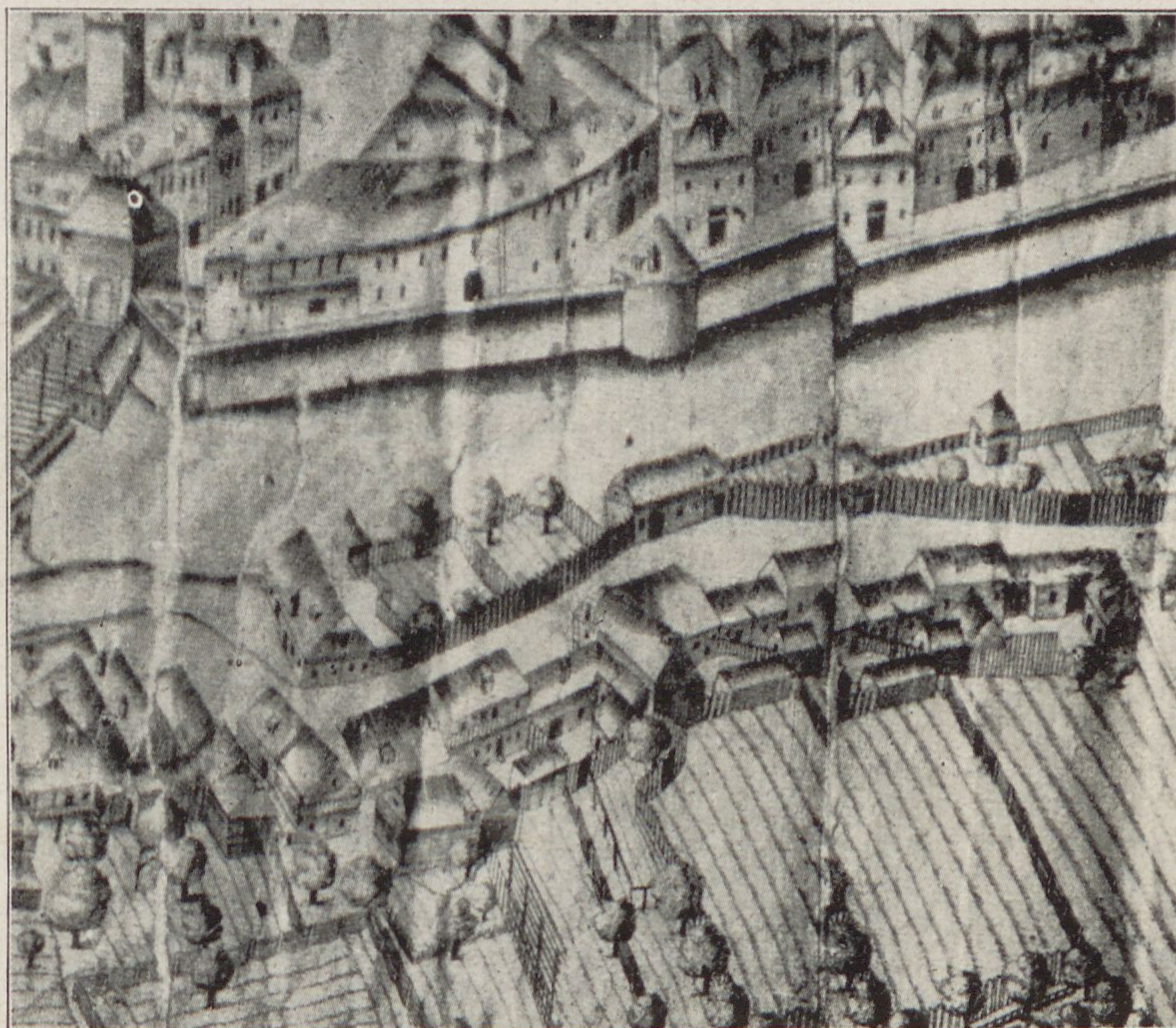

Sl. 44. — Ljubljana, okr. 1660: Anderšpergovi vrtovi (sedaj uršulinke).

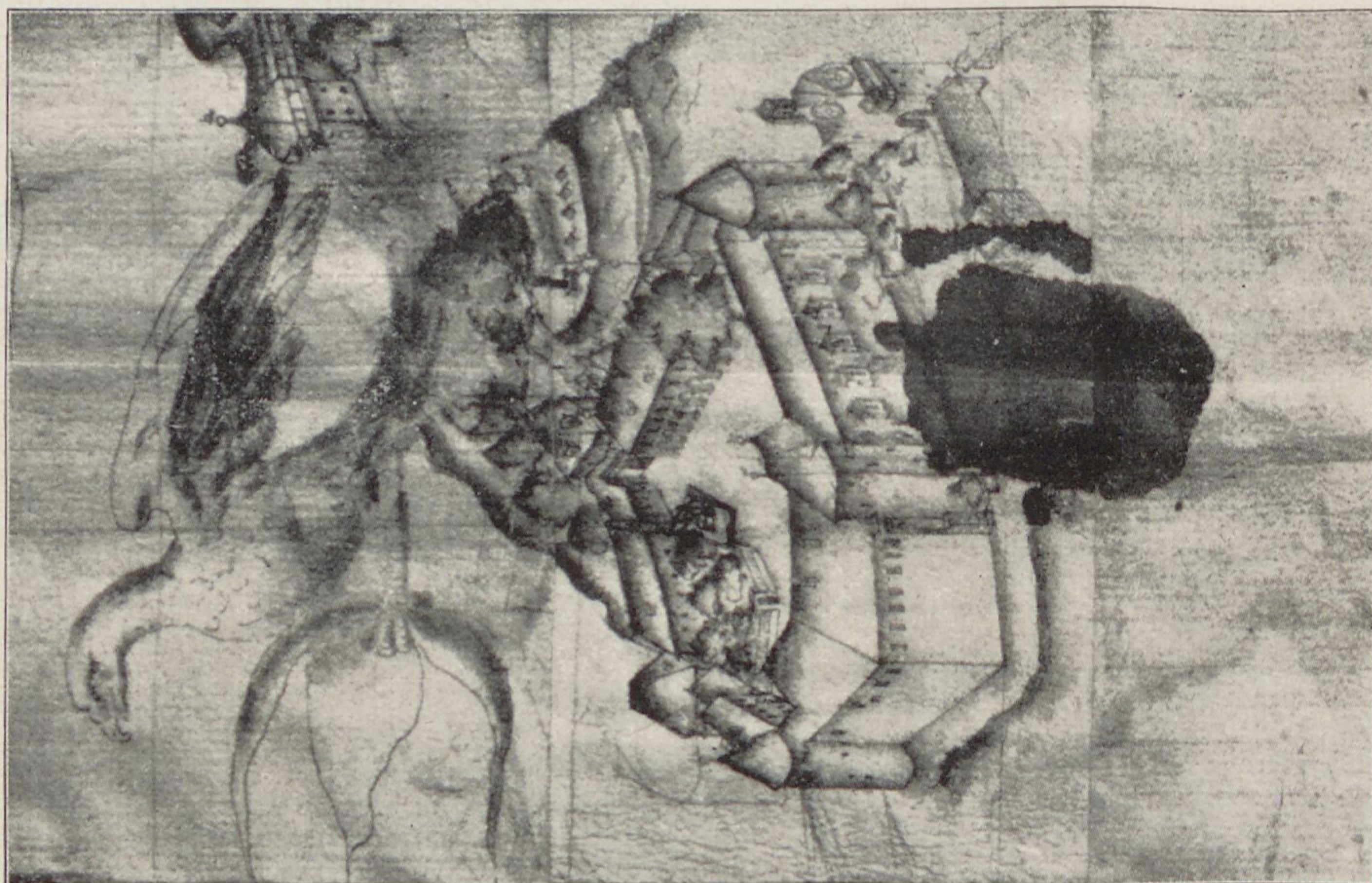
Sl. 45. — Ljubljana, okr. 1660: Knežji dvorec in Križanke.

Sl. 46. — Ljubljana, okr. 1660: Ljubljana, frančiškanski most, špital s cerkvijo sv. Elizabete.

Sl. 47. — Ljubljana, okr. 1660: Nedožidani samostan diskalceatov (Dunajska cesta, Evropa).

Sl. 48. — Ljubljana, okr. 1660: Grad s stolpom piskačev in planota z lipo.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000523481

